

સચિન
સ્તવન સમદોષી
શ્રી સરળ
ગવહ ગીતા.

અનાર:-
નિલ કાલીદાસ મેશી

પ્રવૃત્તિ ચોથી - પ્રિત ૧૦૦૦૦

[૧૯૮૧] — [સને ૧૯૨૫]

કિ. આઠ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાબિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૯૫૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ભગવદ્ ગીતા

વિષય સંસ્કૃત

સચિત્ર રતવન સમ્બોધી
શ્રી સરળ
ભગવદ્ ગીતા.

લેખક તથા પ્રકાશક,
કાનજી કાલીદાસ જોશી.
નં. ૮૪-૯૨, તમાકુવાળાનાં બુનો માળો.
કાંદાવાડી-મુંબઈ નં. ૪.

આવૃત્તિ ચોથી. પ્રત, દશ હજાર.

સં. ૧૯૮૧. સને ૧૯૨૫.

કિં. આઠ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈર-સંગ્રહ
૧૦૧૬૫૭૩

આ પુસ્તક શ્રી હરિદર પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સમાં
શા. ડાહ્યાભાઈ દોલતરામે છાપ્યું,
— અને —

રા. કાનજી કાલીદાસ જોશીએ
નં. ૮૪-૬૨, કાંદાવાડી મુખ્યમાર્ગમાં
પ્રગટ કર્યું.

(સર્વ હક સખનારે સ્વાધિન રાખ્યા છે.)

અર્પણ પત્રિકા.

સ્વર્ગસ્થ

શેઠ નારણદાસ ઠાકરસી.

આપ શ્રી ભગવદ્ ભક્તિમાં
નિપુણ તથા ધર્મ પ્રત્યે અનહદ શ્રદ્ધાળુ
હતા, તેમજ આપ ગીતા પાઠ પણ
નિત્ય કરતા હતા. વળી આપ દયાળુ,
પરોપકારી અને પ્રાક્ષણી પ્રત્યે પુણ્ય-
ભાવ રાખતા હતા, અને મારા પ્રત્યે
આપ લાગણી ધરાવતા હતા; તેથી
આ મારી સચિત્ર સ્તવન સમક્ષોક્તિ
શ્રી સરળ ભગવદ્ ગીતા આપને
અર્પણ કરું છું.

કે. કે. જોશી.

સ્નેહાંજલિ.

અનુદુપ.

માત તાત ગયાં સ્વર્ગે, વર્ષો વીતી ગયાં ધણાં,
લ્હાણુ સૌ બાળ સેવાનાં, માણુવા અધુરાં રહ્યાં.
પિતાના શિવ, માતાના સ્વામીનારાયણુ પ્રભુ,
દાદાના વિષ્ણુ, બ્રહ્મામાં, હતાં ભક્તિ તણાં આણું.
શિક્ષાપત્રી તણી શિક્ષા, એ બ્રહ્માનંદ માતનો,
ઉપનિષદની પ્રત્યે, ભાવ તાત તણો ધણો.
ઔછાં ને અધુરાં સમજી, તાજાં સ્મૃતિપટે કરી,
શિક્ષાપત્રીની શિક્ષાનું, પ્રભવ સ્થાન જે વળા.
અને સૌ ઉપનિષદ કેરો, ભર્યો સાર ગીતા વિષે,
ગીતા સ્નેહાંજલિ અર્પું, અર્જું માત પિતા તણે.

“ કાન્ત ”

અનુક્રમણિકા.

	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	પ્રસ્તાવના	૬-૧૩
૨	ઉપોદ્ધાત	૧૪-૨૨
૩	વિજ્ઞપ્તિ	૨૩
૪	આભાર	૨૪
૫	શ્રી સ્તવનો	૧-૫૩
૬	સંધ્યા વિધિ....	૫૪-૫૭
૭	સર્વ દેવપૂજન વિધિ	૫૮-૬૧
૮	સ્વસ્તિ વાંચન :	૬૨-૬૪
૯	ગીતા મહાત્મ્ય	૧-૮
૧૦	અર્જુનવિષાદયોગ અ. ૧	૬-૨૪
૧૧	સાંખ્યયોગ અ. ૨	૨૫-૫૨
૧૨	કર્મયોગ અ. ૩	૫૩-૬૭
૧૩	જ્ઞાનવિભાગયોગ અ. ૪	૬૭-૮૨

	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૪	કર્મસંન્યાસયોગ અ. ૫	૮૩-૯૨
૧૫	આત્મસંયમયોગ અ. ૬	૬૩-૧૦૮
૧૬	જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગ અ. ૭	૧૦૮-૧૧૬
૧૭	અક્ષરબ્રહ્મયોગ અ. ૮	૧૨૦-૧૩૧
૧૮	રાજયોગ અ. ૯	૧૩૧-૧૪૪
૧૯	વિભૂતિયોગ અ. ૧૦	૧૪૫-૧૫૬
૨૦	વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧	૧૬૦-૧૬૨
૨૧	ભક્તિયોગ અ. ૧૨	૧૬૩-૨૦૦
૨૨	ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોગ અ. ૧૩	૨૦૧-૨૧૩
૨૩	ત્રિગુણવિભાગ અ. ૧૪	૨૧૪-૨૨૪
૨૪	પુરુષોત્તમયોગ અ. ૧૫	૨૨૫-૨૩૪
૨૫	દૈવાસુરસંપત્તિયોગ ૧૬	૨૩૫-૨૪૩
૨૬	શ્રદ્ધાત્રયવિભાગયોગ ૧૭	૨૪૪-૨૫૪
૨૭	મોક્ષસંન્યાસયોગ અ. ૧૮	૨૫૫-૨૮૦
૨૮	શ્રી ચર્પટપંજરીકાસ્તોત્ર	૨૮૧-૨૮૮

આ કુસ્તકમાં આપેલી પ્રતિમાઓ.

	પ્રતિમા		પૃષ્ઠ
૧	શ્રી ઇષ્ટદેવ ૪—૫
૨	શ્રી ગણેશ ૨—૩
૩	શ્રી સૂર્ય ૬—૭
૪	શ્રી વિષ્ણુ ૮—૯
૫	શ્રી શકર ૧૦—૧૧
૬	શ્રી ગાયત્રી ૧૨—૧૩
૭	શ્રી રામ ૧૪—૧૫
૮	શ્રી હનુમાન ૧૬—૧૭
૯	શ્રી કૃષ્ણ ૧૮—૧૯
૧૦	શ્રી મહાલક્ષ્મી ૨૦—૨૧
૧૧	શ્રી સરસ્વતી ૨૨—૨૩
૧૨	શ્રી દેવી ૨૪—૨૫

	પ્રતિમા	પૃષ્ઠ
૧૩	શ્રી શનિદેવ૨૮-૨૯
૧૪	શ્રી દત્તાત્રય૩૦-૩૧
૧૫	શ્રી માતૃભૂમિ૩૨-૩૩
૧૬	શ્રી નાથજી૩૪-૩૫
૧૭	શ્રી વેંકટેશ્વર૩૬-૩૭
૧૮	શ્રી જગન્નાથજી....૩૮-૩૯
૧૯	શ્રી દ્વારકાનાથજી૪૦-૪૧
૨૦	શ્રી રણછંડરાય....૪૨-૪૩
૨૧	શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી૪૪-૪૫
૨૨	શ્રી સ્વામિનારાયણ૪૬-૪૭
૨૩	શ્રી બદ્રીનાથ૪૮-૪૯
૨૪	શ્રી કૃષ્ણાર્જુન રથ ૮-૯

પ્રસ્તાવના.

સમાજનો સાધારણ વર્ગ સંસ્કૃત ભાષાથી અપરિચિત હોવાથી સંસ્કૃત શ્લોકનું ગદ્ય કરતાં પદ્યમાં ભાષાંતર હોય તો તેનો પાઠ કરવો અને કંઠે રાખવાનું સહેલું થઈ પડે, તેમજ મૂળ શ્લોક જે છંદમાં હોય તેજ છંદમાં ભાષાંતર હોય, તો તે વધારે સરળતાથી યાદ રહે આ કારણથી શ્રી સચિત્ર સ્તવન સમીક્ષા સરળ ભગવદ્ ગીતાનું ભાષાંતર અક્ષરશઃ પદ્યમાં સરળ ભાષામાં કરી આ ચોથી આવૃત્તિ જનસમાજ સમક્ષ મૂકવામાં આવે છે. તેમાં લેખકનો મૂખ્ય હેતુ સંસ્કૃત થોડું બાણુનારાં સ્ત્રી, પુરુષો તેમજ બાળકોનાં મગજમાં ગીતાના અર્થનું

રહુસ્ય સરળતાથી ઉતારવાનો છે. આ આવૃત્તિમાં શબ્દે શબ્દનું ભાષાંતર સાદી ગુજરાતી ભાષામાં કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના શ્લોક મોટે ભાગે અનુષ્ટુપ વૃત્તમાં છે અને ગણ્યા ગાંઠ્યા શ્લોક ઉપજાતિ અને બીજા છંદમાં છે. સંસ્કૃતભાષામાં વિપુલ શબ્દ ભંડારને લીધે તેમજ મૂળ લખાણને લીધે છંદોનું બંધારણ બંધ બેસતું આવે એ સ્વાભાવિક છે, પણ તેનું ભાષાંતર કવિતામાં અને તેના તેજ છંદોમાં ગુજરાતી ભાષામાં કરતાં ઘણી મુશ્કેલી નડે છે, તોપણ આ આવૃત્તિમાં છંદના માપ અને નિયમ પ્રમાણે ભાષાંતર સરળ ને સાદી ભાષામાં કરવામાં આવ્યું છે.

ગીતાનું પુસ્તક પવિત્ર મનાય છે અને સાવિત્રી દરરોજ તેનો પાઠ કરે છે; તેમજ જૂદા જૂદા મતના અનુયાયીઓ પણ તેને અણુંજ માન આપે છે; અને તેનો નિત્યપાઠ કરે છે. તેથી સોળ સ્તવનો ઉપરાંત બીજા તેર સ્તવનો ઉમેરવામાં આવ્યાં છે વળી સ્ત્રીઓને ઉપયોગી નિત્યપાઠ માટે પતિ સ્તવન તેમજ સંધ્યાવિધિ, સર્વ દેવપૂજન વિધિ, અને સ્વસ્તિ વાંચન પણ મુકવામાં આવ્યાં છે.

પહેલી આવૃત્તિમાં આઠ છબીઓ, બીજી અને ત્રીજીમાં સોળ છબીઓ હતી જ્યારે આ આવૃત્તિમાં ચોવીસ છબીઓ ઉંચા આર્ટપેપર પર છાપવામાં આવી છે, છતાં કૌમતમાં જરા પણ વધારો કરવામાં

આપ્યો નથી. ઘણા દુઃક સમયમાં પ્રજાએ
ખીજ અને ત્રીજી આવૃત્તિને જે આવકાર,
આપ્યો છે. તેના જ પરીણામે આ આવૃત્તિ
બહાર પાડવાનું બની શક્યું છે.

પહેલી, બીજી અને ત્રીજી આવૃત્તિની
પ્રત (૬૦૦૦) છ હજાર કાઢવામાં આવી હતી.
પણ આ ચોથી આવૃત્તિની પ્રત (૧૦૦૦૦)
દશ હજાર કાઢવામાં આવી છે અને તેમાંથી
સાડાનવ હજારના તો અગાઉથી જ આડકો
થઈ ગયાં છે. f

ઇશ્વર ઇચ્છા હશે તો આવતી દિવા-
ળીએ આ ગીતાની પાંચમી આવૃત્તિની
(૨૦૦૦૦) વીસ હજાર પ્રત બહાર પડશે
જેમાંથી પાંચ હજાર પ્રતનાં આડકો તો
અત્યારથી જ થયેલાં છે.

મારા સ્નેહી ભાઈ મણીલાલ કે. દેસાઈ
 શ્રી. એ. એલ. એલ બી. તેમજ બાલજીવન
 માસિક પત્રના વ્યવસ્થાપક રા. નાગરદાસ
 ઇ. પટેલ તથા કાશીની ગવર્નમેન્ટ કોલેજની
 વ્યાકરણ મધ્યમાં અને ધર્મશાસ્ત્રાચાર્ય
 ખંડ પરીક્ષોત્તીર્ણ તથા દેવીદાસ લલ્લુભાઈ
 ભણુસાગીની સંસ્કૃત પાઠશાળાના પ્રધાના-
 ધ્યાપક શાસ્ત્રી રેવાશંકર મેઘજી તેમજ
 મારા પરમ મિત્ર રા. ભાઈલાલ જ. ઉપાધ્યાયે
 આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં મને જે મદદ
 કરી છે તે માટે તે સર્વનો અંતઃકરણપૂર્વક
 હું આભાર માનું છું.

વિજ્યાદશમી	} કાનજી કાલીદાસ
સં. ૧૯૮૧.	
	જેશી.

ઉપોદ્ધાત.

ૐકારરૂપ ભગવાન નારાયણે પોતે અર્જુનને ઉપદેશેલી, પ્રાચિન મહામુનિ શ્રી વેદવ્યાસજીએ, મહાભારત જે પાંચમો વેદ મનાય છે તે મધ્યે અદ્વૈતરૂપ અમૃતને વર્ષાવનારી ગીતાને ગુ થેલી છે. સાંખ્ય, ન્યાય, મિમાંસા, ઉપનિષદો અને વેદાન્ત વિગેરે પ્રાચિન શાસ્ત્રો સંપૂર્ણ અવસ્થાએ પહોંચ્યા તેમનું મથન થઇને તેમના સત્વની ગીતા છે. સર્વ શાસ્ત્રનો સાર ગીતામાં ભર્યો છે, અને વૈરાગ્ય નિવૃત્તિમાર્ગની સાથે વૈદિક પ્રવૃત્તિમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગ તેમાં પ્રતિપાદન થયો છે. જગતના જુદા જુદા દેશના અને પંથના આધિભૌતિક વાદીઓના સિદ્ધાંતોનો સમાવેશ પણ ગીતામાં થયેલો છે. આવો અપૂર્વ ગ્રંથ મંરૂતમાં તો શું પણ જગતની કાઠપણુ અન્ય ભાષામાં જડવો

કઠિન છે. આ અથની અપૂર્વતાથી લોભાઈને પશ્ચિમાત્ય પંડિતોએ પોતાની માતૃભાષા-ગ્રીક, લેટીન, ફ્રેન્ચ, જર્મન ઇત્યાદિ વિગેરે દ્વારા ગીતાનો લાભ પોતાના દેશને આપ્યો છે એજ તેની શ્રેષ્ઠતા છે.

આધિ વ્યાધિ ઉપાધિના ત્રિતાપથી તમ થયેલા મનુષ્યો સુખ શાન્તિની આશામાં મરુ ભૂમિના ધગધગતા રણમાં પાણીને માટે બટકતા મૃગોની માફક અને હિમગિરિવરની ઉભી વાડી ચૂકી કરોડો ઉપર ચઢતા પાંગળા અંધની માફક અહીં તહીં અથડાય છે, મંસાર સાગરના ઉડા જળમાં ડૂગ્યાં ખાય છે અને અંતે મનની મનમાં સમાઈ અશાત જીવડો કાળના બદલાયે થાય છે. અસાર જગત્ને સારરૂપ સમજી તેમાંથી સુખની આશા રાખવી તે કેવળ ભ્રમ છે. સુખશાન્તિ સત્યમાંથીજ સાધ્ય છે, અને બ્રહ્મ એજ સત્ય છે. **ब्रह्मसत्यं जगन्मिथ्या ।** તે પછી બ્રહ્મને ઓળખવો

અહ્મનેજ વળગવું. પણ તે માટે પ્રથમ જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે. આ જ્ઞાનને આધ્યાત્મજ્ઞાન કહે છે. સંસારીનાં દુઃખોતી નિવૃત્તિ આ જ્ઞાનથીજ છે. આ જ્ઞાનમાંજ વિશ્રાંતિ છે-સદા શાન્તિ છે-અક્ષય સુખ છે-અલૌકિક પરમાનંદ છે. આ જ્ઞાનનું સાધન વેદ-ઉપનિષદ છે. સાધારણ મુમુક્ષુઓ માટે ઉપનિષદો અગમ્ય છે, તેથીજ યોગેશ્વર શ્રી કૃષ્ણચંદ્રે સર્વ ઉપનિષદોના સાર અર્જુનને ઉપદેશ્યો. અને શ્રી વેદવ્યાસજીએ તેને ગીતારૂપે શ્રી મહા-ભારતના સ્ત્રીષ્ઠપર્વમાં ગુથી કલિના કુટિલ જીવોને ઉદ્ધાર્યા છે. સંસારના માયાવી માનવીનાં આત્મ જનોના મરણના શેઠની નિવૃત્તિ માટે ગીતાના બીજા અધ્યાયનાં ૨૨, ૨૩, ૨૪ ને ૨૫, માં શ્લોકો ખરેખર દિલાસારૂપ રામબાણુ ઔષધ છે.

કર્માકર્મ વિવેક, ક્ષરાક્ષર વિચાર વિશ્વરૂપદર્શન યોગ અને ક્ષેત્રક્ષેત્રજ વિચારનું દ્વિગ્દર્શન ગીતામાં

અદ્વિતીય છે. કર્મમાં અકર્મને તથા અકર્મમાં
 કર્મને નિરખીને મંસારિનાં ધર્મ તરીકિનાં નિત્ય
 અને નૈમિતિક કર્મ નિષ્કામ વૃત્તિથી શ્રી પ્રભુ
 પ્રિત્યર્થે કરવાં એજ સુમુક્ષુ માટે ગીતાનો ઉપદેશ છે.
 વળી કર્મ, ભક્તિ અને જ્ઞાનમાર્ગને ગીતામાં
 એવી તો ઉત્તમ રીતે ઓતપ્રોત કરી નાખ્યાં છે
 કે ત્રણેની આવશ્યકતા સરખી જ રહે છે. વેદનાં
 આ ત્રણ અંગ એક બીજાથી ભિન્ન થઈ શક
 તેમ નથી. તેઓ એક સ્વરૂપે વેદ છે કર્મમાર્ગ
 ન હોય તો જીવિત નિરૂત્સાહિ થઈ શુષ્ક અને
 આળસુ બની જાય છે, માટે કર્મયોગનો ઉત્સાહ
 એ ભક્તિમાર્ગે જવાની શ્રેણી છે. કર્મમાર્ગ અથવા
 પ્રવૃત્તિમાર્ગમાંથી ભક્તિમાર્ગમાં જવાની શ્રેણી
 તે સ્તવનો અથવા ભજનો છે. આ માર્ગ સર્વ
 જુદા જુદા પંથના ગુરુઓએ સ્વિકારેલો છે.
 તેમજ આ ગીતા સાથે જુદા જુદા પંથના દેવોના
 સ્તવનો આખી ભક્તિમાર્ગનો રસ્તો સરળ કરી

જ્ઞાન માર્ગ જે ગીતા તેમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન
 યથાર્થ થયો છે. હવે જે ભક્તિમાર્ગ (ઉપાસના માર્ગ)
 ન હોય તેા જીવિત પ્રેમશૂન્ય, સ્વચ્છ દી, અશ્રદ્ધાળુ
 અને અવિવેકી બની જાય, કાંતો નાસ્તિકમત
 ઉપર અજ્ઞાનીના જીવન ચઢી જાય, માટે ભક્તિ-
 માર્ગના શ્રદ્ધા અને પ્રેમ એ જ્ઞાનમાર્ગ ઉપર
 ચઢવાના શ્રેણીરૂપ સાધનો છે. જ્ઞાનમાર્ગ ન હોય
 તેા જીવિત અધકારમા ગોથા ખાય, સૃષ્ટિનો અને
 જીવિતની અટપટી શકાનો ખુલાસો ન થાય—બ્રહ્મ
 જ્ઞાનથી વિમુખ રહેવાય. ગીતામા ભક્તિમાર્ગનો
 વેદાંતશાસ્ત્રથી વિશેષ ગુણ એ છે કે—શ્રી, વૈશ્ય,
 શુદ્ર અને અત્યંત, વંડાળ ઇત્યાદિ જે પાપયોનિ
 છે તે પણ શ્રી ભગવાનનો આશ્રય કરીને ઉત્તમ
 ગતિને પામે છે.

નિર્ગુણ બ્રહ્મને ગીતામાં શ્રેષ્ઠ માન્યો છે
 તથાપિ વ્યક્તની ઉપાસના સુલભ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણ

મીતામાં પોતાના ભક્તને પોતાના વ્યક્ત રૂપનેજ
હિદેશીને પોતાનેજ શરણે આવવા આગ્રહ કરે છે.

શ્રી વ્યાસજીએ ગીતાને અઠાર અધ્યાયમાં
ગોઠવીને પહેલા છમાં કર્મ, બીજા છમાં ભક્તિ
અને ત્રીજા છમાં જ્ઞાન પ્રતિપાદન કર્યું છે. આ
અઠાર અધ્યાયની રચના સાતસો શ્લોકમાં કરેલી
છે ગીતાના આ સાતસો શ્લોક તે સાતસો
ચિતામણિ, સાતસો કામધેનુ, સાતસો તીર્થક્ષેત્ર,
ધર્મના સાતસો રથંભ, સ્વર્ગનાં સાતસો પગથીયાં
છે, અક્ષરધામમાં લઈ જનારાં સાતસો વિમાન
છે, તે ધામનાં સાતસો દ્વાર છે. સારાંશ કે આખી
ગીતા નારાયણની કૃપાની અમીવૃષ્ટિ છે. સર્વ
જ્ઞાનનો સાર સાતસો શ્લોકના અતિમ શ્લોકમાં
લાવીને મૂક્યો છે અને તે સત્ય છે, કારણ કે જ્યાં
ધર્મક્ષેત્રમાં ધર્મયોદ્ધાને ભયાભય, કર્માકર્મ અને
જ્યાજ્ઞનો વિવેક દર્શાવી વિપત્તિમાંથી જ્યના

અનુકુળ માર્ગે દોરનાર બુદ્ધિમંત સારથી છે, જ્યાં શક્તિ અને યુક્તિ છે, જ્યાં ભક્ત અને ભગવાન છે ત્યાં સદા વિજય જ છે.

ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયને લઈને આ જમાનો પ્રવૃત્તિમાર્ગનો—સ્વતંત્રતાનો છે. હરેક સંપ્રદાયે ફક્ત પોતાનાજ ઇષ્ટદેવતાને પૂજ્ય, પરમ ઐશ્વર્ય પરમ પુરુષોત્તમ માનીને તેમનીજ મૂર્તિને કે ચિત્રપટને ચક્ષુની સમિપ રાખી કે તેમાં સમાવી તેમનીજ ઉપાસના કરે છે. સર્વ સંપ્રદાયનું લક્ષ્ય-મિંદુ એકજ છે પણ ત્યાં પહોંચવાના પંથ જુદા છે. અસ્તુ, તેમ હોય કે ઠાપણ ભાવે, કાઠપણ રૂપે—કાઠપણ નક્કે પ્રભુને ભજો, તેની મૂર્તિને તેના ચિત્રપટને ચક્ષુદ્વારા હૃદયમાં સ્થાન આપો. અન્ય ધર્મની ઉપેક્ષાએ આપણે ધર્મ કદાપિ ઉતરતો લાગે તો પણ સ્વધર્મજ શ્રેયસ્કર છે. સ્વધર્મચરણમાં મરણ થાય તોપણ તે કલ્યાણકારી

છે, પણ પરધર્મ ગમે તેવો હોય તોપણ તે વધારે બચંકર છે. (અ. ૩ શ્લોક ૩૫).

હરકોષ શાસ્ત્રિય ગ્રંથની શરૂઆત મંગલ સ્તવનથી થતી આવી છે, પછી તે સ્તવન ભગવાનની અનેક પૈકી એક કે વધારે વિભૂતિનાં હોય પણ તે હરેક વાંચકને પોતાના સંપ્રદાય પ્રમાણે પ્રિય અને મૃદુ જ હોય શકે. ગીતામાં કહેલું છે કે જે જે દેવોનું શ્રદ્ધાથી જે કોષ યજ્ઞ કરે છે તે તે દેવોમાં શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ છે. દરેક આચાર્યોએ શ્રુતિ, સ્મૃતિ તથા ગીતાના પોતાના સંપ્રદાયને અનુકુળ પડતા યુક્તિપૂર્વક અર્થ કરીને ખાસ ભક્તિમાર્ગને જ પુષ્ટિ આપી તેનું પ્રાપ્ત્ય વધાર્યું, આ સાંપ્રદાયિક સ્થિતિ લક્ષમાં રાખીને આ લઘુ ગ્રંથમાં પ્રભુની કેટલીક વિભૂતિઓનાં સુંદર ચિત્રપટો અને તે સાથે તેનાં સમશ્લોકી મંગલ સ્તવનો મૂકવામાં લેખકને ધન્યવાદ ધટે છે. આ

ચોથી આવૃત્તિ સર્વ ભાવિક મુમુક્ષુઓના આદરને
પ્રાપ્ત થઈ લેખકને નવિત આવૃત્તિની પ્રવૃત્તિમાં
પ્રેરણે એવી સંપૂર્ણ આશા છે.

ઇતિ ॐ શાન્તિઃ ॥ શાન્તિઃ ॥ શાન્તિઃ ॥

વિજયાદશમી. } ભાઈલાલ જ. ઉપાધ્યાય.
સં. ૧૯૮૧ }

વિશ્વસિ.

ગઘ આવૃત્તિની વિશ્વસિમાં લેખકે જણાવેલા આદેશો ધ્યાનમાં લઈ જે જે ગૃહસ્થોએ આ આવૃત્તિ કાઢવામાં સહાય કરી છે તેમની દયાળુ અને ઉદાર વૃત્તિ માટે દરેક ધર્માભિમાનીને આનંદ થશેજ.

આ પ્રવૃત્તિના જમાનામાં દેવમંદીર જવાને પણ કેટલાકો વખત ફાજલ પાડી શકતા નથી; તેથી કાઠપણુ ભાવે, કાઠપણુ રૂપે, કાઠપણુ નામે પ્રભુને ભજન્ય અને ભક્તિમાર્ગમાંથી જ્ઞાનમાર્ગમાં જવાય તે માટે જુદા જુદા દેવ દેવીઓના સ્તવનો ૨૪ ફોટા સહિત આપવામાં આવ્યા છે, જેથી કાઠ પણ સંપ્રદાયના મનુષ્યને પોતાના ઇષ્ટદેવની આરાધના કરવાનું સરળ થઈ પડે.

ગીતાના પુસ્તકનો બહોળો પ્રચાર કરી લોકોમાં ધાર્મિકવૃત્તિઓ અને ચૈતન્યો ચેતવવાનારા લેખકના પ્રયાસને ઉત્તેજન મળે એજ મારી વિશ્વસિ છે.

મણીલાલ કે. દશાઈ.

આભાર.

આ ધાર્મિક કામમાં જે જે સદ્ગૃહસ્થોએ અગાઉથી આશ્રય આપ્યો છે તેમનાં નામો અત્રે આભાર સહિત જણાવવામાં આવે છે.

નકલ.

નામ.

- ૧૦૦૦) સર પ્રભાશંકર ડી. પટ્ટણી કે.સી.આઇ.ઈ.
પ્રેસીડન્ટ ઓફ ધી એડમીનીસ્ટ્રેટીવ કૌન્સિલ
ભાવનગર સ્ટેટ.
- ૧૦૦૦) એક હિતચિંતક.
- ૧૦૦૦) શેઠ કરસનદાસ ધરમસી સુંદરદાસ.
- ૧૦૦૦) ગંગાસ્વરૂપ બાઈ ઝવેરબાઈ.
- ૧૦૦૦) ડાક્ટર મુલચંદ દામોદરદાસ મુકાતી.
એલ. એમ. એન્ડ એસ.
- ૧૦૦૦) મોનજી સુંદરજી કાપડીઆ તરફથી
શેઠ સર્જીજી સુંદરજી.
- ૧૦૦૦) શેઠ અન્નાસાહેબ નારણદાસ ઠાકરસી.
- ૧૦૦૦) રા. રા. મણીલાલ કે. દેસાઈ,
બી. એ. એલ. એલ. બી.
- ૧૦૦૦) એક શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થ.
- ૫૦૦) શેઠ પ્રાણુલાલ કેશવજી ગાંધી.

ॐ

ॐ

श्री सच्चिद स्तवन सभक्षोकी

सूरण भगवद् गीता.

मंगलाचरण.

स जयति सिंधुरवदनो देवोयत्पादपंकजस्मरणम् ।

वासरमणिरिव तमसांरागीज्ञाशयतिविघ्नानाम् ॥

विजय गजानन करे, थाओ जेनांयर्णुक्रमण रभरतां,
रवि छेये तम राशी, नासे तेवी रीते विघ्न पडतां.

ॐ वेद स्तवन.

विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परांसुव ।

यद्भद्रं तन्न आसुव ॥

वैश्वकर्ता अविनाशी, प्रकाशी दिव्य ते इये,

करी नाश सहु हुंओ, सुअने वरसावणे.

श्री गणेश स्तवन.

नमस्तस्मै गणेशाय सर्वविघ्नविनाशिने ।
 कार्यारम्भेषु सर्वेषु पूजितो यः सुरैरपि ॥
 सुमुखश्चैकदंतश्च कपिलो गजकर्णकः ।
 लम्बोदरश्च विकटो विघ्ननाशो गणाधिपः ॥
 धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचन्द्रो गजाननः ।
 द्वादशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि ॥
 विद्यारम्भे विवृहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ।
 संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥
 जपेद्गणपतिस्तोत्रं षड्भिर्मसैः फलं लभेत् ।
 संवत्सरेण सिद्धिं च लभते नात्र संशयः ॥

શ્રી ગણેશ સ્તવન.

ॐ નમઃ શ્રીગણેશાય સર્વ વિઘ્ન વિહારક,
 આરંભમાં સહુ કાર્યે, દેવો યે પ્રથમે પૂજે.
 એકદંત સુમુખો ને, કપિલો ગજકર્ણક,
 લંબોદર વિકટો ને, વિઘ્નનાશો ગણાધિપ.
 ધૂમ્રકેતુ ગણાધ્યક્ષ, ભાલચક્ર ગજાનન,
 જો આભાર જપેનામ, સુણાવે સાંભળે ભણે.
 વિઘારંભે વિવાહે ને, પ્રવેશે ને પ્રયાણમાં,
 સુદ્ધમાં આપત્તિકાળે, આવે વિઘ્ન કંઈ જ ના.
 જપે ગણુપતિ સ્તોત્ર, પામે ક્ષણ છ માસમાં,
 મળે સિદ્ધિ વર્ષ થાતાં, તેમાં સંશય ના જરા.

ॐ श्री इष्टदेव स्तवन.

ध्यान.

मूकं करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिम् ।
 यत्कृपा तमहं वंदे परमानंदमाश्रयम् ॥
 यंब्रह्मावरुणेन्द्ररुद्रमरुतः स्तुन्वन्ति दिव्यैःस्तवै
 र्वेदैःसांगपदक्रमोपनिषदैर्गायन्ति यं सामगाः॥
 ध्यानावस्थिततद्गतेन मनसा पश्यन्ति यं
 योगिनो ।
 यस्यांतं न विदुःसुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः
 प्रपन्नपारिजाताय तोत्रवेत्रैकपाणये ।
 ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे नमः ॥

ૐ શ્રી ઈષ્ટદેવ સ્તવન.

ધ્યાન.

મુંગો વાચાળ થાયે ને, પાંગળો પર્વતે ચંદ,
જેની કૃપાવડે વંદુ, પરમાનંદ માધવ.

પ્રહ્લાદંદ્રવરુણ રુદ્ર મરુતો, સ્તોત્રે સ્તવે દિવ્યથી,
ગાયે અંગપદ ક્રમોપનિષદે, વેદે સદા સામકે,
દેખે ધ્યાનમહીંદુબ્યામનથકી, તદ્ગુપયોગાજને,
પામે પાર નહિ સુરાસુર ગણો, એવા પ્રભુને નમું.

ધર્મ્યુ આબુક છે હસ્તે, ને દાતા કલ્પવૃક્ષશા,
જ્ઞાનમુદ્રા નમું કૃષ્ણ, દોહનારા ગીતામૃત.

श्री सूर्य स्तवन.

नमोस्तु सूर्याय नमोस्तु भानवे ।
 नमोस्तु वैश्वानर जातवेदसे ॥
 ममैतदर्थं प्रतिगृह्ण देव ।
 देवाधिदेवाय नमो नमस्ते ॥

*

*

*

त्वमेव मार्ता च पिता त्वमेव ।
 त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव ।
 त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव ।
 त्वमेव सर्वं मम देवदेव ॥

٢٠

શ્રી સૂર્ય સ્તવન.

નમું હું ભાનુ ત્યમ સૂર્ય દેવને,
 નમું હું વૈશ્વાનર બ્રહ્મતવેદને;
 આ અર્ધ્ય કેરો કરજો સ્વિકાર હે,
 દેવો તણા દેવ ! નમું હું આપને.

*

*

*

માતા તમે તેમ પિતા તમે છે,
 અંધુ તમે તેમ સખા તમે છે;
 વિદ્યા તમે તેમ ધને તમે છે,
 મહારા તમે છે સહુ દેવ દેવ.

श्री विष्णु स्तवन.

शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशम् ।
 विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम् ॥
 लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यम्
 वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥

नमोस्त्वनन्ताय सहस्रमूर्तये ।
 सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ॥
 सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते ।
 सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥

શ્રી વિષ્ણુ સ્તવન.

શાન્તાકારી ભુજગશયને દેવ હે પદ્મનાભ !
 વિશ્વાધારી ગગન સમ છે, મેઘવર્ણુ કુભાંગ;
 સક્ષ્મીકાન્ત કમલનયન, યોગિ ધ્યાને જ ગમ્ય
 વંદુ વિષ્ણુ ભવભયહર ને, લોકના એક નાથ.

*

*

*

અનન્ત નામું હું સહસ્ર મૂર્તિ,
 સહસ્ર ચર્ણો શિર ઊરુ બાહુ;
 સહસ્ર નામે પુરુષે સનાતન,
 સહસ્ર યુગો ધરતા નમું પ્રભુ !

श्री शंकर स्तवन.

पशूनां पतिं पापनाशं परेशम् ।
 गजेन्द्रस्य कृत्तिं वसानं वरेण्यम् ॥
 जटाजूटमध्ये स्फुरद्वाक्त्रवारिम् ।
 महादेवमेकं स्मरामि स्मरारिम् ॥

* * *

नमस्ते नमस्ते विभो विश्वमूर्ते ।
 नमस्ते नमस्ते चिदानन्दमूर्ते ॥
 नमस्ते नमस्ते तपोयोगगम्य ।
 नमस्ते नमस्ते श्रुतिज्ञानगम्य ॥

श्री कशी विष्णुनाथ

શ્રી શંકર સ્તવન.

જૂતોના પતિ, પાપ હર્તા મહેશ,
ધરો હસ્તિના રાજનું ચર્મ શ્રેષ્ઠ;
જટા મધ્ય ગંગા, સિંચે વારી અંગે,
મહાદેવ એક સમરૂં કામ શત્રુ.

*

*

*

નમું હું નમું હું, વિભુ વિશ્વમૂર્તિ,
નમું હું નમું હું, ચિદાનંદ મૂર્તિ;
નમું હું નમું હું, તપ યોગગમ્ય,
નમું હું નમું હું, શ્રુતિ જ્ઞાનગમ્ય.

श्री गायत्री स्तवन.

गायत्रीं त्र्यक्षरां बालां साक्षसूत्रकमंडलुम् ।
 रक्तवस्त्रां चतुर्हस्तां हंसवाहनसंस्थिताम् ॥
 ऋग्वेदे च कृतोत्संगां सर्वलक्षणसंयुताम् ।
 ब्रह्माणीं ब्रह्म दैवेत्यां ब्रह्मलोकनिवासिनीम् ॥
 आवाहयाम्यहं देवीमायांतीं सूर्यमंडलात् ।
 आगच्छ वरदे देवि त्र्यक्षरे ब्रह्मवादिनि ।
 गायत्रि छन्दसां मार्तब्रह्मयोनि नमोऽस्तु ते ॥
 गायत्रीं स सकृत् स्मृत्वा जपलक्षफलं भवेत् ।
 गायत्रीं दशधा जप्त्वा दशलक्षफलं भवेत् ॥

શ્રી ગાયત્રી સ્તવન.

ગાયત્રી ત્ર્યક્ષરી જાળા, માળા કમંડલુ સહે,
લાલ વસ્ત્ર ચતુર્ભૂજ, હંસવાહનવાળી જે.

ખોળે ધરેલ ઋગ્વેદ, સંયુક્ત સર્વ લક્ષણી,
બ્રહ્માણી બ્રહ્મ દેવાળી, બ્રહ્મલોક નિવાસીની.

આવાહન કરું દેવી, સૂર્યલોકથી આવતી,
વરદાત્રી પધારોને, ત્ર્યક્ષરી બ્રહ્મવાદિની,
ગાયત્રી વેદની માતા, બ્રહ્મયોનિ નમું તુંને.

એકદા જપ ગાયત્રી, એક લક્ષ કૃળ દીએ,
દશ વાર જપે તેને, દશ લક્ષ કૃળ મળે.

श्री राम स्तवन.

श्रीराम राम रघुनंदन राम राम ।
 श्रीराम राम भरताग्रज राम राम ॥
 श्रीराम राम रणकर्कश राम राम ।
 श्रीराम राम शरणं भव राम राम ॥

श्रीरामचंद्रचरणौ मनसा स्मरामि ।
 श्रीरामचंद्रचरणौ वचसा गृणामि ॥
 श्रीरामचंद्रचरणौ शिरसा नमामि ।
 श्रीरामचंद्रचरणौ शरणं प्रपद्ये ॥

શ્રી રામ સ્તવન.

શ્રી રામ રામ રઘુનંદન રામ રામ,
 શ્રી રામ રામ ભરતાત્રિજ રામ રામ;
 શ્રી રામ રામ રણકર્કશ રામ રામ,
 શ્રી રામચંદ્ર ચરણે શરણે વિરામ.

શ્રી રામચંદ્ર ચરણે મનમાં સ્મરે હું,
 શ્રી રામચંદ્ર ચરણે વચને વદું હું;
 શ્રી રામચંદ્ર ચરણે શિરથી નમું હું,
 શ્રી રામચંદ્ર ચરણે શરણે રહું હું.

श्री हनुमान स्तवन.

मनोजवं मारुततुल्यवेगं ।
जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ॥
वातात्मजं वानरयूथमुख्यं ।
श्रीरामदूतं शरणं प्रपद्ये ॥

वज्राङ्गं पिङ्गकेशाढ्यं स्वर्णकुण्डलमण्डितम् ।
नियुद्धमुपसंक्रम्य पारावारपराक्रमम् ॥

वामहस्ते गदायुक्तं पाशहस्तं कमण्डलुम् ।
ऊर्ध्वदक्षिणदोर्दण्डं हनुमन्तं विचिन्तयेत् ॥

શ્રી હનુમાન સ્તવન.

વાયુ મનોવેગ સમી ગતિ છે,
ધીમાન જીર્ણદ્રિય ને વરિષ્ઠ;
વાયુ સુત વાનરજૂથ મુખ્ય,
શ્રી રામદૂત શરણે રહુ હું.

વજ્ર અંગી પિત્તા કેશે, સ્વર્ણ કુંડલ શોભતા,
નિયુદ્ધ ઉપસંહારી, પારાવાર પરાક્રમી.

વામ હસ્તે ગદાધારી, પાશ હસ્તે કમંડલુ,
ખભાપરે ગદાધારી, માર્તીને નમું નમું.

श्री कृष्ण स्तवन.

हा नाथ हा कृपानाथ गोपीनाथ दयानिधे ।
 ब्रजनाथ रमानाथ निजनाथ जगत्पते ॥
 गोकुलाधीश गोपीश ब्रजाधीश ब्रजप्रिय ।
 ब्रजानंद निजानंद गोकुलानंद गोप्रिय ॥
 हा कृष्ण हा दयासिंधो हा राधावर सुंदर ।
 दीनेषु सततं श्रीमन्निजाचार्याऽऽश्रितेषु च ॥
 दुष्टेषु दोषपुष्टेषु भाग्यमुष्टेषु मत्प्रभो ।
 निःसाधनेषून्मतिषु दयां कुरु दयां कुरु ॥
 वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।
 देवकीपरमानंदं कृष्णं वंदे जगद्गुरुम् ॥०

શ્રી કૃષ્ણ રતવન.

હે નાથ હે કૃપાનાથ, ગોપીનાથ દયાનિધિ;
વ્રજનાથ રમાનાથ, નિજનાથ જગત્પતિ.

ગોકુળાધીશ ગોપીશ, વ્રજધીશ વ્રજપ્રિય;
વ્રજનંદ નિજનંદ, ગોકુળાનંદ ગોપ્રિય.

હે કૃષ્ણ હે દયાસિધુ, હે રાધાવર સુંદર;
દીન આચાર્ય આશ્રિત, દયા આપ કરો વર.

ભરેલો દુષ્ટ દોષેથી, દુષ્ટબુદ્ધિ અભાગિયો;
પ્રભુ હું છું પરાધીન, દયા આપ પ્રભુ! કરો.

વસુદેવ તણા પુત્ર, કંસ આણૂર ભારતા;
દેવકી પરમાનંદ, વંદુ કૃષ્ણ જગત્ ગુરુ.

श्री महालक्ष्मी स्तवन.

नमस्तेऽस्तु महामाये, श्रीपीठे सुरपूजिते ।
 शंखचक्रगदाहस्ते, महालक्ष्मि नमोऽस्तु ते ॥
 नमस्ते गरुडारूढे, कोलासुर भयंकरि ।
 सर्वपापहरे देवि, महालक्ष्मि नमोऽस्तु ते ॥
 सर्वज्ञे सर्ववरदे, सर्वदुष्टभयंकरि ।
 सर्वदुःखहरे देवि, महालक्ष्मि नमोऽस्तु ते ॥
 सिद्धिबुद्धिप्रदे देवि, भुक्तिमुक्तिप्रदायिनि ।
 मंत्रमूर्ते सदा देवि, महालक्ष्मि नमोऽस्तु ते ॥
 विश्वकर्त्री विश्वभर्त्री विश्वत्रात्री विश्वेश्वरी ।
 विश्वाराध्या विश्वावाहा महालक्ष्मि
 नमोऽस्तु ते ॥

શ્રી મહાલક્ષ્મી સ્તવન.

નમું હું તે મહામાયા, જેને સર્વ સુરો પૂજે,
શંખ ચક્ર ગદા હસ્તે, મહાલક્ષ્મિ નમું હું તે.

નમું હું ગરુડારૂઢી, કૌલાસુર ભયંકરી,
પાપ સર્વ હરો દેવી, મહાલક્ષ્મિ નમું હું તે.

સર્વજ્ઞ વરદા યિની, સર્વ દુષ્ટ ભયંકરી,
દુઃખો સર્વ હરો દેવી, મહાલક્ષ્મિ નમું હું તે.

સિદ્ધિ બુદ્ધિજ હેનારાં, ભુક્તિ મુક્તિજ આપતી,
મંત્ર મૂર્તિ સદા દેવિ, મહાલક્ષ્મિ નમું હું તે.

વિશ્વકર્ત્રી વિશ્વભક્ત્રી, વિશ્વત્રાત્રી વિશ્વેશ્વરી.
વિશ્વભ્રાધ્યા વિશ્વબાહ્યા, મહાલક્ષ્મિ નમું હું તે.

श्री सरस्वती स्तवन.

शुक्लां ब्रह्मविचारसारपरमामाद्यां
जगद्ध्यापिनीम् ।
वीणापुस्तकधारिणीमभयदां
जाडयान्धकारापहाम् ॥
हस्ते स्फाटिकमालिकां विदधतीं
पद्मासने संस्थिताम् ।
वंदे तां परमेश्वरीं भगवतीं बुद्धिप्रदां शारदाम् ॥

नमोऽस्तु ते सरस्वति, त्रिशूलचक्रधारिणि ।
सितांबरावृते शुभे, मृगेंद्रपीठसंस्थिते ॥
सुवर्णबन्धुराधरे, सुझलरीशिरोरुहे ।
सुवर्णपद्मभूषिते, नमोस्तु ते महेश्वरि ॥
यज्ञविद्या महाविद्या गुह्यविद्या च शोभने ।
आत्मविद्या च देवी त्वं विमुक्ति फलदायिनी ॥

શ્રી સરસ્વતી સ્તવન.

ધેળાં બ્રહ્મવિચારસાર પરમા
 આદ્યા જગદ વ્યાપિની,
 વીણાપુસ્તકધારિણિ અભયદા
 અંધારું જડનાશિની,
 હસ્તે સ્ફટિકમાલીકાજ ધરતી પદ્માસને બેસતી,
 વંદુ હું પરમેશ્વરી ભગવતી બુદ્ધિપ્રદા શારદા.

નમું હું હે સરસ્વાત, ત્રિશૂળ ચક્ર ધારિણિ,
 બિરાજે શ્વેત વસ્ત્રોને, સિંહાસને બિરાજતી.
 સુવર્ણખંધુરાધરે, સુઝલ્લરી શિરોરૂઢે,
 સુવર્ણ પદ્મ શોભતી, નમું હું હે મહેશ્વરી.

યજ્ઞવિદ્યા મહાવિદ્યા, ગુહ્યવિદ્યા સુશોભતી,
 આત્મવિદ્યાતું છે દેવી, મોક્ષદાયિની હું નમું.

श्री देवी स्तवन.

अनन्तरूपिणी लक्ष्मीरपारगुणसागरी ।
 अणिमादिसिद्धिदात्री शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥
 आपदुद्धारिणी त्वं हि आद्या शक्तिः शुभापरा ।
 आद्या आनन्ददात्री च शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥
 जगन्माता जगत्कर्त्री जगदाधाररूपिणी ।
 जयप्रदा जानकी च शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥
 अन्नपूर्णे सदापूर्णे शंकरप्राणवल्लभे ।
 ज्ञान त्रैराग्य सिद्धयर्थे भिक्षान्देहि च पार्वति ॥
 या देवी सर्वभूतेषु शक्तिरूपेण संस्थिता ।
 नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ॥

શ્રી દેવી સ્તવન.

અનંત રૂપિણી લક્ષ્મી, અપાર ગુણ સાગરી,
અણિમાદિ સિદ્ધિને દ્યો, વંદુ શિર નમાવી હું.

ઉદ્ધારો આપદામાંથી આઘ શક્તિ તમે વડી,
આનંદદાતા કલ્યાણી, વંદુ શિર નમાવી હું.

વિશ્વમાતા વિશ્વકર્ત્રી, દેવી જગત ધારિણી,
જયદાતા જાનકી હે, વંદુ શિર નમાવી હું.

અન્નપૂર્ણા સદાપૂર્ણા, શંકર પ્રાણ વલ્લભા,
જ્ઞાન વૈરાગ્યને માટે, ભીક્ષા માગું હું પાર્વતિ.

જે દેવી સર્વ ભૂતોમાં, શક્તિરૂપે વસી રહી,
નમું તેને નમું તેને, નમું તેને નમું નમું.

श्री नवग्रह स्तवन.

जपाकुसुमसंकाशं काश्यपेयं महाद्युतिम् ।
 तमोरिं सर्वपापघ्नं प्रणतोऽस्मि दिवाकरम् ॥
 दधिशंखतुषाराभं क्षीरोदार्णवसंभवम् ।
 नमामि शशिनं सोमं शंभोर्मुकुटभूषणम् ॥
 धरणीगर्भसंभूतं विशुत्कांतिसमप्रभम् ।
 कुमारं शक्तिहस्तं च मङ्गलं प्रणमाम्यहम् ॥
 प्रियंगुकलिकाश्यामं रूपेणाप्रतिभं बुधम् ।
 सौम्यं सौम्यगुणोपेतं तं बुधं प्रणमाम्यहम् ॥
 देवानां च ऋषीणां च गुरुं कांचनसन्निभम् ।
 बुद्धिभूतं त्रिलोकेशं तं नमामि बृहस्पतिम् ॥

શ્રી નવગ્રહ સ્તવન.

અસ્વંતિ કૂલના જેવા, તેજસ્વી કશ્યપ સુત,
હર્તા અજ્ઞાન અંધારં, નમું હું હે દિવાકર;

શંખ હિમ દહીં જેવા, જન્મ્યા જે ક્ષીરસાગરે,
ભૂષણ શંભુને શિરે, નમું હું સોમ ચંદ્રને.

પ્રગટ્યા પૃથ્વી ગર્ભે, ને વિજળી સમ કાન્તિ છે,
શક્તિ આયુધ હસ્તે જે, બાહ્ય મંગળ હું નમું.

કાંગ પુષ્પ સ્વમા, શ્યામ, રૂપવાંળા અનૂપમ.
બુદ્ધિમાન ગુણે શ્રેષ્ઠ, ચંદ્રના બુધને નમું.

ગુરુદેવ ઋષિયોના, ને સોના સમ શોભતા,
બુદ્ધિભૂત ત્રિલોકેશ, નમું છું હું બૃહસ્પતિ.

हिमकुन्दमृणालाभं दैत्यानां परमं गुरुम् ।
सर्वशास्त्रप्रवक्तारं भार्गवं प्रणमाम्यहम् ॥

नीलांजनसमाभासं रविपुत्रं यमाग्रजम् ।
छायामार्तदसम्भूतं तं नमामि शनैश्वरम् ॥

अर्धकायं महावीर्यं चंद्रादित्यविमर्दनम् ।
सिंहिकागर्भसंभूतं तं राहु प्रणमाम्यहम् ॥

पलाशपुष्पसंकाशं तारकाग्रहमस्तकम् ।
रौद्रं रौद्रात्मकं घोरं तं केतुं प्रणमाम्यहम् ।

श्री शनिदेवनो वेदोक्त मंत्र.

ॐ शन्नो देवी रमिष्ठय आपो भवन्तु
पीतये । शं यो रभिस्रवन्तु नः ॥

શ્રી દત્તાત્રય સ્તવન.

બ્રહ્મા મુરારી ત્રિપુરાંતકારી,
ભાનુ શશિ મંગળ બુધ ભારી;
ગુરુ ને શુક શનિ રાહુ કેતુ,
કરો સહુએ મુજ સુપ્રભાત.

પાંડુરંગી જટાધારી, શૂલ હાથે કૃપાનિધિ,
રોગ સર્વ હરો દેવ, ઐ દત્તાત્રય હું ભજું.
જગ ઉત્પન્ન કર્તા ને, સ્થિતિ સંહાર હેતુ છે,
ભવબંધનને છેદો, ઐ દત્તાત્રય હું નમું.
નાશકર્તા જરા જન્મ, દેહ શુદ્ધિ કરાવીને,
દિગંબર દયામૂર્તિ, ઐ દત્તાત્રય હું નમું.

૩૨

ૐ

શ્રી ગાયત્રી મંત્ર.

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ । તત્સવિતુર્વરેણ્યંભર્ગો
દેવસ્ય ધીમહિ । ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ॥
સત્ ચિદાનંદ પ્રભુના, શ્રેષ્ઠ તેજનું ધ્યાન સૌ,
ધરીયે જે વડે સૌને, પ્રેરે સદ્બુદ્ધિને બહુ.

શ્રી માતૃભૂમિ સ્તવન.

નમામિ ભારતિ માતર્સ્વતંત્રા યા સદા સ્થિતા ।
ન ત્વામિચ્છામ્યહં દ્રષ્ટું વદ્ધાં નિગદ્યન્ધનૈઃ ॥
નમું હું ભારતિ માતા, જે સ્વતંત્ર સદા રહી,
તને જોવા ન હું ઇચ્છું, બેઠીથી જકડાયેલી.
વંદે માતરમવ્યક્તાં વ્યક્તાં ચ જનનીં પરામ્ ।
દીનોઽહં બાલકઃ કાંક્ષે સેવાં જન્મનિ જન્મનિ
વંદુ અદૃશ્ય માતા હું, દૃશ્યા હે જનની ભલી,
દીન બાળક હું ઇચ્છું, સેવા સૌ જન્મ તાહરી.

ૐ વેદાત્મા સ્તવન.

યઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ તિષ્ઠન્ સર્વેભ્યો ભૂતેભ્યોઽન્તરો !

યં સર્વાણિ ભૂતાનિ ન વિદુર્યસ્ય સર્વાણિ

ભૂતાનિ શરીરં ।

યઃ સર્વાણિ ભૂતાન્યન્તરો યમયત્યેપ ત

આત્માન્તર્યામ્યમૃતઃ ॥

સર્વ ભૂતે રહેલો જે, સર્વ ભૂત મહીં જ છે,

સર્વ ભૂતો ન જાણે તે, સર્વ ભૂત જ દેહ છે;

સર્વ ભૂતે રહીને જે, સૌને નિયમે રાખતો,

એ તારો અંતર્યામિ, આત્મા અમર દેવ છે.

યો દેવોઽસૌ યોઽપ્સુ યો વિશ્વં ભુવનમાવિવેશ ।

ય ઔષધિષુ યો વનસ્પતિષુ તસ્મૈ દેવાય

નમો નમઃ ॥

જે દેવ અગ્નિપાણીમાં, વિશ્વ આખે વ્યાપી રહ્યો

ઔષધિ વનસ્પતિમાં, વસે દેવ તેને નમો.

श्री नाथजी स्तवन.

श्रीनाथः सर्वदा स्मर्यः सर्वलीलासमन्वितः ।
 भक्तैकहृदयस्थायी सकलः पुरुषोत्तमः ॥
 अस्माकं साधनं साध्यं श्रीनाथः शरणं मम ।
 संपत्स्वापत्स्त्रपि सदा स्वाचार्यचरणोदितम् ॥
 श्रीमदाचार्यकृपया तिष्ठति स्वगृहे नाथः ।
 एवंविधः सदा हस्ते योगिनः पारदो यथा ॥
 सर्वदा सर्वभावैकहेतुभूतेषु सर्वथा ।
 श्रीनाथजीचरणेषु स्थाप्यतां तन्मयं मनः ॥
 अमंदपरमानंदो निजानंदो श्रेयस्थितः ।
 स्वरूपानंददाता च श्रीनाथः शरणं मम ॥

શ્રીનાથજી સ્તવન.

સ્મરું શ્રીનાથજી નિત્ય, સર્વ લીલા બનાવી તં,
ભક્તને હૃદયે સ્થાપી, શ્રી કૃષ્ણ પુરુષોત્તમે.

બ્રહ્મસ્મરણ આ મંત્ર, “શ્રીનાથઃશરણું મમ”
સુખ દુઃખે સદા વંદુ, શ્રી આચાર્ય મહા પ્રભુ.

શ્રી વલ્લભ કૃપાથી જ, ખિરાજે નાથ સ્વગૃહે,
જેમ યોગી ભરે પારો, સાવધાને ભજો ત્યમે.

સર્વદા સર્વ ભાવેથી, હેતુભૂત શ્રીનાથને,
ચરણે મન તન્મય, સર્વથા સ્થાપી તે રીતે.

અધિક પરમાનંદ નિજનંદ દીયો સુખ,
સ્વરૂપાનંદ દાતા છો, “શ્રીનાથઃશરણું મમ”

श्री वेंकटेश स्तवन.

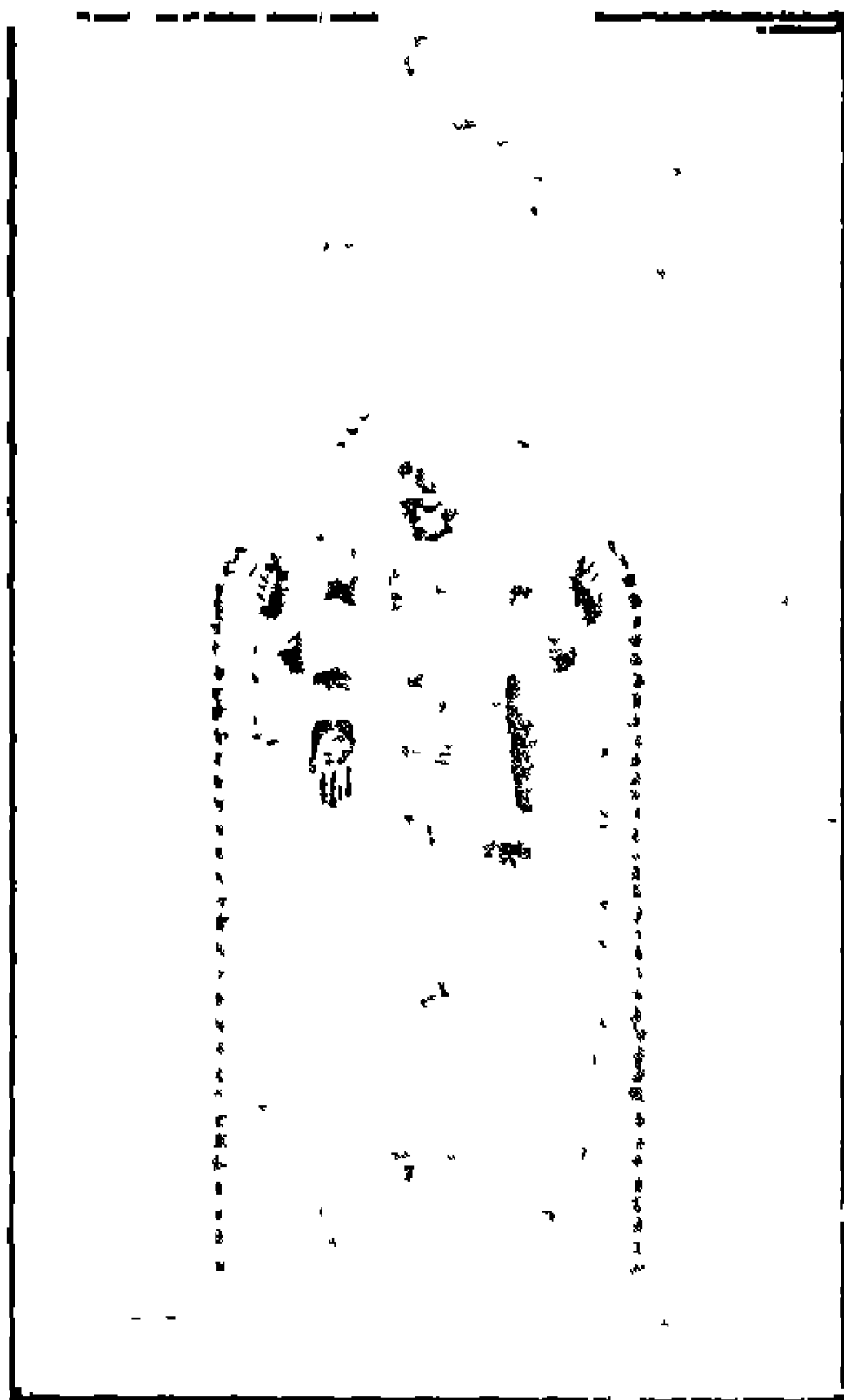
श्रियः कान्ताय देवाय कल्याणनिधयेऽर्थिनाम्
श्रीवेंकटनिवासाय श्रीनिवासाय मंगलम् ॥

लक्ष्मीसविभ्रमालोक सद्मविभ्रमचक्षुषे ।
चक्षुषे सर्वलोकानां श्रीनिवासाय मंगलम् ॥

नित्याय निरवद्याय सत्यानन्द चिदात्मने ।
सर्वान्तरात्मने श्रीमद् वेंकटेशाय मंगलम् ॥

परस्मै ब्रह्मणे पूर्णकामाय परमात्मने ।
प्रपन्नपरतत्वाय वेंकटेशाय मंगलम् ॥

नमः श्रीवेंकटेशाय शुद्धज्ञानस्वरूपिणे ।
वासुदेवाय शान्ताय श्रीनिवासाय मंगलम् ॥

શ્રી વેંકટેશ સ્તવન.

શ્રી લક્ષ્મીકાન્ત દેવેશ, ભક્ત કલ્યાણ સાગર,
શ્રી વેંકટે રહેનારા, શ્રી નિવાસને હું નમું.

શ્રી લક્ષ્મીને વિલાસેથી, જોતાં નેત્ર કટાક્ષથી,
સૌ જનોનાં પ્રભુ રૂપ, શ્રી નિવાસને હું નમું.

નિત્ય અનિદ્ર પ્રભુને, ઐ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ,
શ્રીમદ્ અંતર્યામી જે, વેંકટેશને હું નમું.

પરબ્રહ્મ સ્વરૂપાળા, પુર્ણ કામી પરમાત્મા,
પ્રપન્ન પર તત્વાળા, શ્રી વેંકટેશ હું નમું.

“નમઃ શ્રી વેંકટેશાય” શુદ્ધ જ્ઞાન સ્વરૂપ જે,
શાન્ત શ્રી વાસુદેવા હે! શ્રી નિવાસને હું નમું.

जगन्नाथ स्तवन.

कदाचित्कालिन्दी तटविपिनसंगीतकरवो ।
मुदाभीरी नारी वदनकमला स्वाद मधुपः ॥

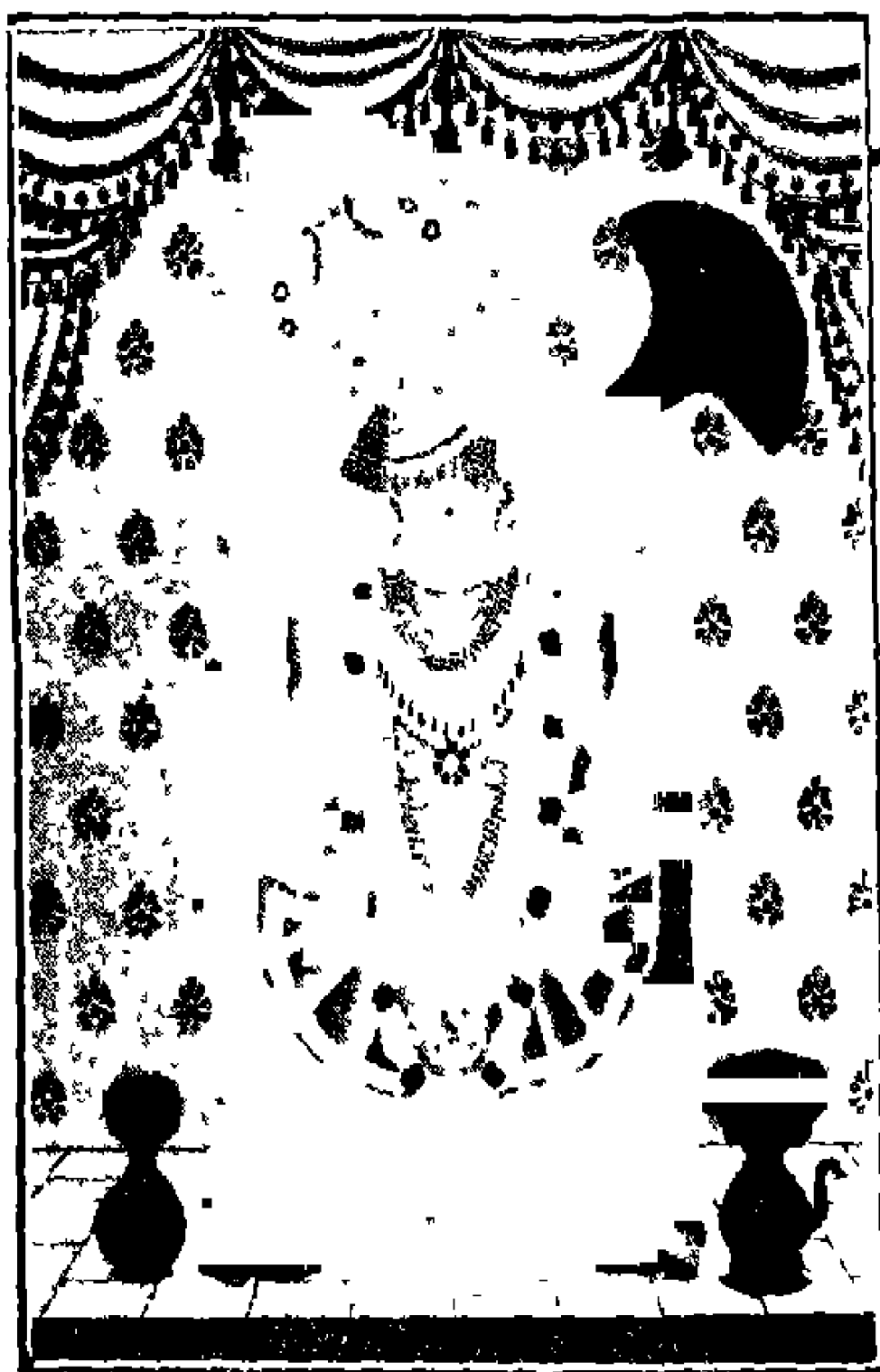
रमाशंभुब्रह्मामरपतिगणेशार्चितपदो ।
जगन्नाथः स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥

महांभोधेस्तीरे कनकरुचिरे नीलशिखरे ।
वसन्प्रासादान्तः सहजबलभद्रेण बलिना ।

सुभद्रामध्यस्थः सकलसुरसेवावसरदो ।
जगन्नाथः स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥

શ્રી દારિકાનાથ સ્તવન. .

હે બળીભદ્રના બંધુ, પારીજાતક લાવતા,
અર્જુનના સખા કૃષ્ણ, દારિકાધિશને નમું.

શંખાસુર પ્રાણહર, રુદ્રમાણી પ્રાણવલ્લભ,
હાથે બંસીધર કૃષ્ણ, દારિકાધિશને નમું.

રમેશ દેવકી પુત્ર, સચ્ચિતાનંદ સ્વરૂપ,
ગોપીનાથ ઘનશ્યામ, દારિકેશ નમું નમું.

શ્રીકૃષ્ણ રુદ્રમાણી કાન્ત, ગોપીજન મનોહર,
સંસાર સાગરે ડુબું, મને તાર જગદ્ગુરુ.

કેશવ કલેશના હર્તા, નારાયણ જનાર્દન,
ગરૂડધ્વજ ગોવિંદ, દારિકાધિશને નમું.

श्री डाकोरजी स्तवन.

रे रे नाथ कृपानाथ लोकनाथ जगद्गुरो ।
 वायुवाहन भूतेश श्रीरणछोड नमोऽस्तु ते ॥
 शंखचूड कंस काल श्रीनिधे भक्तवत्सल ।
 कंदर्पकोटिलावण्य डंकपूरपते नमः ॥
 रमाकान्त जितक्रोध मुकुन्द मुरमर्दन ।
 मेघनाथ पद्मनाभ डाकोराधीश ते नमः ॥
 घनश्याम नमामि त्वां नारायण महाप्रभो ।
 जीवाभयप्रदकृष्ण द्वारिकाऽगत मेऽवतु ॥
 शान्तमूर्ते विश्वरूपः बोडाणावरद प्रभो ।
 स्त्रीसहस्रैः परिवृत श्रीरणछोड नमोऽस्तु ते ॥

શ્રી હાકોરજી સ્તવન.

અહો નાથ કૃપાનાથ, લોકનાથ જગદ્ગુરુ,
વાયુ વાહન ભૂતેશ, નમું શ્રી રણછોડજી.

શંખચૂડ કંસ કાળ, શ્રી નિધિ ભક્તવત્સલ,
કામદેવ સમ કાન્તિ, શ્રી હાકોરજીને નમું.

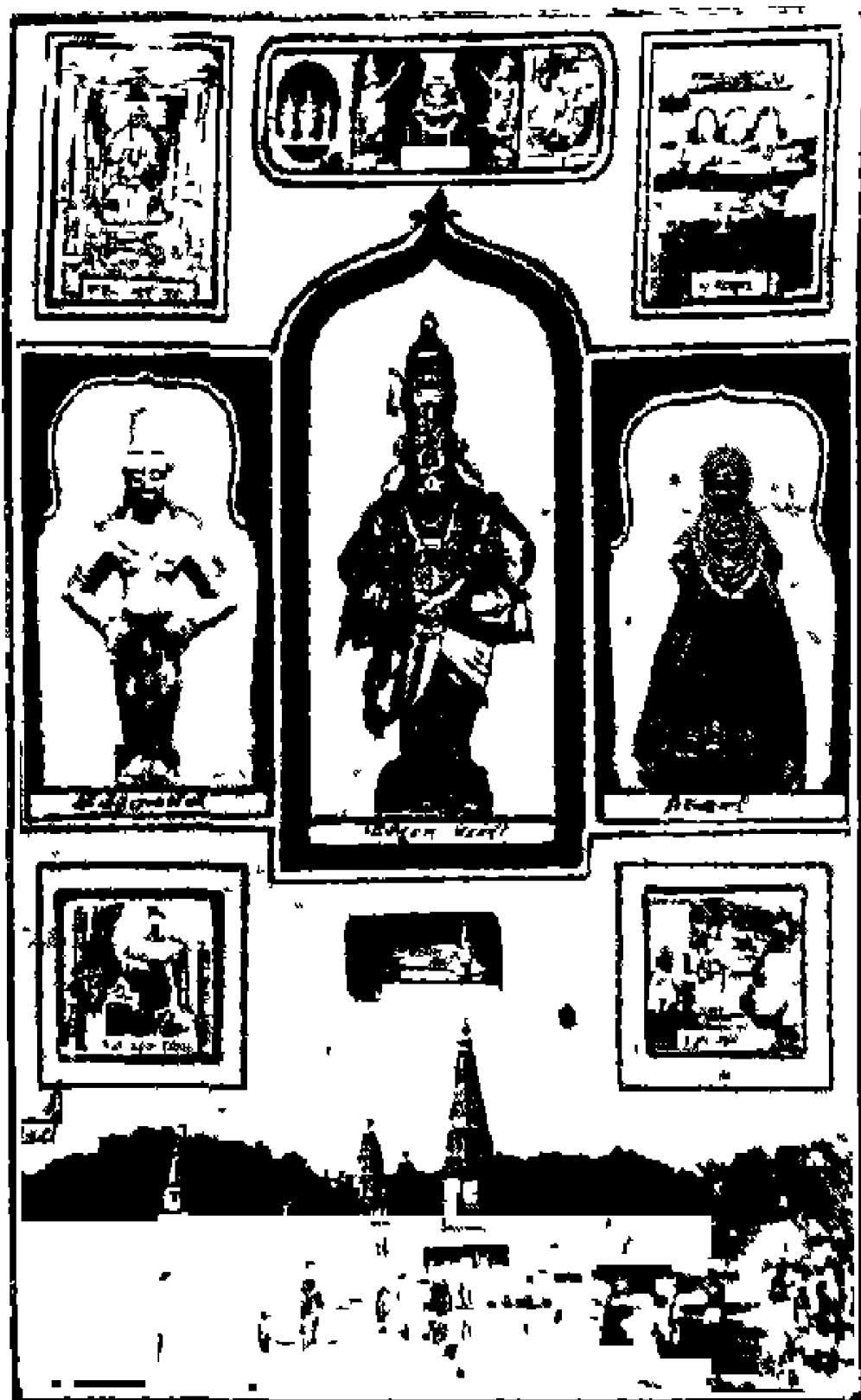
રમાકાન્ત જીત ક્રોધ, મુકુન્દ મુર મર્દન,
મેઘનાથ પદ્મનાભ, શ્રી હાકોરજીને નમું.

ઘનશ્યામ નમું તુને, નારાયણ મહા પ્રભો,
જીવોના અભયદાતા, દારિકાંથી આવેલ છે.

શાન્તમૂર્તિવિશ્વરૂપ, બોડાણા વરદ પ્રભુ,
શોભતા સહસ્રસ્ત્રીએ, શ્રી હાકોરજીને નમું.

श्री पांडुरंग स्तवन.

नमः पण्डरिनाथाय भीमातीरनिवासिने ।
 नमो ऋषि प्रसन्नाय वरदाय नमो नमः ॥
 इष्टिकारूढरूपाय समपादाय ते नमः ।
 कटि विन्यस्त हस्ताय मुख ब्रह्मात्मने नमः ॥
 नमस्ते पुंडरीकाय चन्द्रभागाय ते नमः ।
 नमो रुक्मणिनाथाय महामूर्त्यै नमो नमः ॥
 विठ्ठल पुंडरीकाक्ष पुंडरीक निभेक्षण ।
 रंगनाथ नमस्तेऽस्तु पुंडरीक वरप्रद ॥
 असितेन कृतं स्तोत्रं भक्ति युक्तश्च यः पठेत् ।
 इह लोके सुखं भुक्त्वा विष्णु लोके महीयते ॥

શ્રી વિઠ્ઠલ સ્તવન.

નમું શ્રી પંઢરીનાથ, ભીમાતીર નિવાસીને,
નમું હું વરદાતાને, ઋષિચોને પ્રસન્ન થૈ,

ઈંટ આરૂઠ રૂપાળા, સમ પગાળાને નમું.
કમરે હાથ ધારેલા, મુખ પ્રદ્યાત્મને નમું.

નમું હું પંઢરીનાથ, ચંદ્રભાગા નિવાસીને,
નમું હું રક્ષમણીનાથ, મહામૂર્તિને હું નમું.

વિઠ્ઠલ પુંડરીકાક્ષ, શ્યામ હમળ નેત્રને,
રંગનાથ નમું તુંને, પુંડરીક વરપ્રદ.

કરેલું સ્તોત્ર આ જોઓ, શ્રદ્ધા ને ભક્તિથી ભણે
આ લોકે સુખ પામીને, જાય છે વિષ્ણુ લોકમાં,

श्री स्वामिनारायण स्तवन.

वामे यस्य स्थिता राधा श्रीश्च यस्यास्ति वक्षसि
बुंदावन विहारंतं श्रीकृष्णं हृदिचिंतये ॥

निजाश्रितानां सकलार्त्तिहंता ।
सधर्मभक्तेरवनं विधाता ॥
दाता सुखानां मनसेप्सितानाम् ।
तनोतु कृष्णोऽखिल मंगलं नः ॥

श्रीपतिं श्रीधरं सर्वदेवेश्वरम् ।
भक्ति धर्मात्मजं वासुदेवं हरिम् ॥
माधवं केशवं कामदं कारणम् ।
स्वामिनारायणं नीलकंठं भजे ॥

શ્રી સ્વામિનારાયણ સ્તવન. .

જેની ડાબી ગમે રાધા, વક્ષસ્થળે લક્ષ્મી રહ્યાં,
જૃંદાવન વિહારી જે, હૃદે સ્મરે તે કૃષ્ણને.

પીડા હરે જે નીજ આશ્રિતોની,
રક્ષા કરે જે સદુધર્મ ભક્તિ;
દેતા મને જે સુખને જ ધાર્યા,
કૃષ્ણ કરે મંગળ સૌ અમારાં.

શ્રીપતિ શ્રીધરા સર્વ દેવેશ્વરા,
ધર્મભક્તિ સુત વાસુદેવા હરિ;
માધવા કેશવા કામદા કારણા,
સ્વામિનારાયણ નીલકંઠ ભજો.

શ્રી બદ્રીનાથ સ્તવન.

—૧૩૬—

પવન મંદ સુગન્ધ શીતળ,
હૃમ મંદીર શોભીતમ્.
નિકટ ગંગા વહતિ નિર્મલ,
શ્રી બદ્રીનાથ વિશ્વંભરમ્.

—◆—

શેષ સુમરિત કરત નિશદિન,
ધરત ધ્યાન મહેશ્વરમ્.
શ્રી વેદ બ્રહ્મા કરત સ્તુતિ,
શ્રી બદ્રીનાથ વિશ્વંભરમ્.

—◆—

ઈન્દ્ર ચંદ્ર કુબેર ધ્વનિકર,
ધૂપ દીપ પ્રકાશિતમ્.
સિદ્ધ મુનિજન કરત જય જય,
શ્રી બદ્રીનાથ વિશ્વંભરમ્.

શ્રી પ્રત્યક્ષ દેવ સ્તવન.

માતૃદેવો ભવ । પિતૃદેવો ભવ ॥
 આચાર્યદેવો ભવ । અતિથિ દેવો ભવ ॥
 ત્વમેવ પ્રત્યક્ષં બ્રહ્માસિ ॥

ત્વામેવ પ્રત્યક્ષં બ્રહ્મ વદિષ્યામ્યહં ॥
 ત્વામેવાહં સતતં નમામિ ॥

માતાને દેવ માનું ને, પિતાં દેવ ગણું અને,
 ગુરુને દેવ જાણું ને, અતિથિ પણ દેવ છે;
 તમે પ્રત્યક્ષ દેવો છો, તમે પ્રત્યક્ષ બ્રહ્મ છો,
 ગણીને પ્રત્યક્ષ બ્રહ્મ, હું નમું નિત્ય આપને.

श्री माता पिता गुरु स्तवन.

नास्ति मातृसमा देवी नास्ति पितृसमो गुरुः ।
न ताभ्यामननुज्ञातो धर्ममेकं समाचरेत् ॥

मातरं पितरं चैव साक्षात्प्रत्यक्ष देवताम् ।
मत्वा गृही निषेवेत सदा सर्व प्रयत्नतः ॥

गुरुर्ब्रह्मा गुरर्विष्णुर्गुरुदेवो महेश्वरः ।
गुरुरेव परब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

अखण्डमण्डलाकारं व्याप्तं येन चराचरम् ।
तत्पदं दर्शितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

શ્રી માતા પિતા ગુરુ સ્તવન.

માતા સમા નથી દેવી, પિતા સમ ગુરુ નથી,
તેથી તેની વિના આજ્ઞા, કેા કામ કરવું નહિ.

પ્રત્યક્ષ દેવ સાક્ષાત, માત પિતાને માનવાં,
સદા સર્વ પ્રકારેથી, યથા પ્રયત્ને સેવવાં.

ગુરુ બ્રહ્મા ગુરુ વિષ્ણુ, ગુરુ દેવ મહેશ્વર,
બળી ગુરુ પરબ્રહ્મ, એવા ગુરુને હું નમું.

આખું બ્રહ્માંડ જેનાથી, વ્યાપી રહ્યું ચરાચર,
તત્ત્વ જ્ઞ હાખંધુ જેણે, તેજ ગુરુને હું નમું.

श्री पतिदेव स्तवन.

पतिर्ब्रह्मा पतिर्विष्णुः पतिर्देवो महेश्वरः ।
 पतिश्च निर्गुणाकारो ब्रह्मरूप नमोऽस्तु ते ॥
 नमः कान्ताय भर्त्रे च शिरश्चन्द्रस्वरूपिणे ।
 नमः शान्ताय दान्ताय सर्वदेवाश्रयाय च ॥
 पञ्च प्राणाधिदेवाय चक्षुषस्तारकाय च ।
 ज्ञानाधाराय पत्नीनां परमानन्दरूपिणे ॥
 नमो ब्रह्मस्वरूपाय सतीमाणपराय च ।
 नमस्याय च पूज्याय हृदाधाराय ते नमः ॥
 क्षमस्व भगवन्दोषं ज्ञानाज्ञानकृतं च यत् ।
 पत्नीगुरो दयासिन्धो दासी दोषं क्षमस्व मे ॥

પતિદેવ સ્તવન.

પતિ બ્રહ્મા પતિ વિષ્ણુ, પતિ દેવ મહેશ્વર,
પતિ છે નિર્ગુણાકારી, બ્રહ્મરૂપ તને નમું.

કાન્ત પાળકને નામી, શીરછત્ર મણી નમું,
નમું શાન્ત જીર્ણદ્રિય, સર્વ દેવાશ્રય નમું.

હે પંચ પ્રાણના ઇશ, છે નેત્ર રત્નરૂપ જે,
જ્ઞાન આધાર પત્નીના, નમું પરમાનંદને.

નમું બ્રહ્મ સ્વરૂપીને, સતી પ્રાણ સમા નમું,
નમવા પૂજવા યોગ્ય, હૈયા આધારને નમું.

પ્રભુ ક્ષમા કરો દોષ, થયા જાણ અજાણતાં,
થલી ગુરુ દયાસિંધુ, દોષ નિવારો દાસીના,

॥ અથ ત્રિકાલી સંધ્યા સંક્ષેપતઃ ॥

પ્રથમ સ્નાન કરી પવિત્ર આસને બેસી
 નીચે લખેલા ગાયત્રી મંત્રથી ભસ્મ પલાળી,
 ૐ નમઃશિવાય એ મંત્રથી અભિમંત્રણ
 કરી, સૂર્યને બતાવી હાથમાં ચોળીને નીચે
 લખેલા મંત્રથી લલાટ વિગેરે ઠેકાણે ધારણ
 કરવી. ૐ ત્ર્યાયુષંજમદગ્નેઃ (કપાળે) કશ્ય
 પશ્ય ત્ર્યાયુષં (ગળે) ॥ યદેવેષુત્ર્યાયુષં (બન્ને
 બાજે) તન્નો અસ્તુ ત્ર્યાયુષમ્ (છાતીએ) ॥૧॥
 એ પ્રમાણે ભસ્મ ધારણ કરી, ગાયત્રી
 મંત્રથી શીખા*ખાંધવી પછી નીચે લખેલા
 ત્રણ મંત્રોથી ત્રણ આયમાન લેવાં. ૐ
 કૈશવાયનમઃસ્વાહા । ૐ નારાયણાયનમઃ
 સ્વાહા । ૐ માધવાયનમઃસ્વાહા । પછી

નીચેના મંત્રથી હાથ ધોવા. ॐ ગોવિંદાય-
 નમઃસ્વાહા ॥ પછી નીચેના મંત્રથી ત્રણ
 પ્રાણાયમ કરવા ॐ ભૂઃ ॐ ભુવઃ ॐ સ્વઃ
 ॐ મહઃ ॐ જનઃ ॐ તપઃ ॐ સત્યમ્ । ॐ
 સત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ । ધિયો-
 યોનઃ પ્રચોદયાત્ । ॐ આપોજ્યોતીરસોમૃતં
 બ્રહ્મભૂર્ભુવઃસ્વરોમ્ ॥ પછી નીચે પ્રમાણે
 હાથમાં જળ લઈ સંકલ્પ કરવો=અત્રાઘ
 માસોત્તમે માસે અમુકમાસે અમુકપક્ષે
 અમુકતિથૌ અમુકવાસરે મમોપાત્ત દુરિતક્ષ-
 યાર્થ (પ્રાતઃ) સંઘ્યોપાસનમહં કરિષ્યે । એ
 પ્રમાણે બેાલી હાથમાં લીધેલું જળ મૂકી
 દેવું પછી નીચે લખેલો ગાયત્રી મંત્ર લાણી
 સૂર્યનારાયણને (૩) અર્ધ આપવા ॐ ભૂર્ભુવઃ

સ્વઃ ॐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ।
 ધિયો યો નઃપ્રચોદયાત્ ॥૧॥ જો સૂર્ય ઉગી
 ગયો હોય તો એક અર્ધ્ય વધારે આપવો
 પછી નીચેના મંત્રથી હાથમાં ગંધ પુષ્પ
 લઈ બન્ને હાથ ઉચા કરી ઉપસ્થાન કરવું.
 ॐ ઉદયન્તમસસ્પરિસ્વઃ પશ્યન્ત ઉત્તરમ્ ।
 દેવં દેવત્રા સૂર્યમગન્મજ્યોતિરુત્તમમ્ ॥૧॥
 ઉદુત્યંજાતવેદસં દેવં વહન્તિ કેતવઃ । દ્રશેવિ-
 શ્વાય સૂર્યમ્ ॥૨॥ ઉપરના મંત્રો બોલી
 ગંધ પુષ્પ સૂર્યને ચડાવી દેવાં પછી ગાયત્રી
 મંત્રનો જપ ૧૦૦૮, અથવા ૧૦૮, અથવા
 ૨૮, કીંવા ૧૦, વખત કરવો પછી હાથમાં
 જળ લેવું અનેન (પ્રાતઃ) સન્ધ્યોપાસનારુચેન
 કર્મણા શ્રીભગવાન્ પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં નમમ્ ।

એમ કહી લીધેલું જળ મૂકી દેવું પછી જો
 અને તો કેાઈ દેવનું અથવા પોતાના ઇષ્ટનું
 જપ અથવા સ્તોત્ર વિગેરેથી આરાધન કરવું,
 અને પોતાના ઇષ્ટજનો, માળાપ, ભાઈ,
 ગુરુ વિગેરેને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરવા
 જો સાક્ષાત પ્રતિમા ન મળે તો તેઓની
 ભાવના લાવી નમન કરવું ॥ પછી ઓં
 વિષ્ણુવેનમઃ એ મંત્ર ત્રણવાર ભણી
 ભગવાનનું સ્મરણ કરવું ॥ સમાપ્ત ॥

તા. ક. (૧) સવારે પૂર્વાભિમુખ
 બપોરે ઉત્તરાભિમુખ અને સાંજે પશ્ચિમા
 ભિમુખ રાખી સંધ્યા કરવી.

(૨) સવારે પલાળેલી બપોરે ગંધમિશ્રીત
 (ચંદનવાળી) અને સાંજે સુકી ભસ્મ કરવી.

(૩) પ્રથમ જમણે નસ્કોરેથી શ્વાસ ચઢાવી નસ્કોરું બંધ કરી ત્રણવાર મંત્રોચ્ચારણ કરી પછી ડાબે નસ્કોરેથી શ્વાસ ઉતારવો. આ એક પ્રાણાયમ થયો. એવા સવારે ૨ બપોરે ૨ અને સાંજરે ૩ પ્રાણાયમ કરવા.

(૪) સવારે ૩ બપોરે ૧ અને સાંજે ૩ અર્ધ આપવા (સમય વધારે થયો હોય તો ૧ અર્ધ વધારે આપવો).

(૫) સંકલ્પમાં સંધ્યાના કાળ પ્રમાણે અનુક્રમે-પ્રાતઃ-મધ્યાન્હ-સાયં એ પ્રમાણે ફેરફાર કરવો.

अथ सर्वदेव पूजा (संक्षेपतः)

अत्राय० मासोत्तमे अ० मासे अ० पक्षे अ० तिथौ
 अ० वासरे अ० देवतानां पूजनं च करिष्ये ॥ कलश
 पूजनम् । गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ॥
 नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन्संनिधि कुरु ॥ पूर्वे
 ऋग्वेदाय नमः दक्षिणे यजुर्वेदाय नमः पश्चिमे साम-
 वेदाय नमः उत्तरे अथर्ववेदाय नमः अपांपति वरुणाय
 नमः इति गंधाक्षतपुष्पैः संपूज्य ॥ पूजनीय देवतानां
 स्वमंत्रेण ध्यानं कुर्यात् ॥ आवाहनम् ॥ आगच्छ
 भगवन्देव स्थाने चाम्न स्थिरो भव ॥ यावत्पूजां
 करिष्यामि तावत्त्वं संनिधो भव ॥ १ ॥ श्री अमुक
 देवताभ्यो नमः आवाहनं समर्पयामि ॥ रम्यं सुशोभनं
 दिव्यं सर्वसौख्यकं शुभम् ॥ आसनं च मया दत्तं
 गृहान् परमेश्वर ॥ २ ॥ अ० दे० आसनं स० ॥
 वष्णोवकं निर्मलं च सर्वसौगन्ध्यसंयुतम् ॥ पाद-

प्रक्षालनार्थाय दत्तं ते प्रतिगृह्यताम् ॥ ३ ॥ श्री अ०
 दे० पाद्यं स० ॥ ताम्रपात्रे स्थितं तोयं गंधपुष्प
 फलान्वितम् ॥ सहिरण्यं ददाम्यर्घ्यं गृहाण परमेश्वर
 ॥ ४ ॥ श्री अ० दे० अर्घ्यं स० ॥ अथ पंचामृतं ॥
 पयोदधि घृतं चैव मधु च शर्करायुतम् ॥ पंचामृतं
 मयानीतं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥ ५ ॥ श्री अ०
 दे० पंचामृत स्नानं स० ॥ गंगा सरस्वती रेवा
 पयोष्णी नर्मदाजलैः ॥ स्नापितोऽसिमया देव तत्र
 शान्तिं कुरुष्व मे ॥ ६ ॥ श्री अ० दे० स्नानं स० ॥
 देवं स्वस्थाने स्थापयित्वा ॥ वस्त्रं स० ॥ श्रीस्वच्छं
 चन्दनं दिव्यं गन्धाढ्यं सुमनोहरम् ॥ विलेपनं सुरश्रेष्ठ
 चन्दनं प्रतिगृह्यताम् ॥ ७ ॥ श्री अ० दे० चन्दनं स० ॥
 अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कंकुमाक्ताः सुशोभिताः ॥ मयानिवे-
 दिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर ॥ ८ ॥ श्री अ० दे०
 अक्षतान्स० ॥ माल्यादीनि सुगन्धीनि माळ्यादीनि
 चै प्रभो ॥ मयानीतानि पुष्पाणि गृहाण परमेश्वर ॥ ९ ॥
 श्री अ० दे० पुष्पाणि स० ॥ श्वेतचूर्णं रक्तचूर्णं हरिद्रा

कंकुमान्वितैः ॥ नानापरिमल द्रव्यैः प्रीयतां परमेश्वर
 ॥ १० ॥ श्री अ० दे० सौभाग्य द्रव्याणि स० ॥
 धनस्पति रसोद्भूतो गन्धाढ्यो गन्ध उत्तमः ॥ आग्नेयः
 सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ११ ॥ श्री अ०
 दे० धूपं आघ्रापयामि ॥ आज्यं च वत्तिसंयुक्तं वह्निना
 योजितं मया ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्य तिमिरापह
 ॥ १२ ॥ श्री अ० दे० दीपं दर्शयामि ॥ नैवेद्यं ॥
 शर्कराखंडं खाद्यानि दधिक्षीरघृतानि च ॥ आहारं
 भक्ष्य भोज्यं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥ १३ ॥ श्री
 अ० दे० नैवेद्यं निवेदयामि घ्रासमुद्रया प्राणायस्वाहा ।
 अपानाय स्वाहा । व्यानाय स्वाहा । उदानाय स्वाहा ।
 समानाय स्वाहा ॥ तांबूलम् ॥ पूगीफलं महद्दिव्यं
 नागवल्लीदलैर्युतम् ॥ एलादि चूर्णं संयुक्तं तांबूलं
 प्रतिगृह्यताम् ॥ १४ ॥ श्री अ० दे० मुखवास तांबूलं
 स० ॥ फलम् ॥ इदं फलं मयादेव स्थापितं पुरतस्तव ॥
 तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥ १५ ॥
 श्री अ० दे० फलं स० ॥ दक्षिणा ॥ हिरण्य गर्भ

गर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ॥ अनन्त पुण्य फल-
 दमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ १६ ॥ श्री अ० दे०
 "दक्षिणां स० ॥ आरार्तिक्यम् ॥ कदली गर्भसम्भूतं
 कर्पूरं च प्रदीपितम् ॥ आरार्तिक्यमहं कुर्वे पश्य मे
 वरदो भव ॥ १७ ॥ श्री अ० दे० आरार्तिक्यं दर्शयामि
 (जलेन प्रदक्षिणम्) देववन्दनं स्वात्मवन्दनं हस्त-
 प्रक्षालनम् ॥ पूज्यदेव मंत्रेण मंत्रपुष्पांजलिं समर्पयेत् ॥
 प्रदक्षिणा ॥ यानि कानि च पापानि जन्मान्तर
 कृतानि च तानि सर्वाणि नश्यन्तु प्रदक्षिण पदे पदे
 ॥ १८ ॥ श्री अ० दे० प्रदक्षिणां स० ॥ प्रार्थनापूर्वक
 नमस्कारं स० ॥ विशेषार्घः ॥ रक्ष रक्ष महादेव रक्ष
 त्रैलोक्य रक्षकं ॥ भक्तानामभयङ्कृतां त्राता भव
 भवार्णवात् ॥ १९ ॥ श्री अ० दे० विशेषार्घ स० ॥
 अनेन यथाशक्त्या पूजनेन श्री अ० देवता प्रीयतां
 ममम तत्सद् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥

ॐ तत्सत् ॥

॥ अथ मन्त्रपुष्पाञ्जलिः ॥

॥ ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि-
धर्माणि प्रथमान्यासन् ॥ ते हुनाकम्महि-
मानंसचन्त यत्र पूर्वे साध्यांसन्ति देवांसः ॥

ॐ राजाधिराजाय प्रसह्य साहिने । नमो
वयं वै श्रवणाय कुर्महे । स मे कामान्काम-
कामाय मह्यं । कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु ।
कुबेराय वैश्रवणाय । महाराजाय नमः ॥

ॐ स्वस्ति साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं
पारमेष्ठ्यं राज्यं माहाराज्यमाधिपत्यमयं सम-
न्तपर्यायी स्यात्सार्वभौमः सार्वायुषऽआन्ता-
दापरार्थात् ॥ पृथिव्यै समुद्रपर्यन्ताया एक-
राडिति तदप्येषः श्लोकोऽभिगीतो मरुतः परि-

वेष्टारो मरुत्तस्यावसन्गृहे। आविक्षितस्य काम-
 मेर्विश्वेदेवाः सभासद इति ॥ ॐ विश्वतश्च-
 सुरुतविश्वतो मुखो विश्वतो बाहुरुत विश्व-
 तस्पात् ॥ सम्बाहुभ्यान्धमति सम्पतत्रैर्द्यावा
 भूमी' जनयन्देवऽएकः ॥ नानासुगन्धपुष्पा-
 णि यथाकालोद्भवानि च ॥ पुष्पाञ्जलि मया
 दत्तागृहाण परमेश्वर ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री
 अमुकपञ्चायतनदेवताभ्यो नमः । मन्त्रपुष्पा-
 ञ्जलिं समर्पयामि ॥ प्रार्थना ॥ विघ्नेश्वराय
 वरदाय सुरप्रियाय लम्बोदराय सकलाय
 जगद्धिताय । नागाननाय श्रुतियज्ञविभूषि-
 ताय गौरीसुताय गणनाथ नमो नमस्ते ॥

॥ इति श्री मन्त्रपुष्पाञ्जलि समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥

મહાપાપાદિપાપાનિ ગીતાધ્યાનં કરોતિ ચેત્ ।
કચિત્સ્પર્શં ન કુર્વેતિ નલિનીદલમમ્પ્રવહ્ ॥

પદ્મિની પત્રમાં પાણી, જેમ સ્પર્શ નહિ કરે,
ગીતા ધ્યાને નહિ તેમ, મહા પાપ કદી હરે-૩

ગીતાયાઃ પુસ્તકં યત્ર યત્ર પાઠઃ પ્રવર્ત્તતે ।
તત્ર સર્વાણિ તીર્થાણિ પ્રયાગાદીનિ તત્ર વૈ ॥

ગીતા પોથી જ્યાહાં હોય, તે જ્યાં જ્યાં પાઠ થાય છે,
ત્યાં ત્યાં છે સર્વ તીર્થોયે, પ્રયાગે લગી જાય છે-૪

સર્વે દેવાશ્ચ ઋષયો યોગિનઃ પન્નગાશ્ચ યે ।
ગોપાલા ગોપિકા વાપિ નારદોદ્ધવપાર્ષદૈઃ ।

સહાયો જાયતે શીઘ્રં યત્ર ગીતા પ્રવર્ત્તતે ॥

સર્વે દેવો ઋષિઓને, યોગીઓ નામ તેમજ,
પાર્ષદ ગોપી ગોપાળ, તેમ ઉદ્ધવ નારદ;
પ્રવર્તે જ્યાં ગીતા ત્યાંહી, શીઘ્ર સહાય જાય છે-૫

યન્ન મીતાવિષ્ણુશ્ચ પઠનં પાઠનં શ્રુતમ્ ।
તન્નાહં નિશ્ચિતં પૃથ્વી નિવસામિ સદૈવ હિ ॥

ગીતા વિચાર ન્યાં ચાલે, સાંભળે ભણાવે બણે,
તે સ્થાન હું રહું પૃથ્વી, કરી વાસ સદા નહી-૬

૧ ગીતાશ્રયેઽહં તિષ્ઠામિ ગીતા મે ચોષ્ઠમં ગૃહમ્ ॥
ગીતાજ્ઞાનમુપાશ્રિત્ય ત્રીલોકાન્યાલયામ્યહમ્ ॥

૨ ગીતાશ્રયે રહું હું ને, ગીતા છે ધર માણસે,
ગીતાથી જ્ઞાન પામીને, પાળું ત્રિલોકને જ હું-૭

૩ ગીતા મે પરમા વિદ્યા બ્રહ્મરૂપા ન સંશયઃ ૧
અર્ધમાશ્વાસર નિત્યા સ્વાનિર્વીર્યપદાત્મિકા ॥

ગીતા મહરીપરમ વિદ્યા, બ્રહ્મરૂપ અર્થશય,
અર્ધમાત્રા અવિનાશી, નિત્ય ગૂઢ વળા પદ-૮

ચિદાનંદેન કૃષ્ણેન પ્રોક્તા સ્વમુખતોઽર્જુનમ્ ।
વેદત્રયી પરાનંદા તત્ત્વાર્થજ્ઞાનસંયુતા ॥

શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ, મુખે અર્જુનને કહી,
ત્રિવેદ ૩૫ આનંદી, તત્ત્વાર્થ જ્ઞાન યુક્ત છે-૬

યોઽષ્ટાદશજપો નિત્યં નરો નિશ્ચલમાનસઃ ।
જ્ઞાનાસિદ્ધિં સ લભતે તત્તો યાતિ પરં પદમ્ ॥

મને નિશ્ચય ગીતાના, અધ્યાયો સર્વ જે પઢે,
તે પામે જ્ઞાન સિદ્ધિને, જાય તેહ પરમ પદે-૧૦

પાઠેઽસમર્થઃ સંપૂર્ણે તત્તોઽર્ધે પાઠમાચરેત્ ।
તદા મોહાનજં પુણ્યં લભતે નામ સંશયઃ ॥

સર્વ પાઠ બને ના તો, અર્ધ પાઠ જ જે કરે,
ફળ મોહાનજં પામે, તેમાં સંશય છે-૧૧

ત્રિભાગં પઠમાનસ્તુ ગંગાસ્નાનફલં લભેત્ ।
ષડ્વિંશં જપમાનસ્તુ સોમયાગફલં લભેત્ ॥

ત્રીજો ભાગે કરી પાઠ, ગંગા સ્નાનનું પુણ્ય લે,
છઠ્ઠા ભાગે કરી પાઠ, સોમ યજ્ઞનું પુણ્ય લે-૧૨

एकाध्यायं तु यो नित्यं पठते भक्तिसंयुतः ।
रुद्रलोकमवाप्नोति गणो भूत्वा वसेच्चिरम् ॥

એક અધ્યાય જે નિત્ય, પાઠ ભક્તિથી જે કરે, -
શંભુનું ધામ પામીને, યર્ષ મળુ સદા રહે-૧૩

अध्यायं श्लोकपादं वा नित्यं यः पठते नरः ।
सावन्मन्वन्तरं याति नरतां स वसुंधरे ॥

અધ્યાય શ્લોક કે ચર્ણ, નિત્ય પાઠ કરે જ જે,
તે મન્વંતર પામે છે, આ લોકે જ નરત્વને-૧૪

ગીતાયાઃ શ્લોકદશકં સપ્ત પંચ ચ ચતુષ્ટયમ્ ।
દ્વૌ ત્રીનેકં તદર્દ્ધં વા શ્લોકાનાં યઃ પઠેન્નરઃ ॥

ગીતાના દશ શ્લોકો કે, સાત પાંચ કે ચાર વા,
ત્રણ બે એક કે અર્ધો, શ્લોક ને પઠતા હવા-૧૫

ચંદ્રલોકમવાપ્નોતિ વર્ષાણામયુતં ધ્રુવમ્ ।
ગીતાપાઠસમાયુક્તો મૃતો માનુષતાં વ્રજેત્ ॥

ચંદ્ર લોક ન પામીને, દશ હજાર વર્ષ તે,
ને વળી મરતાં પામે, મનુષ્યત્વ ગીતા પઢ્યે-૧૬

ગીતાભ્યાસં પુનઃ કૃત્વા લભતે મુક્તિમુત્તમામ્ ।
ગીતેત્યુચ્ચારસંયુક્તો ધ્રિયમાણો ગતિં લંબેત્ ॥

ફરી ગીતા ફરી પાઠે, મુક્તિ ઉત્તમ મેળવે,
બોલનારો શબ્દ ગીતા, તે ય સદગતિને લહે-૧૭

ગીતાર્થશ્રવસાસક્તો મહાપાપયુતોઽપિ વા ।
વૈકુંઠં સમવાપ્નોતિ વિષ્ણુના સહ મોદતે ॥

શ્રદ્ધાળુ સાંભળે ગીતા, મહા પાપી છતાં ય તે,
વૈકુંઠ પદ પામીને, આનંદે વિષ્ણુ સાથ તે-૧૮

ગીતાર્થે ધ્યાયતે નિત્યં કૃત્વા કર્માણિ ભૂરિશઃ ।
જીવન્મુક્તઃ સ વિજ્ઞેયો દેહાન્તે પરમં પદમ્ ॥

ગીતા અર્થે ધરે ધ્યાન, કરીને કર્મો અનેક,
જીવુવે! જીવન મુક્ત, પામે તેહ પરમ પદ-૧૯

ગીતામાશ્રિત્ય બહવો ભૂશુજો જનકાદયઃ ।
નિર્ધૂતકલ્મષા લોકે ગીતા યાતાઃ પરં પદમ્ ॥

ગીતા પાઠ કરી સર્વે, જનકાદિક રાજવી,
પાપ રહિત આ લોકે, ને પામ્યા મોક્ષ માનવી-૨૦

ગીતાયાઃ પઠનં કૃત્વા માહાત્મ્યં નૈવ યઃ પઠેત્ ।
 વૃથા પાઠો ભવેત્તસ્ય શ્રમ એવ હ્યુદાહૃતઃ ॥

જે ગીતાનો કરી પાઠ, મહાત્મ્ય પાઠ ના કરે,
 તેનો થાય વૃથા પાઠ, શ્રમ તેય વૃથા બને-૨૧

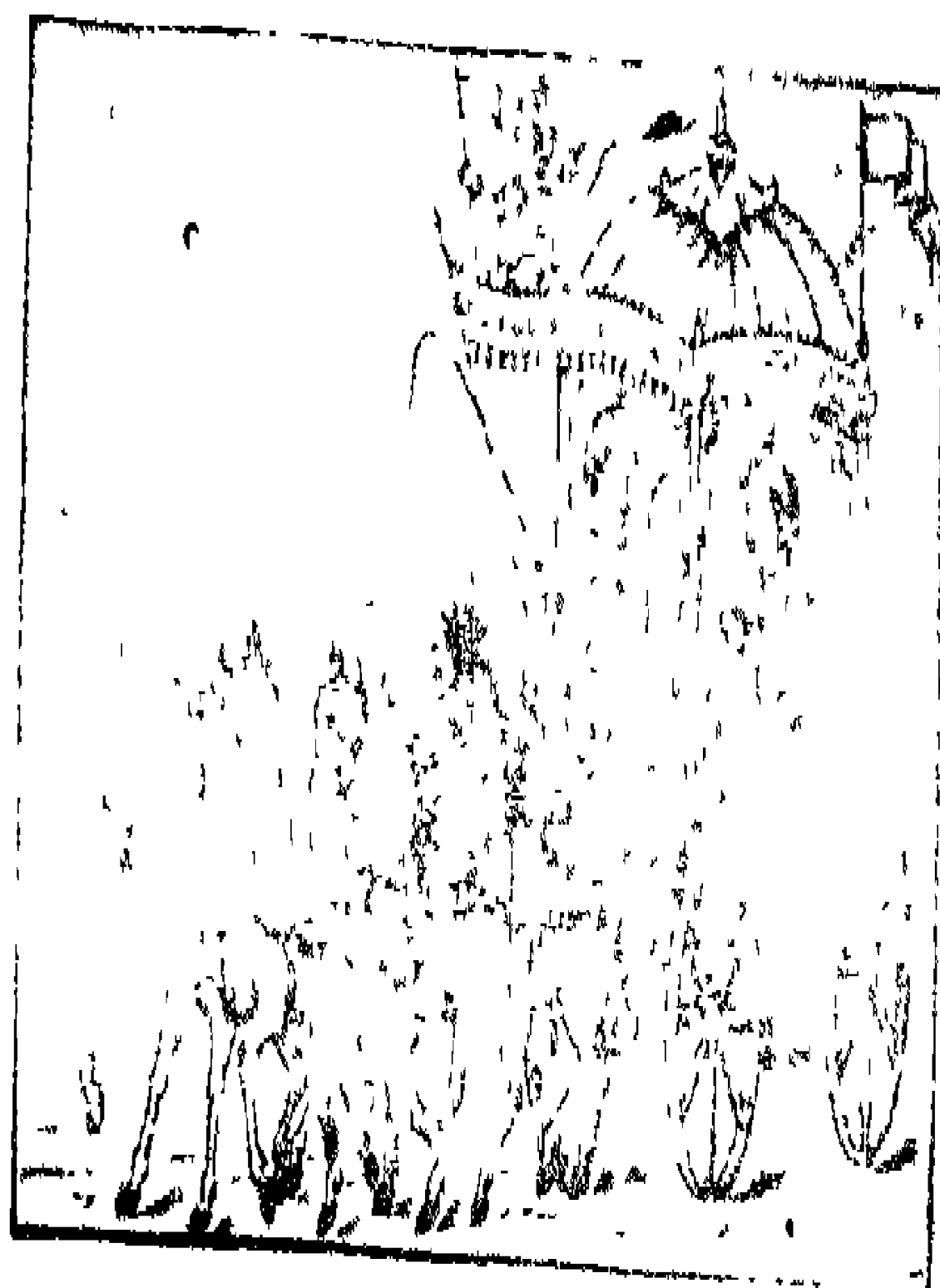
एतन्माहात्म्यसंयुक्तं गीताभ्यासं करोति यः ।
 स तत्फलमवाप्नोति दुर्लभां गतिमाप्नुयात् ॥

આ મહાત્મ્યની સાથે જે, ગીતા અભ્યાસને કરે,
 કહેલાં ફળ પામીને, ગતિ દુર્લભ મેળવે-૨૨

माहात्म्यमेतद्गीताया मया प्रोक्तं सनातनम् ।
 गीतांते च पठेद्यस्तु यदुक्तं तत्फलं लभेत् ॥

માહાત્મ્ય આપું ગીતાનુ, કહ્યું જે મેં સનાતન,
 ગીતા અંતે પઢે પામે, તે સૌ જે મેં કહ્યાં ફળ-૨૩

ગીતા મહાત્મ્ય સમાપ્ત.

ॐ

શ્રી સચિત્ર રતવન સમક્ષોક્તી

સરળ ભગવદ્ ગીતા:

અધ્યાય પહેલો.

અર્જુનવિષયાદયોગ.

॥ ઇતરાદ્ર ઉવાચ ॥

ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે સમવેતા યુયુત્સવઃ ।

મામકાઃ પાંડવાશ્ચૈવ કિમકુર્વત સંજય ॥

ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે, મળેલા યુદ્ધ માટે જો,
મારા ને પાંડુ પુત્રોએ, સંજય ! શું કર્યું કરે ?-૧

॥ સંજય ઉવાચ ॥

દૃષ્ટ્વા તુ પાંડુવાનીકં વ્યૂહં દુર્યોધનસ્તદા ।

આચાર્યમુપસંગમ્ય રાજા વચ્ચનમબ્રવીત્ ॥

જોધને પાંડવો કેરું, રહે સૈન્ય વ્યવસ્થિત,
દ્રોણાચાર્ય ગુરુ પાસે, કહ્યાં દુર્યોધને વચ્ચ-૨

પશ્યૈતાં પાંડુપુત્રાણામાચાર્યં મહર્તીં ચમૂમ્ ।
વ્યૂઠાં દ્રુપદપુત્રેણ તવ શિષ્યેણ ધીમતા ॥

જુઓ આ પાંડુપુત્રોની, સેના વિશાળ ગુરુજી !
બુદ્ધિમાન આપના શિષ્યે, અહીં સુંદર ગોદવી-૩

અત્ર શૂરા મહેષ્વાસા भीमार्जुनसमा युधि ।
युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥

ભીમાર્જુન સમા શૂરા, ધનુષ્ય બાણ સંયુત,
છે મહારથી વિરાટ, નિપૂણ દ્રુપદ રથે-૪

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।
पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥

ધેકીતાન ધૃષ્ટકેતુ, કાશી રાજ પરાક્રમી,
કુંતિભોજ પુરુજિત, શ્રેષ્ઠ શૈબ્ય નરે વળા-૫

યુધામન્યુશ્ચ વિક્રાન્ત ઉત્તમૌજાશ્ચ વીર્યવાન્ ।
સૌભદ્રો દ્રૌપદેયાશ્ચ સર્વ એવ મહારથાઃ ॥

સૌભદ્રો બળવંતાને, દ્રૌપદો છે મહારથી,
ઉત્તમૌજા અભિમન્યુ, યુધામન્યુ મહા બળી-૬

અસ્માકં તુ વિશિષ્ટા યે તાન્નિબોધ દ્વિજોત્તમ ।
નાયકા મમ સૈન્યસ્ય સંઘાર્થે તાન્ન્રવીમિ તે ॥

શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણમાં એવા, આપ ઉત્તમ અત્ર છો,
સૈન્ય નાયક મહારાનાં, સંઘાર્થે નામ સૌ ગણો-૭

યવાન્મીષ્મશ્ચ કર્ણશ્ચ ક્રુપશ્ચ સંમિર્તિજયઃ ।
અશ્વત્થામા વિકર્ણશ્ચ સૌમદત્તિર્જયદ્રથઃ ॥

આપ છો ભિષ્મ છે કર્ણ, કૃપાચાર્ય સુકુશળ,
વિકર્ણ અશ્વત્થામાને, સુરિશ્રવા જયદ્રથ-૮

અન્યે ચ બહવઃ શૂરા મદર્થે ત્યક્તજીવિતાઃ ।
• નાનાશસ્ત્રપ્રહરણાઃ સર્વે યુદ્ધત્રિશારદાઃ ॥

ને બીજા બહુ થે શૂરા, ત્યજે હું કાજ જીવ જો,
નિપૂણ યુદ્ધમાં સર્વે, સજી શસ્ત્ર વિવિધને-૯

અપર્યાપ્તં તદસ્માકં બલં ભીષ્માભિરક્ષિતમ્ ।
પર્યાપ્તં ત્વિદમેતેષાં બલં ભીમાભિરક્ષિતમ્ ॥

અપૂર્ણ આપણું સૈન્ય, છે રક્ષાયેલ ભીષ્મથી,
મંપૂર્ણ તેમની સેના, છે રક્ષાયેલ ભીમથી-૧૦

અયનેષુ ચ સર્વેષુ યથાભાગમવસ્થિતાઃ ।
ભીષ્મમેવાભિરક્ષન્તુ ભવન્તઃ સર્વ એવ હિ ॥

સર્વ રસ્તા જતાં માંહે, ઊભા સર્વજ સ્વસ્થજો,
સૌ યોદ્ધાઓ ઉભેલાને, ભીષ્મ રક્ષા કરો વગે-૧૧

॥ સંજય ઉવાચ ॥

તસ્ય સંજનયન્ હર્ષં કુરુવૃદ્ધઃ પિતામહઃ ।
સિંહનાદં વિનયોચ્ચૈઃ શક્ત્વં દધ્મૌ પ્રતાપવાન્ ॥

ભિષ્મપિતા વયોવૃદ્ધે, શંખની સિંહ ગર્જના,
કરી આનંદથી તેવે, રણે ઉચ્ચ સ્વરે તદા-૧૨

તતઃ શક્તાશ્ચ ભેર્યશ્ચ પણવાનકગોમુखाઃ ।
સહસૈવાભ્યહન્યન્ત સ શબ્દસ્તુમુલોઽભવત્ ॥

શંખ ભેરી નગારાંતે, તતુડા લયમ ઝાંઝતે,
વાગવા સહસ્રા માંઝા, મોટા ઘોષ થતો હવે-૧૩

તતઃ શ્વેતૈર્હયૈર્યુક્તે મહતિ સ્યન્દને સ્થિતૌ ।
માધવઃ પાંડવશ્ચૈવ દિવ્યૌ શક્તૌ પ્રદધ્મતુઃ ॥

પછી શ્વેત હયે ભેખા, રથે બેઠેલ અર્જુને,
ને કૃષ્ણે દિવ્ય શિખોને, ધુંક્યા દીર્ઘ હવે અરે-૧૪

વાશ્વજન્યં હૃષીકેશો દેવદત્તં ધનંજયઃ ।

પૌણ્ડ્રં દધ્મૌ મહાશક્ત્ત્વં ભીમકર્મા વૃકોદરઃ ॥

પાંચ જન્યજ શ્રી કૃષ્ણે, અર્જુને દેવ દત્તને,
ભયંકર કર્મી ભીમે, શંખ પૌંડ્રકુંઠયો અને-૧૫

અનન્તવિજયં રાજા કુન્તીપુત્રો યુધિષ્ઠિરઃ ।

નકુલઃ સહદેવશ્ચ સુધોષમણિપુષ્પકૌ ॥

કુન્તિપુત્ર યુદ્ધિષ્ઠરે, શંખ અનંત વિજય,
નકુળ સહદેવે તે, સુધોષ મણિ પુષ્પક-૧૬

કાશ્યશ્ચ પરમેષ્વાસઃ શિશ્વળી ચ મહારથઃ ।

ધૃષ્ટદ્યુમ્નો વિરાટશ્ચ સાત્યકિશ્વાપરાજિતઃ ॥

કાશી રાજ મહાધન્વા, શિશ્વળી છે મહારથી,
છે ધૃષ્ટદ્યુમ્ન વિરાટ, અપરાજિત સાત્યકી-૧૭

દ્રુપદો દ્રૌપદેયાશ્ચ સર્વશઃ પૃથિવીપતે ।
સૌભદ્રશ્ચ મહાબાહુઃ સક્કાન્દધ્રુપૃથક્પૃથક્ઃ ॥

મહાબાહુ અભિમન્યુ, દ્રુપદ દ્રૌપદી સુત,
શંખો ભુદા ભુદા પુંઝ્યા, સર્વે ચે તત્ર રાજન-૧૮

સ ઘોષો ધાર્તરાષ્ટ્રાણાં હૃદયાનિ વ્યદારયત્ ।
નમશ્ચ પૃથિવીં ચૈવ તુમુલો વ્યનુનાદયન્ ॥

નભ પૃથ્વી ગન્નવે એ, શંખો કરો પ્રતિધ્વની,
કાળભાં કૌરવો કરાં, નાખતાં ચીરી ઘોષથી-૧૯

અથ વ્યવસ્થિતાન્દૃષ્ટ્વા ધાર્તરાષ્ટ્રાન્કપિધ્વજઃ ।
પ્રવૃત્તે શસ્ત્રસંપાતે ધનુરુચ્યમ્ય પાન્થવઃ ॥

યુદ્ધે વ્યવસ્થિત ભેઈ, અર્જુને સર્વ કૌરવો,
ચયો પ્રવૃત્ત ત્યાં યુદ્ધે, તે ઉપાડી ધનુષ્યને-૨૦

દૃષીકેશં તદા વાક્યમિદમાહ મહીષતે ।

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

સેનયોરુભયોર્મધ્યે રથં સ્થાપય મેઽચ્યુત ॥

કૃષ્ણ પ્રત્યે કહે વાક્ય, તેવે આવાં મહિપતી,
બેઉએ સૈન્યની વચ્ચે, રાખોતે રથ શ્રીપતિ-૨૧

યાવદેતાન્નિરીક્ષેઽહં યોદ્ધકામાનવસ્થિતાન્ ।

કૈર્મયા સહ યોદ્ધવ્યમસ્મિન્નગ્નસમુદ્યમે ॥

દિબેલા યુદ્ધ ઇચ્છાથી, હું બરાબર જોઉં સૌ,
રણમંથ્રામમાં સંગે, લડવા ડાણુ ઇચ્છતુ-૨૨

યોત્સ્યમાનાનંવેક્ષ્યેઽહં ય એતેઽન્ન સમાગતાઃ ।

ધાર્તરાષ્ટ્રસ્ય દુર્બુદ્ધેર્યુદ્ધે પ્રિયચિકીર્ષવઃ ॥

કૌરવોનું ભણું ઇચ્છી, ઉભા છે ડાણુ યુદ્ધમાં,
દુર્બુદ્ધી દુર્યોધનનાં, જોઉં હું સર્વ તે શત્રુ-૨૩

॥ સંજય ઉવાચ ॥

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥

અર્જુનના કહેવાથી, શ્રી કૃષ્ણે ધૃતરાષ્ટ્ર હે !
રથ ઉત્તમ તે રાખ્યો, બેઉ સૈન્યની મધ્ય ને-૨૪

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।
उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरुनिति ॥

સમક્ષ અન્ય રાજાની, ભીષ્મને દ્રોણ સન્મુખે,
વહે કૃષ્ણ જુઓ પાર્થ, સૈન્ય કૌરવનું સુખે-૨૫

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितृनथ पितामहान् ।

आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन्पुत्रान्पौत्रान्सर्वांस्तथा

નિહાળ્યા અર્જુને ત્યાંહી, પિતૃઓ ભાઈને ગુરુ,
મિત્રો, પુત્રો અને પૌત્રો, થયેલા એકઠા સહુ-૨૬

શ્વશુરાન્સુહૃદશ્ચૈવ સેનયોરુભયોરપિ ।

• તાન્સમીક્ષ્ય સ કૌન્તેયઃ સર્વાન્બન્ધૂનવસ્થિતાન્

મામાને સસરા દાદા, બેઇને બેઉ સૈન્યમાં,
નીહાળ્યા સર્વ બંધુને, સારી રીતેથી અર્જુને-૨૭

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

કૃપયા પરયાઽઽવિષ્ઠો વિષીદન્નિદમબ્રવીત્ ।

દૃષ્ટ્વેયં સ્વજનં કૃષ્ણ યુયુત્સું સમુપસ્થિતમ્ ॥

દયાથી નીરખી સૌને, બેઠ પામી પછી વટે,
કૃષ્ણ! આ સબળા ઉભા, લાગેસ્વજનસૌ ખરે-૨૮

સીદન્તિ મમં ગાત્રાણિ મુખં ચ પરિશુષ્યતિ ।

વેપથુશ્ચ શરીરે મે રોમહર્ષશ્ચ જાયતે ॥

થાય અગેઃ ઢીલાં મ્હારાં, સુકાઇ મુખ જાય છે,
કંપારી શરીરે છૂટે, ઊભાં રૂવાં યે થાય છે-૨૯

ગાંધીવં સંસતે હસ્તાશ્વકચૈવ પરિદક્ષતે ।
ન ચ શત્રોમ્યવસ્થાતું ભ્રમતીવ ચ મે મનઃ ॥

પડે છે સરી ગાંડીવ, સર્વાંગે દાહ થાય છે,
અશક્ત ઉભવે છું ને, મનેય બમી જાય છે-૩૦

નિમિત્તાનિ ચ પશ્યામિ વિપરીતાનિ કેશવ ।
ન ચ શ્રેયોઽનુપશ્યામિ હત્વા સ્વજનમાદૈવે ॥

બાણું છું હું ધનશ્યામ, અપશુકન થાય છે,
સમાને હણીને યુદ્ધે, ન કહ્યાણુ સધાય છે-૩૧

ન કાઢ્ઢે વિજયં કૃષ્ણ ન ચ રાજ્યં સુખાનિ ચ
કિં નો રાજ્યેન ગોવિન્દ કિં ભોગૈર્જીવિત્તેન વા

ન ધૃત્યું જય કે રાજ્ય, કૃષ્ણ ? તે મન સુખ કે,
ગોવિન્દ રાજ્યકે ભોગે, શું મને તેમ જીવિતે?-૩૨

येषामर्थे काङ्क्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च
त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च

ધન્યુ હું રાજ્ય ને માટે, ભોગલાભો સુખો અને,
સર્વ તે યુદ્ધમાં ઉભા, તજીને ધન પ્રાણને-૩૩

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।
मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबन्धिनस्तथा

પિતા પુત્રો અને પૌત્રો, આચાર્યો ને પિતામહો,
સસરાઓ અને સાળા, તેમ વળી સંબંધિઓ-૩૪

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥

મને ત્રિલોક્યનું રાજ્ય, ભને તે હણતાં રહે,
તોય ના હણવા ઇચ્છું, થયું તો યુ પૃથ્વી મળ્યે?-૩૫

નિહત્ય ધાર્તરાષ્ટ્રાન્નઃ કા પ્રીતિઃ સ્યાજ્જનાર્દન ।
પાપમેવાશ્રયેદસ્માન્હત્વૈતાનાતતાયિનઃ ॥

હણીને ધાર્તરાષ્ટ્રોને, પ્રીતિ થાય જનાર્દન ?
આંતતાયિ હણીને તો, અમને પાપ થાયજ-૩૬

તસ્માન્નાર્હી વયં હન્તું ધાર્તરાષ્ટ્રાન્સ્વબાન્ધવાન્ ।
સ્વજનં હિ કથં હત્વા સુખિનઃ સ્યામ માધવ ॥

અધટિત જ તે માટે, હણુવા એ સ્વબંધુને,
શું ! સુખી થઈએ કૃષ્ણ ! એહ સ્વજન મારીને-૩૭

યદ્યપ્યેતે ન પશ્યન્તિ લોભોપહતચેતસઃ ।
કુલક્ષયકૃતં દોષં મિત્રદ્રોહે ચ પાતકમ્ ॥

ન જાણે કૌરવો પાપ, લોભે ભુક્ષિ મલિન તે,
દોષ કુલક્ષયે શું છે ? પાપ શું ? મિત્રદ્રોહ એ-૩૮

કથં ન જ્ઞેયમસ્માભિઃ પાપાદસ્માભિવર્તિતુમ્ ।
કુલક્ષયકૃતં દોષં પ્રપશ્યન્નિર્જનાર્દન ॥

શકીએ કેમ ના જાણી, અમે પાપ નિવૃત્તમાં,
કુળક્ષયે થતા દોષો, જુઓ કૃષ્ણ વિચારી આ-૩૯

કુલક્ષયે પ્રણયન્તિ કુલધર્માઃ સનાતનાઃ ।
ધર્મે નષ્ટે કુલં કૃત્સ્તમધર્મોઽભિભવત્યુત ॥

કુળક્ષયે થતા નાશ, કુળ ધર્મો સનાતન,
ધર્મ નાશે સર્વ કુળ, અધર્મો થાય અચ્યુત-૪૦

અધર્માભિભવાત્કૃષ્ણ પ્રદુષ્યન્તિ કુલસ્ત્રિયઃ ।
સ્ત્રીષુ દુષ્ટાસુ વાર્ષ્ણેય જાયતે વર્ણસંકરઃ ॥

કુળ સ્ત્રીઓ દુરાચારી, અધર્મે ઘેરી તે બને,
વાર્ષ્ણેય ! દુષ્ટ સ્ત્રીઓમાં, વર્ણશંકર થાય છે-૪૧

સંકરો નરકાયૈવ કુલઘ્નાનાં કુલસ્ય ચ
પતન્તિ પિતરો શ્રેષ્ઠાં હૃસ્પિષ્ઠોદકક્રિયાઃ ॥

સંકરો નરકે નાખે, કુલધ્ની સર્વ કુળને,
ક્રિયા પિંડ વિના પિતૃ, નકે જાય અતર્પણે-૪૨

દોષૈરેતૈઃ કુલઘ્નાનાં વર્ણસંકરકારકૈઃ ।
ઉત્સાદ્યન્તે જાતિધર્માઃ કુલધર્માશ્ચ શાશ્વતાઃ ॥

વર્ણ સંકર કારીના, દોષ એહ કુલધ્ના,
જાતિ ધર્મો સદા નષ્ટ, કુળ ધર્મો વળી અધા-૪૩

ઉત્સન્નકુલધર્માણાં મનુષ્યાણાં જનાર્દન ।
નરકે નિયતં વાસો ભવતીત્યનુશુશ્રુમ ॥

લાગતા કુળધર્મો જે, મનુષ્યો હે જનાર્દન !
નરકે થાય છે વાસ, તેમનો જ અસંશય-૪૪

અહો વત મહત્પાપં કર્તું વ્યવસિતા વયમ્ ।

યદ્રાજ્યસુખલોભેન હન્તું સ્વજનમુગ્રતાઃ ॥

મોટા પાપ અરેરે! હા! તૈયાર કરવા અમે,
રાજ્ય ને સુખના લોભે, સ્વજનો હણવા ગમે-૪૫

યદિ મામપ્રતીકારમશસ્ત્રં શસ્ત્રપાણયઃ ।

ધાર્તરાષ્ટ્રા રણે હન્યુસ્તન્મે ક્ષેમતરં ભવેત્ ॥

નહિ સામે યનારો હું, યુદ્ધે રહી અશસ્ત્રને,
કૌરવો શસ્ત્ર ધારી જો, મારે કહ્યાણુ તો રણે-૪૬

॥ સંજય ઉવાચ ॥

एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥-

વડી એહ રીતે બેઠો, રથે અર્જુન યુદ્ધમાં,
ધનુઅ બાણ છોડીને, ને શોકાતુર ઉરમાં-૪૭

अध्याय १ લો. સમાપ્ત.

અધ્યાય વીજો.

સાંખ્યયોગ.

॥ સંજય ઉવાચ ॥

તં તથા કૃપયાવિષ્ટમશ્રુપૂર્ણાકુલેક્ષણમ્ ।
વિષીદંતમિદં વાક્યમુવાચ મધુસૂદનઃ ॥

તે પ્રકારે દયા યુક્ત, અશ્રુપૂર્ણ સુલોચન,
ખેદાળા પાર્થને આમ, વદે છે મધુસૂદન-૧

॥ શ્રી મગવાન્ ઉવાચ ॥

કુતસ્ત્વા કશ્મલમિદં વિષમે સમુપસ્થિતમ્ ।
અનાર્યજુષ્ટમસ્વર્ગ્યમકીર્તિકરમર્જુન ॥

મેહ દુઃખ તને ક્યાંથી, સામે કવખતે ઉભું,
અનાર્ચ્ય ને અસ્વર્ગીય, અર્જુન ! અપકીર્તિનું-૨

ક્લેબ્યં મા સ્મ ગમઃ પાર્થ નૈતત્ત્વયુપપદ્યતે ।

ક્ષુદ્રં હૃદયદૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ ॥

થા ન આપસો અર્જુન ! તને એહ ધટ નહિ,

દૌર્બલ્ય ઉરનું તુમ્હ, છોડી થા તું ઉભો અહીં-૩

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

કથં ભીષ્મમહં સંરુપે દ્રોણં ચ મધુસૂદન ।

ઇષુભિઃ પ્રતિયોત્સ્યામિ પૂજાર્હવરિસૂદન ॥

ભીષ્મ ને દ્રોણ સામે હું, યુદ્ધમાં મધુસૂદન,

આણો વડે લઈ કેમ, કરવા યોગ્ય પૂજન-૪

ગુરુનહત્વા હિ મહાનુભાવાન્ ।

શ્રેયો ભોક્તું મૈક્ષ્યમપીહ લોકે ।

હત્વાર્થકામાંસ્તુ ગુરુનિદૈવ

મુંજીય મોગામુધિરપ્રદિગ્ધાન્ ॥

હણી ગુરુ એ બહુ ભાવવાળા,

જગે થવું સારું બીખવાળા;

ગુરુ હણી એ, મુજ સ્વાર્થ કાળે,

રૂધીર બીના સહુ ભોગ છે એ. ૫

ન ચૈતદ્વિષ્ઠઃ કતરન્નો ગરીયો ।

યદ્વા જયેમ યદિ વા નો જયેયુઃ ।

યાનેવ હસ્વા ન જિજીવિષામ-

સ્તેઽવસ્થિતાઃ પ્રમુખે ધાર્તરાષ્ટ્રાઃ ॥

ન જાણીએ છે અમ કાણુ શ્રેષ્ઠ,

જીતું અમે કે અમને જીતેજ,

એને હણી ના જીવવાની ઇચ્છા,

તે કૌરવો આ મુજ સહામું હિલા. ૬

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः ।

पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।

यच्छ्रेयः स्यानिश्चितं ब्रूहि तन्मे ।

शिष्यस्तेऽहं शाधिं मां त्वां प्रपन्नम् ॥

कार्पण्य दोषे हूं स्वभाव नष्ट,

पूछुं तमेने यित्त धर्म भूढ;

कहे। भने जेहज होय सारं,

हूं शिष्य शर्मागत बोध सार.

७

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्या-

ग्रच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम् ।

અવાપ્ય ભૂમાવસપત્નમૃદ્ધં ।

રાજ્યં સુરાણામપિ ચાધિપત્યમ્ ॥

મળે સુનિષ્કંટક દેવ રાજ્ય,
અનું હું દેવાધપતિ છતાંય;
એવો ન જોઉં હું કંઈ ઉપાય,
ન શોક મહારો જરી દૂર થાય. ૮

॥ સંજય ઉવાચ ॥

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतपः ।

न योत्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ॥

કહી શ્રી કૃષ્ણને એવું, અર્જુને ધૃતરાષ્ટ્ર હે !

“હું તો નહિ લડું” કૃષ્ણ, વદી ચૂપ થયોજ એ-૯

તમુવાચ હૃષીકેશઃ મહસન્નિવ ભારત ।
સેનયોરુભયોર્મધ્યે વિષીદંતમિદં વચઃ ॥

તેને કહ્યાં હૃષીકેશે, હસી રહેજ અને વચ,
ઉભેલો બેઠે સેનાની, વચ્ચે શોકિત ભારત-૧૦

॥ શ્રી ભગવાન્ ડવાચ ॥

અશોચ્યાનન્વશોચસ્ત્વં પ્રજ્ઞાવાદાંશ્ચ ભાષસે ।
ગતાસૂનગતાસૂંશ્ચ નાનુશોચન્તિ પંડિતાઃ ॥

અશોચનો કરે શોચ, ને ડાહી વાત તું કરે,
જીવતાં કે મરેલાંનો, પંડીતો શોચ ના કરે-૧૧

ન ત્વેવાહં જાતુ નાસં ન ત્વં નેમે જનાધિપાઃ ।
ન ચૈવ ન ભવિષ્યામઃ સર્વે વયમતઃ પરમ્ ॥

હું, ને તું, કે નૃપો આ ના, હતા એમ પણ નહિ,
એ રીતે આપણે યે ના, હમણું ય હવે પછી-૧૨

દેહિનોઽસ્મિન્યથા દેહ કૌમારં યૌવનં જરા ।
તથા દેહાંતરપ્રાપ્તિર્ધૌરસ્તત્ર ન મુષ્યતિ ॥

દેહીના જેમ આ દેહે, બાલ્ય, યુવા અને જરા,
દેહ પ્રાપ્ત થતાં બીજી, ધૈર્ય ધીર ન ભાંગતા-૧૩

માત્રાસ્પર્શાસ્તુ કૌંતેય શીતોષ્ણસુખદુઃસ્વદાઃ ।
આગમાપાયિનોઽનિત્યાસ્તાંસ્તિતિક્ષસ્વ ખારત ॥

માત્રા સ્પર્શ સહુ પાર્થ ! શીતોષ્ણ સુખદુઃખદા,
અનિત્ય આવતા જતા, તેમાં હાર નહિ કદા-૧૪

યં હિ ન વ્યથયંત્યેતે પુરુષં પુરુષર્ષભ ।
સમદુઃસ્વસુખં ધીરં સોઽમૃતત્વાય કલ્પતે ॥

એવી જેને નહિ પીડા, નથી તે નર ઉત્તમ !
સમ દુઃખે સુખે ધીર, છે તે લાયક મોક્ષના-૧૫

નાસતો વિદ્યતે ભાવો નાભાવો વિદ્યતે સતઃ ।
ઉભયોરપિ દૃષ્ટોઽન્તસ્ત્વનયોસ્તત્ત્વદર્શિભિઃ ॥

અસત્ય સ્થિર ના જાણ્યું, સત્યને પણ અસ્થિર,
અંત દેખે તત્ત્વદર્શી, પરખી બેઉ પંડીત-૧૬

અવિનાશિ તુ તદ્વિદ્ધિ યેન સર્વમિદં તતમ્ ।
વિનાશમવ્યયસ્યાસ્ય ન કશ્ચિત્કર્તુમર્હતિ ॥

જાણે તેજ અવિનાશી, જેથી છે વ્યાપ આ બધું,
એહ અવ્યયનો નાશ, કરવા યોગ્ય ના કશું-૧૭

અંતવંત ઇમે દેહા નિત્યસ્યોક્તાઃ શરીરિણઃ ।
અનાશિનોઽપ્રમેયસ્ય તસ્માદ્દુદ્યત્ત્વ ભારત ॥

અવિનાશી અપ્રમેય, નિત્ય જે દેહ ધારી આ,
અંતવાળું કશું દેહ, તો જ અર્જુન યુદ્ધમાં-૧૮

ય એનં વેત્તિ હંતારં યથૈનં મન્યતે હતમ્ ।
ઉભૌ તૌ ન વિજાનીતો નાયં હંતિ ન હન્યતે ॥

જે જાણે મારનારો તે, તે જે જાણે મરાયલો,
તેઓ બંને ન જાણે તે, ન હંતા, ન હણાયલો-૧૬

ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિ-
ન્નાયં ભૂત્વા ભવિતા વા ન ભૂયઃ ।
અજો નિત્યઃ શાશ્વતોઽયં પુરાણો ।
ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥

જન્મે ન તે વા કદી તે મરે છે,
ન એ થયો વા ફરીને થશે એ;
પુરાણુ એ શાશ્વત તે અજન્મા,
હણાય દેહે હણતાં ન તે વા. ૨૦

વેદાવિનાશિનં નિત્યં ય એનમજમવ્યયમ્ ।
કથં સ પુરુષઃ પાર્થ કં ઘાતયતિ હંતિ કમ્ ॥

નિત્ય જાણો અવિનાશી, આત્મા અજન્મી અવ્યય,
કેમ તે નર હે પાર્થ ! મારે ? હત્યા કરે કેમ ?-૨૧

વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય ।
નવાનિ ગૃહ્ણાતિ નરોઽપરાણિ ।
તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણા-
ન્યન્યાનિ સંયાતિ નવાનિ દેહી ॥

વસ્ત્રો જુનાં જેમ જનો ઉતારે,
ગ્રહે નવાં અન્ય જ જે પ્રકારે;
એ રીતે જુનાં તજી તે શરીરો,
ધરે બીજા તેમ જ જીવ દેહો. ૨૨

નૈનં છિંદંતિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવકઃ ।
ન ચૈનં ક્લેદયંત્યાપો ન શોષયતિ મારુતઃ ॥

છેદે એને નહિ શસ્ત્રો, બાળા અગ્નિ નહિ શકે,
ને નહિ ભીજવે પાણી, વાયુ ના સુકવી શકે-૨૩

અચ્છેદ્યોઽયમદાહ્યોઽયમક્લેદ્યોઽશોષ્ય એવ ચ ।
નિત્યઃ સર્વગતઃ સ્થાણુરચલોઽયં સનાતનઃ ॥

અછેદતે અદાહી એ, શોષાયે યા ભીજાય ન,
સર્વ વ્યાપી નિત્યસ્થિર, અવિચળ સનાતન-૨૪

અન્યક્તોઽયમચિંત્યોઽયમવિકાર્યોઽયમુચ્યતે ।
તસ્માદેવં વિદિત્વૈનં નાનુશોચિતુમર્હસિ ॥

અન્યક્ત એ અચિંત્ય એ, અવિકારી વદાય એ,
જાણીને તેથી એવો એ, તને ના સોચવું ધટે-૨૫

અથ ચૈનં નિત્યજાતં નિત્યં વા મન્યસે મૃતમ્ ।
તથાપિ ત્વં મહાબ્રાહ્મો નૈવં શોચિતુમર્હસિ ॥

જો હવે એ નિત્ય જન્મી, માને નિત્યે મરી જતો,
તો પછી ઈરવો તેનો, શોચ શો પાર્થ આટલો ?-૨૬

જાતસ્ય હિ ધ્રુવો મૃત્યુર્ધ્રુવં જન્મ મૃતસ્ય ચ ।
તસ્માદપરિહાર્યેઽર્થે ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ ॥

જન્મનારો મરે નક્કી, નક્કી જન્મે મર્યો ફરી,
ટાળ્યું જે ના ટળે તેને, શોચવું ધટતું નથી-૨૭

અવ્યક્તાદીણિ ભૂતાનિ વ્યક્તમધ્યાનિ ખારત ।
અવ્યક્તનિધનન્યેવ તત્ર કા પરિદેવના ॥

અવ્યક્ત આદિ છે દેહો, વ્યક્ત મધ્ય પછી ગણી,
અવ્યક્ત નાશ છે એમ, શોક શું એહનો પછી-૨૮

આશ્ચર્યવત્પશ્યતિ કશ્ચિદેન-

માશ્ચર્યવદ્દદતિ તથૈવ ચાન્યઃ ।

આશ્ચર્યવચ્ચૈનમન્યઃ શૃણોતિ

શ્રુત્વાઽપ્યેનં વેદ ન ચૈવ કશ્ચિત્ ।

આશ્ચર્ય માતી જન કેા નિહાળે,
આશ્ચર્ય એને વળી અન્ય બોલે;
આશ્ચર્ય જેવુ સુણતાં વળી કેા,
એને નહિ બાણી શક્યું હજી કેા ૨૬

દેહી નિત્યમવધ્યોઽયં દેહે સર્વસ્ય.ભારત ।

તસ્માત્સર્વાણિ ભૂતાનિ ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ ।

આત્માનિત્ય અનાશી આ, દેહે સર્વની બારત !

તથી સૌ પ્રાણીને માટે, શાયવું ન ધટારત-૩૦

સ્વધર્મમપિ चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि ।
धर्म्याद्धि युद्धाच्छेयोऽन्यत् क्षत्रियस्य न विद्यते

જોઇ સ્વધર્મને પાછું, કંપતું ધટતું નથી,
ધર્મ યુદ્ધ સમે શ્રેષ્ઠ, બીજો કો ક્ષત્રિયને નથી-૩૧

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।
सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥

અનાયાસે મળેલું ને, સ્વર્ગનાં દ્વાર ખોલતું,
સુખીઆ ક્ષત્રિઓ પાર્થ, મેળવે યુદ્ધ દોણલું-૩૨

अथ चेत्वभिमतं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ।
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥

હવે જો તું ધર્મ ૩૫, યુદ્ધ આવું નહિ કરે,
તો સ્વધર્મ અને કીર્તિ, બોળી પાપ તને મળે-૩૩

અકીર્તિં ચાપિ ભૂતાનિ કથયિષ્યન્તિ તેઽવ્યયામ્
સંભાવિતસ્ય ચાકીર્તિર્મરણાદતિરિચ્યતે ॥

ને લોકો અપકીર્તિની, વાતો તારી સદા કરે,
અકીર્તિ પ્રતિષ્ઠિતોને, મોતથી એ અધિક છે-૩૪

ભયાદ્રણાદુપરતં મંસ્યંતે ત્વાં મહારથાઃ ।
યેષાં ચ ત્વં बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥

રણે ભયે હડેલો જો, તને જાણે મહારથી,
તે જોનો તું બહુ માન્ય, પામીશ લઘુતા અતી-૩૫

अवाच्यवादांश्च बहून् वदिष्यन्ति तवाहिताः ।
निदंतस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥

વેણો ના બોલવા જેવાં, વદશે શત્રુઓ ધણાં,
સામર્થ્ય નિદશે તારું, વધુ કેા દુઃખછેબીજાં?-૩૬

હતો વા પ્રાપ્સ્યસિ સ્વર્ગં જિત્વા વા ભોક્ષ્યસે મહીમ્
તસ્માદુત્તિષ્ઠ કૌંતેય યુદ્ધાય કૃતનિશ્ચયઃ ॥

સ્વર્ગ પામે મરાયો તો, જીતે તો પૃથ્વી ભોગવે,
કૌંતેય તેથી થા ઉભો, યુદ્ધનો કર નિશ્ચય-૩૭

સુખદુઃખે સમે કૃત્વા લાભાલાભૌ જયાજયૌ ।
તતો યુદ્ધાય યુજ્યસ્વ નૈવં પાપમવાપ્સ્યસિ ॥

સુખ દુઃખ સમાં જાણી, લાભાલાભ જયાજય,
યુક્ત થા તેથી યુદ્ધે તું, એમાં પાપ જરી ય ન-૩૮

एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।
बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥

સાંખ્યે તને કહેલી આ, બુદ્ધિ યોગે હવે સુણુ,
તું જે બુદ્ધિ વડે યુક્ત, છોડશે કર્મ બંધન-૩૯

નેહાભિક્રમનાશોઽસ્તિ પ્રત્યવાયો ન વિચ્યતે ।
સ્વલ્પમપ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતો ભયાત્ ॥

નથી નિષ્કળતા આમા, હરકતે ન દીસતી,
નહાનો શો ધર્મ તોયે તે, ઉગારે ભય વૃંદથી-૪૦

વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિરેકેહ કુરુનંદન ।
બહુશાસ્ત્રા હ્યનંતાશ્ચ બુદ્ધ્યોઽવ્યવસાયિનામ્ ॥

વ્યવસાયી બુદ્ધિ એક, આ મહી કુરુનંદન !
ભેદ અનંત વાળીએ, બુદ્ધિ અવ્યવસાયીની-૪૧

યામિમાં પુષ્પિતાં વાચં પ્રવદંત્યવિપશ્ચિતઃ ।
વેદવાદરતાઃ પાર્થ નાન્યદસ્તીતિ વાદિનઃ ॥

આ પુષ્પયુક્ત વાણી જે, જન અજ્ઞાની તો કહે,
આસક્ત વેદને વાદે, બીજું ના એ રીતેવહે-૪૨

કામાત્માનઃ સ્વર્ગપરા જન્મકર્મફલપદામ્ ।
ક્રિયાવિશેષબહુલાં ભોગૈશ્વર્યગતિં પ્રતિ ॥

હામી સ્વર્ગ પરાયણા, ફળ દે જન્મ કર્મનાં,
ક્રિયા બહુ પ્રકારી તે, ભોગ ઐશ્વર્ય માટજ-૪૩

ભોગૈશ્વર્યપ્રસક્તાનાં તયાઽપહૃતચેતસામ્ ।
વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિઃ સમાધૌ ન વિધીયતે ॥

વિદ્વાસો ભોગના જેથી, દીલ અશક્તનાં હરે,
તેવાની વ્યવસાયી ના, બુદ્ધિ સમાધિમાં રહે-૪૪

ત્રૈગુણ્યવિષયી વેદા નિસ્ત્રૈગુણ્યો ભવાર્જુન ।
નિર્વૃદ્ધો નિત્યસત્ત્વસ્થો નિર્યોગક્ષેપ આત્મવાન્ ॥

ત્રિગુણ વિષયી વેદો, તું તે ગુણો રહિત થા,
નિર્વૃદ્ધ સત્ત્વગુણીને, નિર્યોગક્ષેપ આત્મના-૪૫

યાવાનર્થ ઉદપાને સર્વતઃ સંપ્લુતોદકે ।
તાવાન્સર્વેષુ વેદેષુ બ્રાહ્મણસ્ય વિજાનતઃ ॥

જેમ હેતુ તરસ્યાનો, થાય પૂર્ણ જળાશયે,
સૌ વેદે બ્રહ્મણનીનો, પૂર્ણ થાય જ હેતુ યે-૪૬

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।
મા કર્મફલહેતુર્ભૂર્મા તે સંગોઽસ્ત્વકર્મણિ ॥

કર્મમાંજ અધિકાર, કદાપિ ફળમાં નહિ,
ન-કર્મ-ફળ-હેતુ થા, મંગી તેમ અકર્મથી-૪૭

યોગસ્થઃ કુરુ કર્મણિ સંગં ત્યક્ત્વા ધનંજય ।
સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોઃ સમો ભૂત્વા સમત્વં યોગ ઉચ્યતે

રહી યોગે કરે કર્મો, છોડી અર્જુન! સંગ હો!
સમસિદ્ધિ અસિદ્ધિ યે, વદે 'યોગ' સમત્વ એ-૪૮

દૂરેણ હ્યવરં કર્મ બુદ્ધિયોગાદ્ધનંજય ।
બુદ્ધૌ શરણમન્વિચ્છ કૃપણાઃ ફલહેતવઃ ॥

કર્મ ઉતરતું બીજું, બુદ્ધિ યોગે ધનંજય,
સોધ શરણુ બુદ્ધિનું, કૃપણુ ફળ હેતુઓ-૪૯

બુદ્ધિયુક્તો જહાતીહ ઉભે સુકૃતદુષ્કૃતે ।
તસ્માદ્યોગાય યુજ્યસ્વ યોગઃ કર્મસુ કૌશલમ્

બુદ્ધિયુક્ત અહીં છોડે, બને સુકૃત દુષ્કૃત,
તેથી તુ યોગ માટે બ, કર્મમા યોગ કુશળ-૫૦

કર્મજં બુદ્ધિયુક્તા હિ ફલં ત્યક્ત્વા મનીષિણઃ ।
જન્મબંધવિનિર્મુક્તાઃ પદં ગચ્છંત્યનામયમ્ ॥

બુદ્ધિયોગી થતા કર્મે, ડાહ્યા ફળ તજી અને,
જન્મબંધન નિર્મુક્તા, નિર્દોષ પદે ભાય છે-૫૧

યદા તે મોહકલિલં બુદ્ધિર્વ્યતિતરિષ્યતિ ।
તદા મંતાસિ નિર્વેદં શ્વેતવ્યસ્ય શ્રુતસ્ય ચ ॥ •

તરી તારી બુદ્ધિ જ્યારે, મોહ કાદવને જશે,
સુણ્યું સુણીશ જે તેનો, ત્યારે વૈરાગી તું થશે—૫૨

શ્રુતિવિપ્રતિપન્ના તે યદા સ્થાસ્યતિ નિશ્ચલા ।
સમાધાવચલા બુદ્ધિસ્તદા યોગમવાપ્સ્યસિ ॥

જ્ઞાનવંત વધુ બુદ્ધિ, જ્યારે તારી થશે દૃઢ,
અચળને સમાધિસ્થ, બુદ્ધિયોગે જશે તવ—૫૩

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

સ્થિતપ્રજ્ઞસ્ય કા માષા સમાધિસ્થસ્ય કેશવ ।
સ્થિતધીઃ કિં પ્રમાણેત કિમાસીત વ્રજેત કિમ્

સ્થિત પ્રજ્ઞ સમાધિસ્થ, કેરી ચેષ્ટ શી કૃષ્ણ છે ?
સ્થિત બુદ્ધિ શુ ખોસે ? ને, ક્યાં હોયે ? વરતે ક્યમે ?—૫૪

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

પ્રજહાતિ યદા કામાન્ સર્વાન્પાર્થ મનોગતાન્ ।
આત્મન્યેવાત્મના તુષ્ટઃ સ્થિતપ્રજ્ઞસ્તદોચ્યતે ॥

જામનાઓ તજે જ્યારે, મનની સર્વ અર્જુન,
પોતે પ્રસન્ન આત્મામાં, સ્થિત જ્ઞાની વદાય જ-૫૫

દુઃસ્વેષ્વનુદ્વિગ્નમનાઃ સુસ્વેષુ વિગતસ્પૃહઃ ।
વીતરાગભયક્રોધઃ સ્થિતધીર્મુનિરુચ્યતે ॥

દુઃખે મન ન ઉદ્દેગી, સુખે જેની સ્પૃહા નહિ,
ન ભય ક્રોધ ને પ્રિતિ, સ્થિતધી મુની તે વળી-૫૬

યઃ સર્વત્રાનભિસ્તેહસ્તત્તત્પ્રાપ્ય શુભાશુભમ્ ।
નાભિનંદતિ ન દ્વેષ્ટિ તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ॥

જે સર્વત્ર અસ્તેહાળ, તે શુભાશુભ પામીને,
ન વખાણે ન નીંદે જે, તેની સ્થિર જ બુદ્ધિ છે-૫૭

યદા સંહરતે ચાયં કુર્મોઽગાનીવ સર્વશઃ ।
ઇન્દ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેભ્યસ્તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ॥ •

જ્યારે આમ સંહરે છે, અંગ કુર્મ શુ સર્વશ,
ઇન્દ્રિયો ઇન્દ્રિયા અર્થે, તેની બુદ્ધિ પ્રતિષ્ઠિત-૫૮

વિષયા વિનિવર્તન્તે નિરાહારસ્ય દેહિનઃ ।
રસવર્જે રસોઽપ્યસ્ય પરં દૃષ્ટ્વા નિવર્તતે ॥

નિવર્ત વિષયો થાયે, નિરાહારી મનુષ્યના,
પણ રસો હડી જાય, બ્રહ્મ જોઈ રસો વિના-૫૯

યતતો હપિ કૌંતેય પુરુષસ્ય વિપશ્ચિતઃ ।
ઇન્દ્રિયાણિ પ્રમાર્થાનિ હરન્તિ પ્રસભં મનઃ ॥

પણ યત્ન છતાં પાર્થ ! બુદ્ધિમાન નરોની યે,
ઇન્દ્રિયો બળવંતી સૌ, પરાણે મનને હરે-૬૦

તાનિ સર્વાણિ સંયમ્ય યુક્ત આસીત મત્પરઃ ।
 વશે હિ યસ્યેન્દ્રિયાણિ તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ॥

તે બધી રાખીને થા તું, જોડાઈ હું પરાયણ,
 ઈન્દ્રિયો વશ છે જેની, તેની બુદ્ધિ પ્રતિષ્ઠિત-૬૧

ધ્યાયત્તે વિષયાન્પુસઃ સંગસ્તેષૂપજાયતે ।
 સંગાત્સંજાયતે કામઃ કામાત્ક્રોધોઽભિજાયતે ॥

ચિન્તવે વિષયો દેહી, મંગ તેહ વિષે વધે,
 સંગથી ઉપજે કામ, કામથી ક્રોધ ઉદ્ભવે-૬૨

ક્રોધાદ્ભવતિ સંમોહઃ સંમોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ ।
 સ્મૃતિભ્રંશાદ્બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્પ્રણશ્યતિ ॥

ક્રોધથી થાય સંમોહ, સ્મૃતિ સંભ્રમ મોહથી,
 સ્મૃતિ જતાં બુદ્ધિનાશ, ને મરે બુદ્ધિ નાશથી-૬૩

રાગદ્વેષવિયુક્તૈસ્તુ વિષયાનિદ્રિયૈશ્વરન્ ।
આત્મવશ્યૈર્વિધેયાત્મા પ્રસાદમધિગच्छति ॥

રાગ દ્વેષ વિનાના જે, આચરે વિષયો સદા,
આત્મવશ ઈંદ્રિયાથી, ચિત્તની શુદ્ધિ પામતા-૬૪

પ્રસાદે સર્વદુઃસ્વાનાં હાનિરસ્યોપજાયતે ।
પ્રસન્નચેતસો હ્યાશુ બુદ્ધિઃ પર્યવતિષ્ઠતે ॥

સર્વ દુઃખ પ્રસાદેથી, હાનિ નિશ્ચિત થાય છે,
પ્રસન્ન ચિત્તથી નક્કી, બુદ્ધિ સ્થિર જ થાય છે-૬૫

નાસ્તિ બુદ્ધિરયુક્તસ્ય ન ચાયુક્તસ્ય ભાવના ।
ન ચાભાવયતઃ શાન્તિરશાન્તસ્ય કુતઃ સુખમ્ ॥

અયુક્તને નથી બુદ્ધિ, ના અયોગે જ ભાવના,
અભાવિને નથી શાન્તિ, સુખ અશાન્તને જ ક્યાં-૬૬

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।

तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवांभसि ॥

ઈંદ્રિયો રખડે તેમાં, જે મને કાબુ પ્રેરતો,

તેની બુદ્ધિ હરે જેમ, વાજજે નાવ તાણતો-૬૭

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥

તેથી જેની મહાબાહો, સર્વ રીતે કરી વશ,

ઈંદ્રિયો ઈંદ્રિયો અર્થે, તેની બુદ્ધિ ઠરી સ્થિર-૬૮

યા નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી ।
યસ્યાં જાગ્રતિ ભૂતાનિ સા નિશા પશ્યતો મુનેઃ॥

જે નિશા સર્વ ભૂતોની, જાગે તે માંહી સંયમી,
જેમાં સર્વ ભૂતો જાગે, જુએ તેજ નિશા મુની-૬૯

આપૂર્યમાણમચલપ્રતિષ્ઠં ।

સમુદ્રમાપઃ પ્રવિશન્તિ યદ્વત્ ।

તદ્વત્કામા યં પ્રવિશન્તિ સર્વે ।

સ શાન્તિમાપ્નોતિ ન કામકામી ॥

જે પૂર્ણ છે ને વળી છે પ્રતિષ્ઠિત,

જેના પ્રવેશે સમુદ્રે ય નીર;

તેવાં પ્રવેશે સહુ કામ જેને,

તે શાંતિ પામે, નવ કામકામી. ૭૦

વિહાય કામાન્યઃ સર્વાન્ પુમાંશ્વરતિ નિઃસ્પૃહઃ।
નિર્મમો નિરહંકારઃ સ શાન્તિમધિગચ્છતિ ॥

છોડીને કામના સર્વ, નર નિસ્પૃહ જે ફરે,
અહંતા મમતા શન્ય, શાન્તિ પામેજ તે ખરે-૭૧

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति।
स्थित्वाऽस्यामंतकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति॥

એ બ્રાહ્મી સ્થિતિ છે પાર્થ, પામી એમાં ન મોહતો,
અંતકાળે રહી એમાં, બ્રહ્મમાં શાન્તિ પામતો-૭૨

અધ્યાય બીજો સમાપ્ત.

અધ્યાય ત્રીજો.

કર્મયોગ.

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

જ્યાયસી ચેત્કર્મણસ્તે મતા બુદ્ધિર્જનાર્દન ।
તત્કિં કર્મણિ ઘોરે માં નિયોજયસિ કેશવ ॥

કર્મથી શ્રેષ્ઠ નો હોયે, બુદ્ધિ યે આપને મતે,
ધોર કર્મે તદા કેમ, યોજો કેશવ છો મતે-૧

વ્યામિશ્રેણેવ વાક્યેન બુદ્ધિં મોહયસીવ મે ।
તદેકં વદ નિશ્ચિત્ય યેન શ્રેયોઽહમાપ્નુયામ્ ॥

એ પ્રમાણે મિશ્ર વાક્યે, મોહો છો મારી બુદ્ધિને,
તો નિશ્ચય કરી એક, જેથી સારું વદો થશે-૨

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

લોકેઽસ્મિન્દ્વિધા નિષ્ઠા પુરા પ્રોક્તા મયાઽનથ
જ્ઞાનયોગેન સાંખ્યાનાં કર્મયોગેન યોગિનામ્ ॥

નિષ્ઠાએ જાતિ આલોકે, પુર્વે નિષ્પાપ મેં કહી,
સાંખ્યોની જ્ઞાન યોગેથી, કર્મયોગેથી યોગીની-૩

ન કર્મણામનારંભાન્ નૈષ્કર્મ્યં પુરુષોઽશ્રુતે ।
ન ચ સંન્યસનાદેવ સિદ્ધિં સમધિગચ્છતિ ॥

કર્મ તણા વિના રંગે, નૈષ્કર્મ ભોગવે ન કે,
અને માત્રજ સંન્યાસે, સિદ્ધિને પામતું ન કે-૪

ન હિ કશ્ચિત્ક્ષણમપિ જાતુ તિષ્ઠત્યકર્મકૃત્ ।
કાર્યતે હ્યવશઃ કર્મ સર્વઃ પ્રકૃતિજૈર્ગુણैઃ ॥

ક્ષણ પણુ ન કેાઈ યે, કર્યા કર્મ વિના રહે,
કરાયે કર્મ તેા નિશ્ચે, સૌ પ્રકૃતિ ગુણો વડે-૫

કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય ય આસ્તે મનસા સ્મરન્ ।
ઇન્દ્રિયાર્થાન્વિમૂઢાત્મા મિથ્યાચારઃ સ ઉચ્યતે ॥

નિયમી જે કર્મેન્દ્રિય, સ્મરતો મનથી રહે,
ઇન્દ્રિયાર્થો મતિમૂઢ, મિથ્યાચારી વદાય તે-૬

યસ્તિન્વાન્દ્રિયાણિ મનસા નિયમ્યારમ્ભતેઽર્જુન ।
કર્મેન્દ્રિયૈઃ કર્મયોગમસક્તઃ સ વિશિષ્યતે ॥

તે જે મન વડે ઇન્દ્રિ, આરંભે વશ રાખીને,
કર્મેન્દ્રિયે કર્મયોગ, પાર્થ ! આસક્ત તે વધે-૭

નિયતં કુરુ કર્મ ત્વં કર્મ જ્યાયો'ત્ત્વકર્મણઃ ।
શરીરયાત્રાપિ ચ તે ન પ્રસિદ્ધયેદકર્મણઃ ॥

કર તું નિયમે કર્મ, કર્મ શ્રેષ્ઠ અકર્મથી,
દેહયાત્રા ન તારી યે, પામે સિદ્ધિ અકર્મથી-૮

યજ્ઞાર્થાત્કર્મણોઽન્યત્ર લોકોઽયં કર્મબંધનઃ ।
તદર્થં કર્મ કૌતેય મુક્તસંગઃ સમાચર ॥

યજ્ઞાર્થેથી બીજાં કર્મો, અહીં બંધન રૂપ છે,
હે કૌતેય ! કર્મ તેથી, સંગ વિના તું આચરે-૯

સહયજ્ઞાઃ પ્રજાઃ સૃષ્ટ્વા પુરોવાચ પ્રજાપતિઃ ।
અનેન પ્રસવિષ્યદ્વમેષ વોઽસ્તિવૃષ્ટકામધુક્ ॥

યજ્ઞ સાથે પ્રજા સર્જી, પુર્વે બોલ્યા પ્રજાપતિ,
આથી નિંજ કરો વૃદ્ધિ, તે પુરો આશ ઉરતી-૧૦

દેવાન્ભાવયતાનેન તે દેવા ભાવયંતુ વઃ ।
પરસ્પરં ભાવયંતઃ શ્રેયઃ પરમવાપ્સ્યથ ॥

સંતોષો આ વડે દેવો, સંતોષે દેવ આપને,
સંતુષ્ટતા પરસ્પર, પામે પરમ શ્રેયને-૧૧

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यंते यज्ञभाविताः ।
तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुंक्ते स्तेन एव सः ॥

તમને ઇષ્ટ ભોગો દે, યજ્ઞથી દેવ તૃપ્ત એ,
અર્પ્યા વિનાજ આપેલુ, ભોગવે તેહ ચેર છે-૧૨

यज्ञशिष्टाशिनः संतो मुच्यंते सर्वकिल्बिषैः ।
भुंजते ते त्वघं पापा ये पचंत्यात्मकारणात् ॥

જમનારા યજ્ઞ શેષ, સંતો સૌ પાપથી છુટે,
આપ છે પાપ તેઓ જ, પોતે યે પાપી રાધીને-૧૩

अनाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।
यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥

અનથી પ્રાણિયો જન્મે, મેહથી અન્ન સંભવે,
યજ્ઞથી વરસે મેહ, યજ્ઞ કર્મે જ ઉદ્ભવે-૧૪

કર્મ બ્રહ્મોદ્ભવં વિદ્ધિ બ્રહ્માક્ષરસમુદ્ભવમ્ ।
તસ્માત્સર્વગતં બ્રહ્મ નિત્યં યજ્ઞે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥

અનેહું બ્રહ્મથી કર્મ, બ્રહ્મ અક્ષરથી વળી,
માટે બ્રહ્મ સર્વવ્યાપી, રહેહું નિત્ય યજ્ઞથી-૧૫

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।
अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥

આલતું એમ તે ચક્ર, જે ના અનુસરે અહીં,
પાપાય હિંદ્રિ આરામી, જીવે તે અમથો વળી-૧૬

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।
आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥

જે હોય આત્મરંગી ને, માનવી આત્મ તૃપ્ત જે,
જે સંતુષ્ટજ આત્મામાં, કાર્ય કે નથી તેહને-૧૭

નૈવ તસ્ય કૃતેનાર્થો નાકૃતેનેહ કશ્ચન ।
ન चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥

અર્થ કાર્ય નથી તેને, અકૃતે ન કંઈ અહીં,
અને એનો સર્વ ભૂતે, અર્થ આશ્રય કેા નહિ-૧૮

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।
असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥

માટે અસક્ત થા નિત્યે, કાર્યો સમજીને કર,
અસક્ત આચરે કર્મ, પામે તેહ પરમ નર-૧૯

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥

સંસિદ્ધિ કર્મથી પામ્યા, પૂર્વે જે જનકાદિ યે,
લોક સંગ્રહ જોતાં યે, તને તે કરવાં ઘટે-૨૦

યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જનઃ ।
સ યત્પ્રમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥

જે જે મોટા કરે તેમ, તે રીતે અન્ય આચરે,
જે પ્રમાણે કરે તેઓ, તેને લોક અનુસરે-૨૧

ન મે પાર્થાસ્તિ કર્તવ્યં ત્રિષુ લોકેષુ કિંચન ।
નાનવાત્સપત્ત્વ્યં વર્તેત્ત્વ ચ કર્મણિ ॥

મારે ન કર્મ હે પાર્થ, કાંઈ પણ ત્રિલોકમાં,
મેળવવાનું અપ્રાપ્ત, વર્તુ તોય હું કર્મમાં-૨૨

યદિ હ્યહં ન વર્તેયં જાતુ કર્મણ્યતંદ્રિતઃ ।
મમ વર્તમાનુવર્તતે મનુષ્યાઃ પાર્થ સર્વશઃ ॥

કદાપિ હું કરું ના જો, કર્મ ગફલતે રહી,
સ્તે અનુસરે મારે, પાર્થ! હે સર્વ માનવી-૨૩

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्या कर्म चेदहम् ।
संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः

નાશ આ પામશે લોક, જો હું કર્મ કરું ન તો,
વર્ણસકરનો કર્તા, થાઉ હર્તા પ્રજા તણો-૨૪

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वति भारत ।
कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥

આસક્ત કર્મમાં મૂઢ, જેમ ભારત! હે કરે,
કરે અસક્ત જ્ઞાની એ, લોક કલ્યાણ ઇચ્છતે-૨૫

न बुद्धिर्भेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ।
जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥

ન બુદ્ધિ ભેદ કરવો, અજ્ઞાની કર્મ સંગીનો,
સૌને જોડાવવા કર્મે, સદ્ગત્યારથી જ્ઞાની થે-૨૬

પ્રકૃતેઃ ક્રિયમાણાનિ ગુણૈઃ કર્માણિ સર્વશઃ ।
અહંકારવિમૂઢાત્મા કર્તાહમિતિ મન્યતે ॥

પ્રકૃતિથી થતાં કર્મો, ગુણે સર્વ પ્રકારના,
મૂઢ આત્મા અહંકારે, “કર્તા હું” એમ માનતા—૨૭

તત્ત્વવિત્તુ મહાવાહો ગુણકર્મવિભાગયોઃ ।
ગુણા ગુણેષુ વર્તેત્ત્વમિતિ મત્વા ન સજ્જતે ॥

તત્ત્વવેત્તા મહાઆહુ, ગુણુ કર્મ વિભાગના,
ગુણોમાં ગુણુ વર્તે છે, જોડાયે એમ માની ના—૨૮

પ્રકૃતેર્ગુણસંગૃહાઃ સજ્જંતે ગુણકર્મસુ ।
તાનકૃત્સ્ત્રવિદો મંદાન્કૃત્સ્ત્રવિન્ન વિચાલયેત્ ॥

પ્રકૃતિ ગુણુ સંગ્રહા, જોડાયે ગુણુ કર્મમાં,
તેમાં મંદ અજ્ઞાનીને, જ્ઞાનીએ ન ચળાવવા—૨૯

મયિ સર્વાણિ કર્માણિ સંન્યસ્યાધ્યાત્મચેતસા ।
નિરાશીનિર્મમો ભૂત્વા યુધ્યસ્વ વિગતજ્વરઃ ॥

મારામાંજ સર્વ કર્મો, અર્પી અધ્યાત્મચિત્તથી,
આશા ને મમતા તાપ, ત્યાગીને જ રહે કુદી-૩૦

યે મે મતમિદં નિત્યમનુતિષ્ઠંતિ માનવાઃ ।
શ્રદ્ધાવંતોઽનસૂયંતો મુચ્યતે તેઽપિ કર્મભિઃ ॥

નિત્ય જો મત આ મારો, માણસો જે અનુસરે,
શ્રદ્ધાવાળા અખારીલા, કર્મ મુક્ત થઈ રહે-૩૧

યે ત્વેતદભ્યસૂયંતો નાનુતિષ્ઠંતિ મે મતમ્ ।
સર્વજ્ઞાનવિમૂઢાંસ્તાન્વિદ્ધિ નષ્ટાનચેતસઃ ॥

છે આમાં ખારવાળા જે, વર્તે ન માહરા મતે,
સૌ જ્ઞાન વિમૂઢા તેઓ, જાણુ અચેત નષ્ટ તે-૩૨

સદૃશં ચેષ્ટતે સ્વસ્યાઃ પ્રકૃતેર્જ્ઞાનવાનપિ ।
પ્રકૃતિં યાંતિ ભૂતાનિ નિગ્રહઃ કિં કરિષ્યતિ ॥

એ માફક કરે એટલા, જ્ઞાતી તો સ્વપ્રકૃતિયે,
ભૂતો પ્રકૃતિમાં જાયે, તો તે નિગ્રહ શું કરે?—૩૩

इन्द्रियस्पर्शेन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्न वशमागच्छेत्तौ तस्य परिपंथिनौ ॥

ઈન્દ્રિયના ઈન્દ્રિયાર્થે, રાગ દ્વેષ સ્વભાવિ છે,
તે બે ને વશ થાવું ના, એના ચાર અતેક છે—૩૪

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥

સ્વધર્મ વિગુણી સારો, સુસેવ્ય પરધર્મથી,
સ્વધર્મે મરવું સારું, બય બૌ પરધર્મથી—૩૫

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

અથ કેન પ્રયુક્તોઽયં પાપં ચરતિ પૂરુષઃ ।
અનિચ્છન્નાપિ વાર્ષ્ણેય બલાદિવ નિયોજિતઃ ॥

પ્રેરાએલ હવે કોથી, પાપ મનુષ્ય આ કરે,
ન ઇચ્છતાં છતાં કૃષ્ણ, પ્રેરાય જાણે કે બળે-૩૬

॥ શ્રી મગવાનુ ઉવાચ ॥

કામ एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।
महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥

એજ કામ અને ક્રોધ, રજોગુણ થકી થયા,
ખાઉધરા મહાપાપી, એમને વેરી જાણુવા-૩૭

ધૂમેનાત્રિયતે વહ્નિર્યથાઽઽદર્શો મલેન ચ ।
યથોલ્બેનાવૃતો ગર્ભસ્તથા તેનેદમાવૃતમ્ ॥

ઢંકાય અગ્નિ ધૂમાડે, જેમ દર્પણ ધૂળથી,
તે ઢાંકેલ ગર્ભ એરે, ઢંકાયું તેમ આ નકી-૩૮

આવૃતં જ્ઞાનમેતેન જ્ઞાનિનો નિત્યવૈરિણા ।
કામરૂપેણ કૌંતેય દુષ્પૂરણાનલેન ચ ॥

ઢંકાયુ જ્ઞાન જ્ઞાનીના, એ કામ રૂપી શત્રુથી,
હે કૌંતેય ! અને નિત્ય, ન પુરાએલ અગ્નિથી-૩૯

ઇન્દ્રિયાણિ મનો બુદ્ધિરસ્યાધિષ્ઠાનમુચ્યતે ।
एतैर्विमोहयत्येष જ્ઞાનમાવૃત્ય દેહિનમ્ ॥

ઇન્દ્રિયો મન તે બુદ્ધિ, તેનાં કે'વાય સ્થાન જે,
કરે એ તે વડે મોહ, જ્ઞાન દેહીનું ઢાંકીને-૪૦

તસ્માત્વમિન્દ્રિયાણ્યાદૌ નિયમ્ય મરતર્ષભ ।

પાપ્માનં પ્રજાહિ હ્યેનં જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાશનમ્ ॥

તે માટે તું ઇન્દ્રિયોત્તે, પ્રથમે કરીને વશ,
જ્ઞાન વિજ્ઞાન હર્તા તે, નાશ તેહ તણે। ૪૨-૪૧

ઇન્દ્રિયાણિ પરાણ્યાહુરિન્દ્રિયેભ્યઃ પરં મનઃ ।

મનસસ્તુ પરા બુદ્ધિર્યો બુદ્ધેઃ પરતસ્તુ સઃ ॥

ઇન્દ્રિયો જાગરી છે ને, જાગરૂં ઇન્દ્રિયી મન,
મનથી જાગરી બુદ્ધિ, બુદ્ધિથી પણુ તે ૫૨-૪૨

एवं बुद्धेः परं बुध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।

જાહિ શત્રું મહાબાહો કામરૂપં દુરાસદમ્ ॥

એમ બુદ્ધિ પરા જાણી, આત્મથી મન રોકીને,
માર અજીન! તે શત્રુ, કામ રૂપ અજીતને-૪૩

અધ્યાય ત્રીજો સમાપ્ત.

અધ્યાય ચોથો.

જ્ઞાનના વિભાગનો યોગ.

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।
विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥

યોગ જે આ અવિનાશી, પૂર્વે સૂર્યે કહેલ છે,
કહ્યો સૂર્યે મનુને ને, તેણે ઇક્ષ્વાકુને કહ્યો-૧

एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।
स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥

પરંપરાથી મળેલો, રાજર્ષિ તેહ જાણતા,
થયો નષ્ટ ધણા કાળે, અહીંથી પાર્થ! યોગ આ-૨

સ એવાયં મયા તેઽય યોગઃ પ્રોક્તઃ પુરાતનઃ ।
અક્તોઽસિ મે સસા ચેતિ રહસ્યં હેતદુત્તમમ્ ॥

તેજ આજ તને મે આ, કહ્યો યોગ પુરાતન,
અક્ત ને છે સખા મારો, આ રહસ્યે ય ઉત્તમ-૩

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

અપરં ભવતો જન્મ પરં જન્મ વિવસ્વતઃ ।
કથમેતદ્વિજાનીયાં ત્વમાદૌ પ્રોક્તવાનિતિ ॥

સૂર્યનો જન્મ પ્રથમે, આપનો પછીથી થયો,
કેમ આ હું શકું જાણી, આપે પૂર્વે કહ્યો હતો-૪

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

બહૂનિ મે વ્યતીતાનિ જન્માનિ તવ ચાર્જુન ।
તાન્યહં વેદ સર્વાણિ ન ત્વં વેત્ય પરંતપ ॥

બહુ જન્મો ગયેલા છે, તારા ને મમ અર્જુન,
જાણું છું સર્વ હું તેને, જાણે તું ન પરંતપ-૫

અજોઽપિ સન્નવ્યયાત્મા ભૂતાનામીશ્વરોઽપિ સન્
પ્રકૃતિં સ્વામધિષ્ઠાય સંભવામ્યાત્મમાયયા ॥

અજન્મ ને અમર્ણે હું, ભૂતોનો વળી ઈશ્વર.
જન્મુ હું મારી માયાયે, ધરીને પ્રકૃતિ નિજ-૬

યદા યદા હિ 'ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।
અભ્યુત્થાનધર્મસ્ય તદાઽઽત્માનં સૃજામ્યહમ્

જ્યારે જ્યારે ધર્મ ગ્લાની, હે પરંતપ! થાય છે,
અધર્મ નાશ માટે હું, હવે છું જન્મ તે સમે-૭

પરિત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્ ।
ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે ॥

ઉદ્ધારાર્થે સાધુઓના, દુષ્ટોના નાશ કરણે,
ધર્મ સંસ્થાપવા માટે, હું જન્મું છું યુગે યુગે-૮

જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્યમેવં યો વેતિ તત્ત્વતઃ ।
ત્યક્ત્વા દેહં પુનર્જન્મ નૈતિ મામેતિ સોઽર્જુન ॥

મારાં જન્મ અને કર્મ, જાણે જે દીલ આ રીતે,
પુનર્જન્મ નથી પાર્થ! ત્યજ દેહ મને મળે-૯

વીતરાગભયક્રોધા મન્મયા માસુપાશ્રિતાઃ ।
બહવો જ્ઞાનતપસા પૂતા મદ્ભાવમાગતાઃ ॥

રાગ ભય વિના ક્રોધ, મારો આશ્રિત હું મન,
જ્ઞાનને તપથી પામ્યા, મારો ભાવ પવિત્ર જ-૧૦

ये यथा मां प्रपद्यते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।
मम वर्तमानवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥

મને જેમ લજે જેઓ, તેને તેમ ફળું છું હું
વર્તે છે મુજ માર્ગે જે, મનુષ્યો પાર્થ એ સહુ-૧૧

कांक्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ।
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥

કાંચ્છનારા કર્મસિદ્ધિ, દેવતા ને પુજે અહીં,
ફે તેથી તુર્ત આ લોકે, સિદ્ધિ કર્માનુસારીણી-૧૨

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।
तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥

વર્ણ ચાર સૃજેલા મેં, ભેદથી ગુણ કર્મ ને,
તેનો કર્તા મને જાણે, અકર્તા અવ્યય અને-૧૩

ન માં કર્માણિ લિપન્તિ ન મે કર્મફલે સ્પૃહા ।
ઇતિ માં યોઽભિજાનાતિ કર્મભિર્ન સ વદ્ધચતે ॥

મને કર્મો નહિ લેપે, સ્પૃહા કર્મની ના મને,
એમ જાણો મને જેઓ, બંધાયે કર્મથી ન તે-૧૪

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।
कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥

જાણીયુ એમ કર્યું કર્મ, પુર્વે પણ મુમુક્ષુએ,
માટે તું કરને કર્મ, પૂર્વે કરેલ પૂર્વજે-૧૫

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।
तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात्

અકર્મ ને કર્મ શું છે, કવિયો ત્યાં મુંઝય છે,
કર્મ તે કહું છું તુંને, જાણી તું અશુભે છુટે-૧૬

કર્મણો હ્યપિ બોદ્ધવ્યં બોદ્ધવ્યં ચ વિકર્મણઃ ।
અકર્મણશ્ચ બોદ્ધવ્યં ગહના કર્મણો ગતિઃ ॥

જાણવું કર્મને તેમ, જાણવું એ વિકર્મને,
અકર્મ જાણવું તે એ, ગતિ કર્મની ગૂઢ છે-૧૭

કર્મણ્યકર્મ યઃ પश्यેદકમણિ ચ કર્મ યઃ ।
સ બુદ્ધિમાન્મનુષ્યેષુ સ યુક્તઃ કૃત્સ્ત્રકર્મકૃત્ ॥

અકર્મ કર્મમાં જોયે, ને જે કર્મ અકર્મમાં,
તે ડાહ્યા છે મનુષ્યોમાં, યુક્ત એ સર્વ કર્મમાં-૧૮

યસ્ય સર્વે સમારંભાઃ કામસંકલ્પવર્જિતાઃ ।
જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધકર્માણં તમાહુઃ પંડિતં બુધાઃ ॥

જેના સર્વે સમારંભો, કામ સંકલ્પ હીણ છે,
જ્ઞાનાગ્નિથી બળ્યાં કર્મો, ડાહ્યો પંડિત સૌ વહે-૧૯

ત્યક્ત્વા કર્મફલાસંગં નિત્યવૃત્તો નિરાશ્રયઃ
કર્મણ્યભિપ્રવૃત્તોઽપિ નૈવ કિંચિત્કરોતિ સઃ ॥

તજી કર્મફળ સંગ, જે સંતુષ્ટ નિરાશ્રય,
મન્યો રહે કર્મમાંહી તે, કાંઈ થે કરતો નથી-૨૦

નિરાશીર્યતચિત્તાત્મા ત્યક્તસર્વપરિગ્રહઃ ।
શારીરં કેવલં કર્મ કુર્વન્નામોતિ કિલ્વિષમ્ ॥

જો નિરાશી ચિત્ત આત્મા, સર્વ પરિગ્રહ તજે,
જેહી કર્મ કરે માત્ર, પામે તે નહિ દોષને-૨૧

યદૃચ્છાલાભસંતુષ્ટો દ્વંદ્વાતીતો વિમત્સરઃ ।
સમઃ સિદ્ધાવસિદ્ધૌ ચ કૃત્વાઽપિ ન નિવદ્ધયતે

લાભે તૃપ્ત અનાયાસે, અદ્વંદ્વી ને વિમત્સર,
સમ સિદ્ધિ અસિદ્ધિયે, બંધાયે ના કર્મી જતાં-૨૨

ગતસંગસ્ય મુક્તસ્ય જ્ઞાનાવસ્થિતચેતસઃ ।
યજ્ઞાયાચરતઃ કર્મ સમગ્રં પ્રવિલીયતે ॥

ત્યજેલ સંગ ને મુક્ત, જ્ઞાને લાગી રહ્યું મન,
યજ્ઞ માટે કરે કર્મો, પામે કર્મ સહુ લય-૨૩

બ્રહ્માર્પણં બ્રહ્મ હવિર્બ્રહ્માગ્નૌ બ્રહ્મણા હુતમ્ ।
બ્રહ્મૈવ તેન ગંતવ્યં બ્રહ્મકર્મ સમાધિના ॥

બ્રહ્માર્પણ બ્રહ્માગ્નિમાં, હોમેલું હવી બ્રહ્મ છે,
બ્રહ્મને તે વડે પામે, બ્રહ્મકર્મ સમાધિયે-૨૪

દૈવમેવાપરે યજ્ઞં યોગિનઃ પર્યુષાસતે ।
બ્રહ્માગ્નાવપરે યજ્ઞં યજ્ઞેનૈવોપજુહ્વતિ ॥

દૈવિ યજ્ઞ બીજા ક્રોધ, ઉપાસે એમ યોગીઓ,
બ્રહ્મરૂપ ગણી અગ્નિ, હોમે યજ્ઞે જ યજ્ઞ ક્રો-૨૫

શ્રોત્રાદીર્નાંદ્રિયાણ્યન્યે સંયમાગ્નિષુ જુહતિ ।
શબ્દાદીન્વિષયાનન્ધ ઇન્દ્રિયાગ્નિષુ જુહતિ ॥

કેા શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોને, હોમે સંયમ અગ્નિમાં,
શબ્દના વિષયો બીજા, હોમે ઇન્દ્રિય અગ્નિમાં-૩૬

સર્વાર્ણાંદ્રિયકર્માણિ પ્રાણકર્માણિ ચાપરે ।
આત્મસંયમયોગાગ્રૌ જુહતિ જ્ઞાનદીપિતે ॥

કર્મે સૌ ઇન્દ્રિયો હોમે, પ્રાણુ કર્મો વળી બીજાં,
આત્મ સંયમ યોગના, જ્ઞાન દીપ્ય સુ અગ્નિમાં-૨૭

દ્રવ્યયજ્ઞાસ્તપોયજ્ઞા યોગયજ્ઞાસ્તથાઽપરે ।
સ્વાધ્યાયજ્ઞાનયજ્ઞાશ્ચ યતયઃ સંશિત્ત્વતાઃ ॥

દ્રવ્ય યજ્ઞ તપો યજ્ઞ, યોગ યજ્ઞ બીજા વળી,
સ્વાધ્યાય જ્ઞાન યજ્ઞ ને, યોગીઓ ક્રહ વૃત્તિ જ-૨૮

અપાને જુહતિ પ્રાણં પ્રાણેઽપાનં તથાપરે ।
પ્રાણાપાનગતી રુદ્ધ્વા પ્રાણાયામપરાયણાઃ ॥

પ્રાણુ હોમે અપાને ને, તેમ પ્રાણે અપાન ફેા,
પ્રાણાપાન ગતિ રૂંધી, પ્રાણાયામ પરાયણો-૨૯

અપરે નિયતાહારાઃ પ્રાણાન્પ્રાણેષુ જુહતિ ।
સર્વેઽપ્યેતે યજ્ઞવિદો યજ્ઞક્ષપિતકલ્મષાઃ ॥

બીજા ફોઈ મિતાહારી, હોમે પ્રાણોજ પ્રાણમાં,
એ બધા યે યજ્ઞ જ્ઞાતા, યજ્ઞો ટાળક પાપના-૩૦

યજ્ઞશિષ્ટામૃતંભુજો યાન્તિ બ્રહ્મ સનાતનમ્ ।
નાયં લોકોઽસ્ત્યયજ્ઞસ્ય કુતોઽન્યઃ કુરુસર્વમ્ ॥

યજ્ઞ શેષામૃત ખાતાં, પામે બ્રહ્મ સનાતન,
અયજ્ઞનો ન આ લોક, અન્ય કેમ પરંતપ-૩૧

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।
कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥

યજ્ઞો એમ બહુ વિધ, વિસ્તારે સૌ વહે મુખે,
જાણે તે સૌ થતા કર્મે, જાણી મોક્ષ મળે સુખે-૩૨

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ।
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥

દ્રવ્ય યજ્ઞથી છે શ્રેષ્ઠ, જ્ઞાન યજ્ઞ પરંતપ!
કર્મ સંપૂર્ણ સૌ પાર્થ! જ્ઞાને પુરાં સમાપ્ત જ-૩૩

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।
उपदेक्ष्यान्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥

જાણુ તેને પ્રણામેથી, સેવી પ્રશ્નો કરી અતે,
ઉપદેશ કરી જ્ઞાન, જ્ઞાનીઓ તત્ત્વદર્શી ને-૩૪

યજ્ઞાત્વા ન પુનર્મોહમેવં યાસ્યસિ પાણ્ડવ ।
યેન ભૂતાન્યશેષેણ દ્રક્ષ્યસ્યાત્મન્યથો મયિ ॥

જાણી સર્વ ફરી મોહ, પાર્થ ! તું નવ પામતો,
એ વડે સર્વ ભૂતો છે, તુંમાં હુંમાં નિહાળતો-૩૫

અપિ ચેદસિ પાપેભ્યઃ સર્વેભ્યઃ પાપકૃત્તમઃ ।
સર્વે જ્ઞાનપ્લવેનૈવ વૃજિનં સંતરિષ્યસિ ॥

જો તું પણ સહુ પાપે, પાતકીય બનીશ જો,
સર્વસ્વ જ્ઞાન નૌછાથી, તરે તું દુઃખ સિંધુ તો-૩૬

યથૈધાંસિ સમિદ્ધોઽગ્નિર્મસ્મસાત્કુરુતેઽર્જુન ।
જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ મસ્મસાત્કુરુતે તથા ॥

દીપ્ત અગ્નિ કરે ભસ્મ, જેમ અર્જુન કાઢતે,
જ્ઞાનરૂપી અગ્નિ તેમ, કરે સૌ કર્મ ભસ્મને-૩૭

ન હિ જ્ઞાનેન સદૃશં પવિત્રમિદં વિચિત્રે ।
તત્સ્વયં યોગસંસિદ્ધઃ કાલેનાત્મનિ વિંદતિ ॥

નહિ જ્ઞાન સમું કોઈ, પવિત્ર બીજું છે અહીં,
તે પોતે યોગ સંસિદ્ધ, મેળવે આત્મ કોઈદી-૩૮

શ્રદ્ધાવાલ્લભતે જ્ઞાનં તત્પરઃ સંયતેન્દ્રિયઃ ।
જ્ઞાનં લબ્ધ્વા પરાં શાંતિમચિરેણાધિગચ્છતિ ॥

મેળવે જ્ઞાન શ્રદ્ધાળુ, તે તેમાં મન સંયમી,
મેળવી જ્ઞાન શાન્તિને, પામે પદ પરમ નહી-૩૯

અજ્ઞાશ્ચાશ્રદ્ધધાનશ્ચ સંશયાત્મા વિમિશ્યતિ ।
નાયં લોકોઽસ્તિ ન પરો ન સુખં સંશયાત્મનઃ

અજ્ઞાની ને અશ્રદ્ધાળુ, સંશયી નાશ પામતા,
ને વળી સંશયાત્માને, આ લોકે સુખ ના બીજું-૪૦

યોગસંન્યસ્તકર્માણિ જ્ઞાનસંછિન્નસંશયમ્ ।
આત્મવંતં ન કર્માણિ નિબધંતિ ધનંજય ॥

યોગથી કર્મ સંન્યાસી, ગળ્યા જ્ઞાનથી સંશય,
આત્મવાન જ એવાને, બાંધે કર્મ ન અર્જુન-૪૧

તસ્માદજ્ઞાનસંભૂતં હૃત્સ્થં જ્ઞાનાસિનાત્મનઃ ।
છિત્ત્વૈનં સંશયં યોગપ્રાપ્તિષ્ઠોત્તિષ્ઠ ભારત ॥

યતા અજ્ઞાનથી તેથી, સંશયો હૃદયે ધણા,
જ્ઞાન ખડું વડે કાપી, યોગ પ્રાપ્તિ તુ પાર્થ! જ-૪૨

અધ્યાય ચોથો સમાપ્ત.

અધ્યાય પાંચમો.

કર્મસંન્યાસયોગ.

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

સંન્યાસં કર્મણાં કૃષ્ણ પુનર્યોગં ચ શંસસિ ।
યચ્છ્રેય એતયોરેકં તન્મે બ્રુહિ સુનિશ્ચિતમ્ ॥
કર્મ સંન્યાસ હે કૃષ્ણ ! ફરી યોગ વદો અને,
શ્રેય બેમાંથી જે છે તે, કહો નિશ્ચે કરી મને-૧

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

સંન્યાસઃ કર્મયોગશ્ચ નિઃશ્રેયસકરાણુભૌ ।
તયોસ્તુ કર્મસંન્યાસાત્કર્મયોગો વિશિષ્ટયતે ॥
સંન્યાસ તે કર્મયોગ, શ્રેયકારક બેઉ છે,
કર્મયોગે ય તેમાં જે, કર્મ સંન્યાસથી ચડે-૨

જ્ઞેયઃ સ નિત્યસંન્યાસી યો ન દ્વેષ્ટિ ન કાઙ્ક્ષતિ ।
નિર્દ્વન્દ્વો હિ મહાબાહો સુખં બંધાત્પ્રમુચ્યતે ॥

જ્ઞાતા ને નિત્ય સંન્યાસી, દ્વેષી લોભી વળી નથી,
નિર્દ્વન્દ્વી જ મહાબાહો, બંધો જાય સુખે છુટી-૩

સાંખ્યયોગૌ પૃથગ્બાલાઃ પ્રવદન્તિ ન પંડિતાઃ ।
એકમપ્યાસ્થિતઃ સમ્યગુભયોવિંદતે ફલમ્ ॥

જુદા સાંખ્ય અને યોગ, વહે બાળ, ન પડિતો,
સારી રીતે રહ્યા એકે, તે ગ્રહે બેઠિના ફળો-૪

યત્સાંખ્યૈઃ પ્રાપ્યતે સ્થાનં તત્રોગૈરપિ ગમ્યતે ।
એકં સાંખ્યં ચ યોગં ચ યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ॥

મળે સાંખ્ય વડે સ્થાન, મળે છે તેજ યોગથી,
એક સાંખ્ય અને યોગ, જે જુએ તે જુએ ખરું-૫

સંન્યાસસ્તુ મહાબાહો દુઃસ્વમાપ્તુમયોગતઃ ।
યોગયુક્તો મુનિર્બ્રહ્મ ન ચિરેણાધિગચ્છતિ ॥

સંન્યાસ તો મહાબાહુ, અયોગે દુઃખદાયી છે
યોગ યુક્ત મુનિ પામે, અવિહાંબે જ પ્રાપ્તને-૬

યોગયુક્તો વિશુદ્ધાત્મા વિજિતાત્મા જિતેન્દ્રિયઃ
સર્વભૂતાત્મભૂતાત્મા કુર્વન્નાપિ ન લિપ્યતે ॥

વિશુદ્ધ મનના યોગી, જીતીને મન ઇન્દ્રિયો,
સૌ ભૂતે જે બુદ્ધિ આત્મા, લેપાય ન કર્યા છતાં-૭

નૈવ કિંચિત્કરોમીતિ યુક્તો મન્યેત તત્ત્વવિત્ ।
વદ્યઠશૃણ્વન્સ્પૃશન્નિગ્રમનન્ગચ્છન્સ્વપન્શ્વસન્

એમાં હું ન કરું કંઈ, ઠીક તત્ત્વના માનતો,
બોલ, સુણે, અડે, સૂઘે, ખાતો ને ઉધતો છતો-૮

પ્રલપન્વિસૃજન્મૃદ્ધ્વુન્મિષન્નિમિષન્નાપિ ।
ઇન્દ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેષુ વર્તત इति धारयन् ॥

વટે છોડે ગ્રહે શ્વાસ, ખોલે ને આંખ મોંચતો,
ઇન્દ્રિયો ઇન્દ્રિયા અર્થે, વર્તે છે એમ ધારતો-૫

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः
लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ॥

બ્રહ્માર્પણ કરી કર્મો, છોડીને સંગ જે કરે,
ક્રમળ પત્રની જેમ, લેપાય પાપથી ન તે-૧૦

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।
योगिनः कर्म कुर्वन्ति संगं त्यक्त्वाऽऽत्मशुद्धये॥

કાયા ને મન બુદ્ધિથી, જે માત્ર ઇન્દ્રિયો વડે,
આત્મશુદ્ધિ અર્થેયોગી, કર્મ સંગ ત્યજ કરે-૧૧

યુક્તઃ કર્મફલં ત્યક્ત્વા શાંતિમાપ્નોતિ નૈષ્ઠિકીમ્
અયુક્તઃ કામકારેણ ફલે સક્તો નિબદ્ધયતે ॥

કર્મક્રળ તજી યુક્ત, પામે નૈષ્ઠિક શાન્તિને,
અયુક્ત કામ ઈચ્છથી, ક્રળાસક્ત ઝલાય છે-૧૨

સર્વકર્માણિ મનસા સંન્યસ્યાસ્તે સુખં વશી ।
નવદ્વારે પુરે દેહી નૈવ કુર્વન્ન કારયન્ ॥

સૌ કર્મો મનથી મૂકી, વશકર્તા સુખે રહે,
નવદ્વારી પુરે દેહી, ન કરાવે કરે ન તે-૧૩

ન કર્તૃત્વં ન કર્માણિ લોકસ્ય સૃજતિ પ્રભુઃ ।
ન કર્મફલસંયોગં સ્વભાવસ્તુ પ્રવર્તતે ॥

નહિ કર્તૃત્વ તે કર્મ, લોકનાં સર્જતા પ્રભુ,
ના કર્મક્રળ સંયોગ, સ્વભાવે વરતે અધુ-૧૪

નાદત્તે કસ્યચિત્પાપં ન ચૈવ સુકૃતં વિશુઃ ।
અજ્ઞાનેનાવૃતં જ્ઞાનં તેન મુહ્યંતિ જંતવઃ ॥

કોઈનુ ન કરે પાપ, તેમ સુકૃત ના કરે,
અજ્ઞાને જ્ઞાન ઢાંકેલ, મોહે જીવજ તે વિષે-૧૫

જ્ઞાનેન તુ તદજ્ઞાનં યેષાં નાશ્નિતમાત્મનઃ ।
તેષામાદિત્યવજ્જ્ઞાનં પ્રકાશયતિ તત્પરમ્ ॥

જ્ઞાન વડે જ અજ્ઞાન, પામેલું નાશ જેહતું,
તેનું સૂર્ય સમુ જ્ઞાન, પ્રકાશી તે પરે રહ્યું-૧૬

તદ્બુદ્ધયસ્તદાત્માનસ્તન્નિષ્ઠાસ્તત્પરાયણાઃ
ગચ્છન્ત્યપુનરાવૃત્તિં જ્ઞાનનિર્ધૂતકલ્મષાઃ ॥

તેછે બુદ્ધિ અને આત્મા, તે નિષ્ઠા કર્યું તેનું જે,
અમરપણું પામે તે, પાપથી મુક્ત જ્ઞાની જે-૧૭

વિદ્યાવિનયસંપન્ને બ્રાહ્મણે ગવિ હસ્તિનિ ।
શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ પંડિતાઃ સમદર્શિનઃ ॥

વિદ્યા વિનયવાળા જે, ગાય ને વિપ્ર હાથીમાં,
અંડાલ કુતરા માહે, જેતા સમાન પડિતો-૧૮

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः

જગજીવ્યો અહીં તેથી, મન જેનું રહ્યું સમ,
નિર્દોષ સમું છે બ્રહ્મ, બ્રહ્મ નિષ્ઠ વદાય જ-૧૯

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ।
स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः ॥

પામ્યે પ્રિય નહિ રાજી, પામ્યે અપ્રિય દુઃખ ના,
સ્થિર બુદ્ધિ ન મોઢેલા, બ્રહ્મત બ્રહ્મનિષ્ઠમા-૨૦

બાહ્યસ્પર્શેષ્વસક્તાત્મા વિદત્યાત્માનિ યત્સુખમ્ ।
સ બ્રહ્મયોગયુક્તાત્મા સુખમક્ષય્યમશ્રુતે ॥

વિષયોમાં અમેહોલા, જાણે છે આત્મ સુખને,
બ્રહ્મ યોગીજ આત્મા તે, પામે અક્ષર સુખને-૨૧

યે હિ સંસ્પર્શજા ભોગા દુઃસ્વયોનય एव ते ।
આદ્યંતવંતઃ કૌંતેય ન તેષુ રમતે બુધઃ ॥

જે જે સ્પર્શે થતા ભોગો, તેઓ જ દુઃખ મૂળ છે,
આદિ તે અંતવાળામાં, પાર્થ ! ના યાત્રીયો રમે-૨૨

શક્નોતીદૈવ યઃ સોદું પ્રાક્શરીરવિમોક્ષણાત્ ।
કામક્રોધોદ્ભવ વેગં સ મુક્તઃ સ સુખી નરઃ ॥

શકે જ સહી આ લોકે, છૂટ્યા દેહ અગાઉ જે,
કામ ક્રોધ થતા વેગો, સુખવાળો જ યુક્ત તે-૨૩

યોઽતઃસુર્વોઽતરારામસ્તયાંતર્યોતિરેવ યઃ ।
સ યોગી બ્રહ્મનિર્વાણં બ્રહ્મભૂતોઽધિગચ્છતિ ॥

જેના અંતર આત્મામાં, સુખ આરામ તેજ છે,
તે યોગી બ્રહ્મ નિર્વાણુ, પામે બ્રહ્મ થઈ સુખે-૨૪

લબન્તે બ્રહ્મનિર્વાણમૃષયઃ ક્ષીણકલ્મષાઃ ।
છિન્નદ્વૈધા યતાત્માનઃ સર્વભૂતહિતે રતાઃ ॥

પામે છે બ્રહ્મ નિર્વાણુ, ઋષિયો પાપ પાવના,
અશંકાશીલ્ચિદાત્મા ને, હિતેચ્છુ સર્વ ભૂતના-૨૫

કામક્રોધવિયુક્તાનાં યતીનાં યતચેત્સામ્ ।
અભિતો બ્રહ્મનિર્વાણં વર્તતે વિદિતાત્મનામ્ ॥

કામ ક્રોધે છુટેલા ને, ચિત્ત છે વશ તે યતિ,
નજીક બ્રહ્મ નિર્વાણુ, આત્મવેત્તાની છે ગતિ-૨૬

સ્પર્શાન્કૃત્વા બહિર્બાહ્યાંશ્ચક્ષુશ્ચૈવાન્તરે શ્રુત્વોઃ ।
પ્રાણાપાનો સમૌ કૃત્વા નાસામ્યન્તચારિણૌ ॥

સ્પર્શો સર્વ કરી દૂર, દષ્ટો મધ્યે શ્રુત્વે કરી,
પ્રાણપાન રહેલા જે નાકમાં, તે સમા કરી-૨૭

યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિર્મુનિર્મોક્ષપરાયણઃ ।

વિગતેચ્છાભયક્રોધો યઃ સદા મુક્ત એવ સઃ ॥

મન બુદ્ધિ જીનેન્દ્રિય, મુનિ મોક્ષ પરાયણ,
ભય ક્રોધ ગયાં ઇચ્છા, તે છે મુની મુક્ત સદા-૨૮

પ્રોક્તારં યજ્ઞતપસાં સર્વલોકમહેશ્વરમ્ ।

સુહૃદં સર્વભૂતાનાં જ્ઞાત્વા માં શાન્તિમૃચ્છતિ ॥

તપ તે યજ્ઞના ભોક્તા, તે પ્રભુ સર્વ લોકના,
સુમિત્ર સર્વ ભૂતોના, જાણે તે શાન્તિ પામતા-૨૯

અધ્યાય પાંચમો સમાપ્ત.

અધ્યાય છઠો.

આત્મસંયમયોગ.

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

અનાશ્રિતઃ કર્મફલં કાર્યં કર્મ કરોતિ યઃ ।
સ સંન્યાસી ચ યોગી ચ ન નિરગ્નિર્ન ચાક્રિયઃ॥

કર્મ ફળ વિના ઇચ્છા, કાર્ય કર્મ જ જે કરે,
તે સંન્યાસી અને યોગી, અગ્નિ ક્રિયા વિના ન તે-૧

યં સંન્યાસમિતિ પ્રાહુર્યોગં તં વિદ્ધિ પાण्डव ।
ન હ્યસન્યસ્તસંકલ્પો યોગી ભવતિ કશ્ચન ॥

કરેલો એમ સંન્યાસ, જાણુ અર્જુન! યોગ તે,
સંકલ્પો ન તત્ત્યા જેણે, કાઈ યોગી નહિ અને-૨

આરુરુક્ષોર્મુનેયોગં કર્મ કારણમુચ્યતે ।

યોગારુઢસ્ય તસ્યૈવ શમઃ કારણમુચ્યતે ॥

અદેક્ષો યોગમાં મુનિ, વદાયે કર્મ કારણ,
યોગારુઢ તણુ તેમ, વદાવે શમ કારણ-૩

યદા હિ નેન્દ્રિયાર્થેષુ ન કર્મસ્વનુપજ્જતે ।

સર્વસંકલ્પસંન્યાસી યોગારુઢસ્તદોચ્યતે ॥

ન જ્યારે ઈન્દ્રિયાર્થે જ, કર્મે જોડાય કે નહિ,
સર્વ સંકલ્પ સંન્યાસી, યોગારુઢ કહ્યો વળી-૪

ઉદ્ધરેદાત્મનાઽઽત્માનં નાત્માનમવસાદયેત્ ।

આત્મૈવ જ્ઞાત્મનો બન્ધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ ॥

તારો મન વડે આત્મા, આત્મા ડૂબાડવો નહિ,
આત્મા છે મિત્ર આત્માનો, ને છે આત્મા રિપુ વળી-૫

બન્ધુરાત્માઽઽત્મનસ્તસ્ય યેનાત્મૈવાત્મના જિતઃ
અનાત્મનસ્તુ શત્રુત્વે વર્તેતાત્મૈવ શત્રુવત્ ॥

બંધુ પોતેજ પોતાનો, જેણે પોતે જીત્યુ મન,
અજીત મનનો ક્ષેત્રે, વર્તે છે શત્રુ તે સમ-૬

જિતાત્મનઃ પ્રશાન્તસ્ય પરમાત્મા સમાહિતઃ ।
શીતોષ્ણસુખદુઃસ્વેષુ તથા માનાપમાનયોઃ ॥

જીતેલ મન તો શાન્ત, સ્વરૂપે જ સ્થિર છે,
ઠાઠ તાપે સુખે દુઃખે, માને તે અપમાનમાં-૭

જ્ઞાનવિજ્ઞાનવૃક્ષાત્મા કૂટસ્થો વિજિતેન્દ્રિયઃ ।
યુક્ત ઇત્યુચ્યતે યોગી સમલોષ્ટાશ્મકાશ્વનઃ ॥

વૃક્ષ જે જ્ઞાન વિજ્ઞાને, અવિકારી જીતેન્દ્રિય,
યુક્ત યોગી કહે તે જે, સુવર્ણ પથરે સમ-૮

સુહૃન્મિત્રાર્યુદાસીનમધ્યસ્થદ્વેષ્યબન્ધુષૂ ।
સાધુષ્વાપિ ચ પાપેષુ સમબુદ્ધિર્વિશિષ્યતે ॥

શત્રુ મિત્ર ઉદાસીન, મધ્યસ્થ દ્વેષી બધુમાં,
સાધુને પાપીમા યે તે, શ્રેષ્ઠ છે સમબુદ્ધિમાં-૯

યોગી યુક્તીત સતતમાત્માનં રહસિ સ્થિતઃ ।
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥

યોગીજોડેનિત્યઆત્મા, બેસી એકાંતમાં અને,
એકલો મન જીતેલો, સંતોષીજ નિરાશી તે-૧૦

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।
नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥

પવિત્ર સ્થળમાં સ્થાપી, સ્થિર આસન નિજનું,
ન ઉચું કે અતિ નીચું, ચર્મ કે દર્મ વસ્ત્રનું-૧૧

તત્રૈકાગ્રં મનઃ કૃત્વા યતચિત્તેન્દ્રિયક્રિયઃ ।
ઉપવિશ્યાસને યુંજ્યાદ્યોગમાત્મવિશુદ્ધયે ॥

કરી એકાગ્ર ત્યાં ચિત્ત, રોકી ઇન્દ્રિ મન ક્રિયા,
યોગ આત્મ શુદ્ધિ માટે, આસને બેસી સાધવા-૧૨

સમં કાયશિરોગ્રીવં ધારયન્નચલં સ્થિરઃ ।
સંપ્રેક્ષ્ય નાસિકાગ્રં સ્વં દિશશ્ચાનવલોકયન્ ॥

ડોક માથું સમા કાયા, અચળ સ્થિર રાખીને,
નાસિકાગ્રે કરી દષ્ટી, અંતે જોતો ન કો દિશે-૧૩

મશાન્તાત્મા વિગતભીર્બ્રહ્મચારિવ્રતે સ્થિતઃ ।
મનઃ સંયમ્ય મચ્ચિતો યુક્ત આસીત મત્પરઃ ॥

નિહર શાન્ત ચિત્તાળો, બ્રહ્મચર્ય વ્રતે રહે,
સંયમીને હુચિત્તાળો, હુંયુક્ત શરણે રહે-૧૪

યુક્તઃ સદાઽત્માનં યોગી નિયતમાનસઃ ।
શાન્તિં નિર્વાણપરમાં મત્સંસ્થામધિગચ્છતિ ॥

આત્મ જોડે સદા એમ, યોગી જે મન નિયમી,
ધામે તે શાન્તિ નિર્વાણ, પરમ રહેલ હું મહી-૧૫

નાત્યશ્વતસ્તુ યોગોઽસ્તિ ન ચક્રાન્તમનશ્વતઃ ।
ન ચાતિસ્વપ્નશીલસ્ય જાગ્રતો નૈવ ચાર્જુન ॥

આધરાને નથી યોગ, ન અપાહારીને વળી,
અતિ જાગે ઉઘે તેને, પાર્થ યોગ થતો નથી-૧૬

યુક્તાહારવિહારસ્ય યુક્તચેષ્ટસ્ય કર્મસુ ।
યુક્તસ્વપ્નાવબોધસ્ય યોગો ભવતિ દુઃસ્વપ્ના ॥

યોગ્ય આહારી વિહારી, કરે જે યુક્ત કર્મને,
યોગ્ય જાગે ઉઘે તેને, સુખદા યોગ થાય છે-૧૭

યદા વિનિયતં ચિત્તમાત્મન્યેવાવતિષ્ઠતે ।
નિઃસ્પૃહઃ સર્વકામેભ્યો યુક્ત ઇત્યુચ્યતે તદા ॥

ચિત્ત નિયમિતે જ્યારે, જાગેલું આત્મમાં રહે,
નિસ્પૃહ કામના સૌથી, ત્યારે યુક્ત વદાય તે-૧૮

યથા દીપો નિવાતસ્થો નેજ્ઞતે સોપમા સ્મૃતા ।
યોગિનો યતચિત્તસ્ય યુઞ્જતો યોગમાત્મનઃ ॥

જેમ દીવો વિના વાયુ, રહેલો હાલતો નથી,
યોગી ધ્યાનીચિદાત્માના, યોગની ઉપમા કહી-૧૯

યત્રોપરમતે ચિત્તં નિરુદ્ધં યોગસેવયા ।
યત્ર ચૈવાત્મનાઽઽત્માનં પશ્યન્નાત્મનિ તુષ્યતિ ॥

પામે વિરામ જ્યાં ચિત્ત, રોકેલું યોગ સેવના,
નેએમ મનથી આત્મા, સંતોષે જોઈ આત્મામાં-૨૦

૧૦૦ આત્મસંયમયોગ અ. ૬

સુખમાત્યન્તિકં યત્તદ્બુદ્ધિગ્રાહ્યમતીન્દ્રિયમ્ ।
વેત્તિ યત્ર ન ચૈવાયં સ્થિતશ્ચલતિ તત્તતઃ ॥

અત્યંત સુખ લેવાયે, બુદ્ધિથી ઇન્દ્રિયી ન તે,
જાણે છે જ્યાં રહેલો જ, તત્ત્વે કરી ન તે મળે-૨૧

યં લબ્ધ્વા ચાપરં લાભં મન્યતે નાધિકં તતઃ ।
યસિમન્સ્થિતો ન દુઃસ્વેન ગુરુણાપિ વિચાલ્યતે ॥

લાભ જે મેળવી બીજે, ન માને તેહથી વડો,
રહેલો જે મહીં તે ના, મહા દુઃખે ચળેજ તો-૨૨

તં વિદ્યાદુઃસ્વસંયોગવિયોગં યોગસંઙ્ગિતમ્ ।
સ નિશ્ચયેન યોક્તવ્યો યોગોનિર્વિણ્ણચેતસા ॥

દુઃખ સંયોગ વિયોગ, જાણવું “યોગ” નામી તે,
તે વિદ્યા નરે જાણે નિષે અણેન ચેતસા ને ૨૩

સંકલ્પપ્રભવાન્કામાંસ્ત્યક્ત્વા સર્વાનશેષતઃ ।

મનસૈવેન્દ્રિયગ્રામં વિનિયમ્ય સમન્તતઃ ॥

સંકલ્પેથી થતી ઈચ્છા, સંપૂર્ણ સર્વ છોડીને,
ઇન્દ્રિ એમ નથી રોકી, વિષયો સર્વમાંથી ને-૨૪

શનૈઃશનૈરુપરમેદ્ભુદ્ધયા ધૃતિઘૃતયા ।

આત્મસંસ્થં મનઃ કૃત્વા ન કિંચિદપિ ચિન્તેષત્

ચૈરાગતું ધીરે ધીરે, બુદ્ધિથી ધૈર્ય રાખીને,
આત્મામાં મન રાખીને, ન વિચારતું કાંઈયે-૨૫

યતો યતો નિશ્ચરતિ મનશ્ચશ્ચલમસ્થિરમ્ ।

તતસ્તતો નિયમ્યૈતદાત્મન્યેવ વશં નયેત્ ॥

મન ચંચળ અસ્થિર, જ્યાંજ્યાંથી તે જતું રહે
ત્યાં ત્યાંથી વશ વાળીને, આત્મામાં કરતું જ તે-૨૬

પ્રશાન્તમનસં હ્યેનં યોગિનં સુખમુત્તમમ્ ।
ઉપૈતિ શાન્તરજસં બ્રહ્મભૂતમકલ્મષમ્ ॥

શાન્ત મનના યોગીને, આવી શ્રેષ્ઠ સુખો મળે,
રજ્જોગુણ મયેલાને, બ્રહ્મભૂત અપાપીને-૨૭

યુક્તઃ સદાત્માનં યોગી વિગતકલ્મષઃ ।
સુખેન બ્રહ્મસંસ્પર્શમત્યન્તં સુખમશ્નુતે ॥

એમ જોડે સદા આત્મા, અપાપી જેહ યોગી તે,
સુખ પામે અતિ સુખે, બ્રહ્માનંદે રહેલ તે-૨૮

સર્વભૂતસ્થમાત્માનં સર્વભૂતાનિ ચાત્મનિ ।
ઈક્ષતે યોગયુક્તાત્મા સર્વત્ર સમદર્શનઃ ॥

સૌ ભૂતોમાં રહ્યો આત્મા, આત્મામાં સૌ ભૂતો વળી,
મુક્ત યોગથી જે જુએ, સમદર્શી અહીં તહીં-૨૯

યો માં પશ્યતિ સર્વત્ર સર્વં ચ મયિ પશ્યતિ ।
તસ્યાહં ન પ્રણશ્યામિ સ ચ મે ન પ્રણશ્યતિ ॥

જે સર્વત્ર મને દેખે, ને સૌને મુજમાં જુએ,
કરું નાશ ન હું તેનો, ને તે નહિ હણે મને-૩૦

સર્વભૂતસ્થિતં યો માં ભજત્યેકત્વમાસ્થિતઃ ।
સર્વથા વર્તમાનોઽપિ સ યોગી મયિ વર્તતે ॥

સર્વ ભૂતે રહેલો હું, એકત્વે જે મને ભજે,
મને ત્યાં વર્તતા તોયે, વર્તે હુંમાં જ યોગી તે-૩૧

આત્મૌપમ્યેન સર્વત્ર સમં પશ્યતિ યોઽર્જુન ।
સુખં વા યદિ વા દુઃખં સ યોગી પરમો મતઃ ॥

ઉપમા સૌથી સર્વત્ર, પાર્થ સમાન જે જુએ,
સુખ કે અથવા દુઃખ, માન્યો પરમ યોગી મેં-૩૨

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

યોઽયં યોગસ્ત્વયા પ્રોક્તઃ સામ્યેન મધુસૂદન ।
 एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वात्स्थितिं स्थिराम्

આત્મયોગ કહ્યો જેહ, સમતાળો શ્રીકૃષ્ણ તે,
 સ્થિતિ સ્થિર નથી જોતો, તેની ચંચળ હું હવે-૩૩

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दम् ।
 तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥

મન ચંચળ છે કૃષ્ણ, ઉદ્દેગી ખળી તે દદ,
 રોકવું તેનું હું માનું, વાયુ પેઠે સુદુષ્કર-૩૪

॥ श्री भगवान् उवाच ॥

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।
 अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥

બેશ્ક હે મહાબાહો, મન ચલ અવશ્ય છે,
 તો અભ્યાસ વડે પાર્થ, ને વૈરાગ્યે ઝલાય છે-૩૫

અસંયતાત્મના યોગો દુષ્પ્રાપ્ત इति मे मतिः ।

वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥

યોગ અવશ આત્માને, મારે અપ્રાપ્ય છે મને,
મન વશ કર્તા હુંને, ઉપાયે મેળવી શકે-૩૬

॥ अर्जुन उवाच ॥

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः ।

अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥

ન કર્તા યત્ન શ્રદ્ધાળુ, યોગે મન ચલિતનો,
ન પામી યોગ સંસિદ્ધિ, કૃષ્ણ! તેકા ગતિ જતો-૩૭

कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ।

अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥

કેકાણે બેઉ થું કેાઇ, વણુસે વાદળાં સમા,
અનિષ્ઠ હે મહાબાહો, અસાની પથ ભાર્ગવા-૩૮

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुर्महस्यशेषतः ।

त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥

શંકા આ કૃષ્ણ હે મારી, કાઢવા પૂર્ણ યોગ્ય તું,
આ શંકાને નહિ ખીજી, ટાળી કેાઈ હજી શક્યું-૩૯

॥ श्री भगवान् उवाच ॥

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।

न हि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति ॥

અહીં વા ત્યાં નથી પાર્થ, જાણ્યો નાશ નહિ કદી,
ન કેા કલ્યાણ કર્તા થે, તાત પામે જ દુર્ગતિ-૪૦.

प्राप्य पुण्यकृतँल्लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥

પુણ્યાણુ લોક પામીને, ઝાઝું ત્યાંહી વસી અને,
શુદ્ધ, શ્રીમંતને ઘેરે, જન્મે છે યોગબ્રષ્ટ તે-૪૧

અથવા યોગિનામેવ કુલે ભવતિ ધીમતામ્ ।
 एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥

કે બુદ્ધિમાન યોગીના, ફળમાં થાય છે ગતિ,
 મળવા જન્મ આવા તો, અહીં દુર્લભ છે અતિ-૪૨

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।
 यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनंदन ॥

ત્યાં તેને બુદ્ધિ સંયોગે, મળે છે પૂર્વ જન્મનાં,
 કર્મોને ને પ્રયાસે ય, કરે સિદ્ધિચર્ચા તેહ ત્યાં-૪૩

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशमेऽपि सः ।
 जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥

પૂર્વાભ્યાસ વડે તેથી, દોરાયે પરાધીન તે,
 જિજ્ઞાસુ યોગ જ્ઞાસુ, ઓળંગે શબ્દ બ્રહ્મ તે-૪૪

પ્રયત્નાદ્યતમાનસ્તુ યોગી સંશુદ્ધકિલ્બિષઃ ।
 અનેકજન્મસંસિદ્ધસ્તતો યાતિ પરાં ગતિમ્ ॥
 મહેનતુ ખતિલો યોગી, પાવન પાપથી બતી,
 જન્મ અતેક સુધારી, પામતો તે પરમ ગતિ-૪૫
 તપસ્વિભ્યોઽધિકો યોગી જ્ઞાનિભ્યોઽપિ
 મતોઽધિકઃ ।

કર્મિભ્યશ્ચાધિકો યોગી તસ્માદ્યોગી ભવાર્જુન ॥
 તપસ્વિથી વધુ યોગી, ગણાય વધુ જાતીથી,
 તે કર્મે અદકો યોગી, પાર્થ તું તેથી યોગી થા-૪૬
 યોગિનામપિ સર્વેષાં મદ્ગતેનાન્તરાત્મના ।

શ્રદ્ધાવાન્ ભજતે યો માં સ મે યુક્તતમો મતઃ ॥
 યોગીઓ સર્વમાંથી જે, મારામાં આત્મ જેડીને,
 શ્રદ્ધાવાળો બને હું તે, તે માન્યો શ્રેષ્ઠ યોગી મેં-૭૪

અધ્યાય છઠો સમાપ્ત.

અધ્યાય સાતમો.

જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગ.

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

મય્યાસક્તમનાઃ પાર્થ યોગં યુક્તન્મદાશ્રયઃ ।
અસંશયં સમગ્રં માં યથા જ્ઞાસ્યસિ તચ્છૃણુ ॥

પાર્થ હુંમાં જ આસક્ત, સાધે યોગ હુઆશ્રયી,
નિશ્ચે સમગ્ર જે રીતે, મને જાણે તુ લે સુણી-૧

જ્ઞાનં તેઽહં સવિજ્ઞાનમિદં વક્ષ્યામ્યશેષતઃ ।
યજ્ઞાત્વા નેહ ભૂયોઽન્યજ્ઞાતવ્યમવશિષ્યતે ॥

હું આજ્ઞાન સવિજ્ઞાને, સપૂર્ણ કહીશ તુંને,
અહીં ન ફરી તે જાણી, જાણવાનું પછી રહે-૨

મનુષ્યાણાં સહસ્રેષુ કશ્ચિદ્યતતિ સિદ્ધયે ।
યતતામપિ સિદ્ધાનાં કશ્ચિન્માં વેત્તિ તત્ત્વતઃ ॥

મનુષ્યોમાં હજારોએ, સિદ્ધિ માટે કોઈ મથે,
સિદ્ધ ઉઘોગી પૈકી કો, જાણે છે તત્ત્વથી મને-૩

ભૂમિરાપોઽનલો વાયુઃ સ્વં મનો બુદ્ધિરેવ ચ ।
અહંકાર ઇતીયં મે ભિન્ના પ્રકૃતિરષ્ટથા ॥

પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ, આકાશ મન બુદ્ધિ એ,
તે અહંકાર સૌ મારી, આઠે પ્રકૃતિ ભિન્ન છે-૫

અપરેયમિતસ્ત્વન્યાં પ્રકૃતિં વિદ્ધિ મે પરામ્ ।
જીવભૂતાં મહાબાહો યયેદં ધાર્યતે જગત્ ॥

ખીજી આ તેથીયે મારી, પ્રકૃતિ મોટી જાણ્યું તું,
થઈ જીવરૂપે પાર્ય, જેણે આ જગ ધારિયું-૫

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।

अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥

આ બેકારણુ સૌ ભૂતો, જન્મે છે એમ જાણજે,
હું છું જગત આખાનો, જન્મદાતા જ કાળ ને-૬

मत्तः परतरं नान्यत्किंचिदस्ति धनंजय ।

मयि सर्वमिदं प्रोતं सूत्रे मणिगणा इव ॥

નથી મારાથી કોઈ જે, અર્જુન ! આગળે વધુ,
હુંમાં સર્વ પરોવાયું, માળાએ મણકા સમું-૭

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शुशिसूर्ययोः ।

प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥

જળે રસ હું છું પાર્ય, સૂર્ય ચંદ્રે પ્રકાશ હું,
વેદે ॐ શબ્દ આકાશે, નરોમાં પુરુષત્વ હું-૮

૧૧૨ જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગ અ. ૭

પુણ્યો ગન્ધઃ પૃથિવ્યાં ચ તેજશ્ચાસ્મિ વિભાવસૌ
જીવનં સર્વભૂતેષુ તપશ્ચાસ્મિ તપસ્વિષુ ॥

પવિત્ર ગંધ પૃથ્વીમાં, તે અગ્નિમાંહી તેજ હું,
જીવન સર્વ ભૂતોમાં, તપસ્વિનું તપે ય હું-૬

વીજં માં સર્વભૂતાનાં વિદ્ધિ પાર્થ સનાતનમ્ ।
બુદ્ધિર્બુદ્ધિમતામસ્મિ તેજસ્તેજસ્વિનામહમ્ ॥

બીજ તું સર્વ ભૂતોનું, મને બધું સનાતન,
બુદ્ધિ હું બુદ્ધિમાનોની, તે તેજસ્વીનું તેજ હું-૧૦

બલં બલવતીમસ્મિ કામરાગવિવર્જિતમ્ ।
ધર્માવિરુદ્ધો ભૂતેષુ કામોઽસ્મિ भरतर्षभ ॥

કામ રાગ વિનાનું હું, બળવાન તણું બળ,
ધર્મ ધર્મ અવિરુદ્ધ ભૂતોમાં હે પાર્થ । હં ૧૦-૧૧

યે ચૈવ સાત્ત્વિકા ભાવા રાજસાસ્તામસાશ્ચ યે ।
મત્ત એવેતિ તાન્વિદ્ધિ ન ત્વહં તેષુ તે મયિ ॥

એમ સાત્ત્વિક ભાવો જે, રાજસી તામસી અને,
જાણુ મારા થકી તે છે, ને તેમાં હું હુંમાં જ તે-૧૨

ત્રિભિર્ગુણમયૈર્ભાવૈરેભિઃ સર્વામિદં જગત્ ।
મોહિતં નાભિજાનાતિ મામેભ્યઃ પરમવ્યયમ્ ॥

તે ત્રણ ગુણી ભાવેથી, મોહ્યુ સર્વ જ વિશ્વ આ,
સુરીતે ન મને જાણે, મન અવ્યય સર્વના-૧૩

દૈવી હ્યેષા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।
મામેવ યે પ્રપચન્તે માયામેતાં તરન્તિ તે ॥

માયા દૈવી ગુણોવાળી, આ મારી દઃખદાયીની,
જે મારે શરણે આવે, તે માયા જાય એ તરી-૧૪

ન માં દુષ્કૃતિનો મૂઢાઃ પ્રપદ્યન્તે નરાધમાઃ ।
માયયાપહૃતજ્ઞાના આસુરં ભાવમાશ્રિતાઃ ॥

ન મારે શરણે આવે, મૂંઢ નરો અધમ જે,
માયા વડે હન જ્ઞાન, પામ્યા આસુર ભાવને-૧૫

ચતુર્વિધા ભજન્તે માં જનાઃ સુકૃતિનોઽર્જુન ।
આર્તો જિજ્ઞાસુરર્થાર્થી જ્ઞાની ચ ભરતર્ષભ ॥

ચાર જણા ભજે મને, તે પાર્થ ! સુકૃતિ જન,
દુઃખી જિજ્ઞાસુ પૈસાર્થી, તે જ્ઞાની ભરતર્ષભ-૧૬

તેષાં જ્ઞાની નિત્યયુક્ત એકભક્તિર્વિશિષ્યતે ।
પ્રિયો हि જ્ઞાનિનોઽત્યર્થમહં સ ચ મમ પ્રિયઃ॥

તેમાં જ્ઞાની નિત્ય યુક્ત, એક ભક્તિ જ છે વધુ,
જ્ઞાનીનો હુ અતિ પ્યારો, તે તે પ્રિય મને બહુ-૧૭

ઉદારાઃ સર્વં એવૈતે જ્ઞાની ત્વાત્મૈવ મે મતમ્ ।
આસ્થિતઃ સ હિ યુક્તાત્મા મામેવાનુત્તમાં ગતિમ્ ,

અને ઉદાર છે સર્વ, જ્ઞાની તો મુજ આત્મ છે,
ને રહેલો જ તે યોગી, શ્રેષ્ઠ મારી ગતિ બણી-૧૮

બહૂનાં જન્મનામન્તે જ્ઞાનવાન્ માં પ્રપચ્ચતે ।
વાસુદેવઃ સર્વમિતિ સ મહાત્મા સુદુર્લભઃ ॥

ધણા જન્મ પછી અંતે, જ્ઞાનવાન્ પામતો મને,
સૌ વાસુદેવ એ જાણે, મહાત્મા વિરલા જ તે-૧૯

કામૈસ્તૈસ્તૈર્હૃતજ્ઞાનાઃ પ્રપચ્ચન્તેઽન્યદેવતાઃ ।
તં તં નિયમમાસ્થાય પ્રકૃત્યા નિયતાઃ સ્વયા ॥

તે તે કામે નષ્ટ જ્ઞાની, અન્ય દેવતું શર્ચુ લે,
તે તે નિયમ પાળાને, સ્વેચ્છાએ જ તણાઈને-૨૦

યો યો યાં યાં તનું ભક્તઃ શ્રદ્ધયાર્ચિતુમિચ્છતિ ।
તસ્ય તસ્યાચલાં શ્રદ્ધાં તામેવ વિદધામ્યહમ્ ॥

જે જે ભક્ત જેનું જેનું, શ્રદ્ધાથી રૂપ અર્ચિતો,
તેમની તે રૂપે શ્રદ્ધા, ઠરે અચળ સર્વ હો-૨૧

સ તયા શ્રદ્ધયા યુક્તસ્તસ્યારાધનમીહતે ।
લભતે ચ તતઃ કામાન્મયૈવ વિહિતાન્ હિ તાન્

તે તે શ્રદ્ધા વડે રંગી, તે આરાધન જે કરે,
મેળવે કામના તેથી, પ્રેરેલી મેં જ તેમને-૨૨

અન્તવત્તુ ફલં તેષાં તદ્ભવત્યલ્પમેધસામ્ ।
દેવાન્ દેવયજો યાન્તિ મદ્ભક્તા યાન્તિ મામપિ

નાશાળાં ફળ તેનાં યે, તે મંદ બુદ્ધિનું ય હો,
પૂજ્યે દેવ મળે દેવ, મારા ભક્તો મને મળે-૨૩

અવ્યક્તં વ્યક્તિમાપન્નં મન્યન્તે મામબુદ્ધયઃ ।
પરં ભાવમજ્ઞાનન્તો મમાવ્યયમનુત્તમમ્ ॥

અણુધો વ્યક્તિ પામેલા, માને મળે અવ્યક્તને,
ન મારે ભાવ જાણીને, અનુત્તમ અવ્યય તે-૨૪

નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃતઃ ।
મૂઢોઽયં નાભિજાનાતિ લોકો મામજમવ્યયમ્

ઢંકાયો યોગ માયાથી, જણાઉં હું ન સર્વને,
મૂંઢ લોકો ન જાણે આ, અજન્મા અવ્યયે મને-૨૫

વેદાહં સમતીતાનિ વર્તમાનાનિ ચાર્જુન ।
ભવિષ્યાણિ ચ ભૂતાનિ માં તુ વેદ ન કશ્ચન ॥

જાણું છું હું ગયેલાને, જે અર્જુન હયાત છે,
તે થનારાં સર્વ ભૂતો, ન જાણે કાંઈ તે મને-૨૬

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।
सर्वभूतानि संमोहं सर्गे यान्ति परंतप ॥

ઈચ્છા દ્વેષે ઉપજેલા, તે પાર્થ દ્વંદ્વ મોહથી,
જન્મ વેળા ભૂતો સર્વ, પાર્થ ઘેરાય મોહથી-૨૭

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।
ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥

જેના પાપો અંત પામ્યા, જન જે પૂણ્ય કર્મણામ્,
નિર્મુક્ત દ્વંદ્વ મોહથી, ભજે દૃઢ મતી મને-૨૮

जरामरणयोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।
ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम्

જરા મૃત્યુ મુક્તિ માટે, મુજ આશ્રયી જે મથે,
તે જાણે છે બધું બ્રહ્મ, કર્મ અધ્યાત્મ બેઠેને-૨૯

સાધિભૂતાધિદૈવં માં સાધિયમ્નં ચ યે વિદુઃ ।
પ્રયાણકાલેઽપિ ચ માં તે વિદુર્યુક્તચેતસઃ ॥

અધિભૂતો અધિદૈવે, અધિયજ્ઞે ગણે મને,
મર્ણ્ય કાળે મને તેઓ, યુક્ત ચિત્તાળુ જાણે છે-૩૦

અધ્યાય સાતમો સમાપ્ત.

અધ્યાય આઠમો.

અક્ષરપ્રહરયોગ.

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

કિં તદ્વ્રહ્મ કિમધ્યાત્મં કિં કર્મ પુરુષોત્તમ ।
અધિભૂતં ચ કિં પ્રોક્તમધિદૈવં કિમુચ્યતે ॥

શું તે વ્રહ્મ 'શું અધ્યાત્મ' તે હે માધવ ! કર્મ શું ?
અધિભૂત કહેલું શું ? અધિદૈવ વદાય શું ?-૧

અધિયજ્ઞઃ કથં કોઽન્ન દેહેઽસ્મિન્મધુસૂદન ।
પ્રયાણકાલે ચ કથં જ્ઞેયોઽસિ નિયતાત્મભિઃ ॥

અહીં ડાણ અધિયજ્ઞ, દેહે કેમ શ્રીકૃષ્ણ છે ?
જાણવો મૃત્યુકાળે શો, જોઈએ આત્મસાનીથી-૨

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

અક્ષરં બ્રહ્મ પરમં સ્વભાવોઽધ્યાત્મમુચ્યતે ।

ભૂતભાવોદ્ભવકરો વિસર્ગઃ કર્મસંજ્ઞિતઃ ॥

પર અક્ષર તે બ્રહ્મ, કહે અધ્યાત્મસ્વભાવને,
ભૂત ભાવો જન્મદાતા, વિસર્ગ કર્મ નામી તે-૩

અધિભૂતં ક્ષરો ભાવઃ પુરુષશ્ચાધિદૈવતમ્ ।

અધિયજ્ઞોઽહમેવાત્ર દેહે દેહભૃતાં વરે ॥

ક્ષર ભાવ અધિભૂત, પુરુષ અધિદૈવતે,
અધિયજ્ઞ અહીં હું જ, દેહમાં શ્રેષ્ઠ દેહીને-૪

અન્તકાલે ચ મામેવ સ્મરન્મુક્તવા કલેવરમ્
યઃ પ્રયાતિ સ મદ્ભાવં યાતિ નાસ્ત્યત્ર સંશયઃ ।

અંતકાળે મને જોએ, સ્મરતાં છોડી દેહને,
જે જાએ, ભાવ તે પામે મારો, શકા ન તે વિષે-૫

યં યં વાપિ સ્મરન્ભાવં ત્યજત્યન્તે કલેવરમ્ ।
તં તમેવૈતિ કૌન્તેય સદા તદ્ભાવભાવિતઃ ॥

જે જેવો ભાવ રાખીને, તજે અંતે શરીરને,
તે તે તેને મળે પાર્થ, સદા સંસ્કારી ભાવ તે-૬

તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ મામનુસ્મર યુદ્ધય ચ ।
મદ્યપિતમનોબુદ્ધિર્મામેવૈષ્યસ્યસંશયમ્ ॥

સર્વ કાળે મને માટે, સ્મરીને કર યુદ્ધ તું,
મન બુદ્ધિ હુંમાં અર્પી, મને પામી શકીશ તું-૭

અભ્યાસયોગયુક્તેન ચેતસા નાન્યગામિના ।
 પરમં પુરુષં દિવ્યં યાતિ પાર્થાનુચિન્તયન્ ॥

એમાભ્યાસ વડે યુક્ત, ન જતા ક્યાંય ચિત્તથી,
 પુરુષ પરમ દિવ્ય, પામતા પાર્થ ચિત્તથી-૮

કર્ત્ત્વિ પુરાણમનુશાસિતાર-
 મણોરણીયાંસમનુસ્મરેદ્યઃ ।
 સર્વસ્ય ધાતારમચિન્ત્યરૂપ-
 માદિત્યવર્ણે તમસઃ પરસ્તાત્ ॥

સર્વજ્ઞ શાસ્ત્રા પ્રભુજી સનાતન,
 આધાર સૌનેા સુઅચિત્ય રૂપ,
 આદિત્યવર્ણી તમથી વિહીન,
 અણુ અણુથી પ્રભુને રટો એ. ૯

પ્રયાણકાલે મનસા ચલેન ।

ભક્ત્યા યુક્તો યોગબલેન ચૈવ ॥

ભ્રુવોર્મધ્યે પ્રાણમાવેશ્ય સમ્ય-

ક્સ તં પરં પુરુષસુપૈતિ દિવ્યમ્ ॥

પ્રયાણ કાલે અચળે મનેથી,

ભક્તિ વડે યોગ તણે બળેથી,

ધરે ભવોમાં સુરીતે જ પ્રાણ,

પામે પરમ પૂરુષ દિવ્ય તો તે. ૧૦

યદક્ષરં વેદવિદો વદન્તિ ।

વિશન્તિ યદ્યતયો વીતરાગાઃ ॥

યદિચ્છન્તો બ્રહ્મચર્યં ચરન્તિ ।

તત્તે પદં સંગ્રહેણ પ્રવક્ષ્યે ॥

જેને કહે અક્ષર વેદ વેતા,

જેમાં પ્રવેશે યતિ રાગભેતા;

જે ઇચ્છનારા બ્રહ્મચર્ય પાળે,

કહું તને હું પદ તે ટુંકાણે. ૧૧

સર્વદ્વારાણિ સંયમ્ય મનો હૃદિ નિરુદ્ધય ચ ।

મૂઢ્ઢ્યાધાયાત્મનઃ પ્રાણમાસ્થિતો યોગધારણામ્

સંયમી સર્વ દ્વારોને, હૃદયે મન રાખીને,

તાળવે રાખીને પ્રાણુ, ધારીને નિજ યોગને-૧૨

ઓમિત્યેકાક્ષરં બ્રહ્મ વ્યાહરન્ મામનુસ્મરન્ ।

યઃ પ્રયાતિ ત્યજન્ દેહં સ યાતિ પરમાં ગતિમ્

ૐ એકાક્ષરી એ બ્રહ્મ, મંત્રનો જપ આદરી,
જાય છે તે તણ દેહ, તે પામે છે પરમ ગતિ-૧૩

અનન્યચેતાઃ સતતં યો માં સ્મરતિ નિત્યશઃ ।

તસ્યાહં સુલભઃ પાર્થ નિત્યયુક્તસ્ય યોગિનઃ ॥

અનન્યચિત્ત જે નિત્યે, હંમેશાં જ સ્મરે મને,
પાર્થી સુલભ હું તેને, જેયોગી નિત્ય યુક્ત છે-૧૪

મામુપેત્ય પુનર્જન્મ દુઃખાલયમશાશ્વતમ્ ।

નાપ્નુવન્તિ મહાત્માનઃ સંસિદ્ધિં પરમાં ગતાઃ ।

મને પામી ફરી જન્મ, દુઃખ સ્થાન વિનાશી જે,
તેન પામે મહાત્મા જે, પરમ સંસિદ્ધિ પામીને-૧૫

આબ્રહ્મભુવનાલ્લોકાઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન ।
મામુપેત્ય તુ કૌન્તેય પુનર્જન્મ ન વિદ્યતે ॥

અહ્મલોક સુધી સર્વ, પુનર્જન્મી જ લોક છે,
પણ પામી મતે પાર્થ, પુનર્જન્મ ન પામશે-૧૬

સહસ્રયુગપર્યન્તમહર્ષ્યદ્વહ્મણો વિદુઃ ।
રાત્રિં યુગસહસ્રાં તાં તેઽહોરાત્રવિદો જનાઃ ॥

સહસ્ર યુગ પર્યન્ત, જાણે જે દીન અહ્મનો,
હજાર યુગ રાત્રીયે, તે જ્ઞાતા રાત દી જનો-૧૭

અવ્યક્તાદ્વ્યક્તયઃ સર્વાઃ પ્રભવન્ત્યહરાગમે ।
રાત્ર્યાગમે પ્રલીયન્તે તત્રૈવાવ્યક્તસંશ્લેષકે ॥

વ્યક્ત અવ્યક્તથી તેમ, જો નમે દીન ઉગતા,
નાશ થાયે થતાં રાત્રી, અવ્યક્ત નામના-૧૮

ભૂતગ્રામઃ સ એવાયં ભૂત્વા ભૂત્વા પ્રલીયતે ।
રાત્ર્યાગમેઽવશઃ પાર્થ પ્રભવત્યહરાગમે ।

એ રીતે સર્વ ભૂતો તે, નાશ પામે થઈ થઈ,
થતાં રાત્રી પરાધીન, જન્મે પાર્થ ઉઝ્યેજ દી-૧૯

પરસ્તસ્માત્તુ ભાવોઽન્યોઽવ્યક્તોવ્યક્તાત્સનાતનઃ
યઃ સ સર્વેષુ ભૂતેષુ નશ્યત્સુ ન વિનશ્યતિ ॥

માટે અન્ય પરે ભાવ, વ્યક્તાવ્યક્ત સનાતન,
થતાં નાશ સહુ ભૂતો, પામે તે નહિ નાશ જ-૨૦

અવ્યક્તોઽક્ષર इत्युक्तસ્તમાहुઃ પરમાં ગતિમ્ ।
યે પ્રાપ્ય ન નિવર્તન્તે તદ્દામ પરમં મમ ॥

અવ્યક્ત અક્ષર એવું, કહ્યું તે છે પરમ ગતિ,
ફરી આવે ન પામે તે, તે પરમ ધામ માણે-૨૧

પુરુષઃ સ પરઃ પાર્થ ભક્ત્યા લભ્યસ્ત્વનન્યયા ।
યસ્યાન્તઃસ્થાનિ ભૂતાનિ યેન સર્વમિદં તતમ્ ॥

પુરુષ પર તે પાર્થ, પામે અનન્ય ભક્તિથી,
રહે જેમાં સહુ ભૂતો, વ્યાપેલું સર્વ જે થકી-૨૨

યત્ર કાલે ત્વનાવૃત્તિમાવૃત્તિં ચૈવ યોગિનઃ ।
પ્રયાતા યાન્તિ તં કાલં વક્ષ્યામિ ધરતર્ષથ ॥

ગયેલા યોગીઓ પાછા જન્મે ના, તેમ જન્મ લે,
જે કાળે તે કહું કાલ, સુણુ પાર્થ । સહુ હવે-૨૩

અગ્નિર્જ્યોતિરહઃ શુક્લઃ ષણ્માસા ઉત્તરાયણમ્ ।
તત્ર પ્રયાતા ગચ્છન્તિ બ્રહ્મ બ્રહ્મવિદો જનાઃ ।

અગ્નિ જ્યોતિ શુક્લપક્ષ, ૭ માસો ઉતરાયણે,
પામે બ્રહ્મ જનારા ત્યાં, જાયતા બ્રહ્મયોગી જે-૨૪

ધૂમો રાત્રિસ્તથા કૃષ્ણઃ ષણ્માસા દક્ષિણાયનમ્
તત્ર ચાન્દ્રમસં જ્યોતિર્યોગી પ્રાપ્ય નિવર્તતે ॥

ધોર રાત્રિ કૃષ્ણપક્ષ, છ માસ દક્ષિણાયને,
પામી ચંદ્ર સમ જ્યોતિ, પાછા જોગી જગે ફરે-૨૫

શુક્લકૃષ્ણે ગતી હેતે જગતઃ શાશ્વતે મતે ।
અકયા યાત્યનાવૃત્તિમન્યયાઽઽવર્તતે પુનઃ ॥

ધોળા કાળા ગતિ બે એ, માનેક્ષી જગમાં સક્ષા,
મળે એક વડે મોક્ષ, બીજીથી ફરી જન્મતા-૨૬

નૈતે સૃતી પાર્થ જાનન્યોગી મુહ્યતિ કથન ।
તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ યોગયુક્તો ભવાર્જુન ॥

ને એ બે માર્ગમાં પાર્થ ! મોહે છે બાળુયોગી કેા,
તે માટે તું સઉ કાળે, પાર્થ ! તું યોગ યુક્ત હો-૨૭

વેદેષુ યજ્ઞેષુ તપઃસુ ચૈવ ।

દાનેષુ યત્પુણ્યફલં પ્રદિષ્ટમ્ ॥

અત્યેતિ તત્સર્વમિદં વિદિત્વા ।

યોગી પરં સ્થાનમુપૈતિ ચાગ્રમ્ ॥

વેદે જ યજ્ઞે જ અતે તપે જ,

દાનેા મહી પુણ્ય ફળો કલ્યાં જ;

ઉઘાપી તે સર્વ આને જ જાણી,

પામે પરમ્ ધામજ યોગી આદિ.

૨

અધ્યાય આઠમો સમાપ્ત.

૧૩૨ રાજવિદ્યારાજગુહ્યયોગ અ. ૯.

અધ્યાય નવમો.

રાજવિદ્યારાજગુહ્યયોગ.

॥ શ્રી ભગવાન ડ્વાચ ॥

ઇદં તુ તે ગુહ્યતમં પ્રવક્ષ્યામ્યનમૂયવે ।
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનસહિતં યજ્ઞાત્વા મોક્ષ્યસેઽશુભાત્

નક્કી હું આ તુને ગુહ્ય, કહું છું તું અજ્ઞતને;
જ્ઞાન વિજ્ઞાન સાથે જે, જાણી છોડે અશુભને-૧

રાજવિદ્યાં રાજગુહ્યં પવિત્રમિદમુત્તમમ્ ।
પ્રત્યક્ષાવગમં ધર્મ્યં સુસુખં કર્તુમવ્યયમ્ ॥

રાજવિદ્યા રાજભેદુ, આ છે પવિત્ર ઉત્તમ,
પ્રત્યક્ષ કળદાયી ને, સહેલી તેમ અનાશીજ-૨

અશ્રદ્ધાનાઃ પુરુષા ધર્મસ્યાસ્ય પરંતપ ।
અપ્રાપ્ય માં નિવર્તન્તે મૃત્યુસંસારવર્ત્મનિ ॥

પુરુષો જે અશ્રદ્ધાળુ, હે પરંતપ ! ધર્મમાં,
ન પામી તે મને પાછા, ભમે છે મૃત્યુ લોકમાં-૩

મયા તત્તમિદં સર્વં જગદવ્યક્તમૂર્તિના ।
મત્સ્થાનિ સર્વભૂતાનિ ન ચાહં તેષ્વવસ્થિતઃ ॥

વિશ્વ છે વ્યાપ્ત આ સર્વ, અવ્યક્ત મૂર્તિ હું વડે,
મારામાં સર્વ ભૂતો છે, તેમાં હું ન રહ્યો અત્રે-૪

ન ચ મત્સ્થાનિ ભૂતાનિ પश्य મે ચોગમૈશ્વરમ્ ।
ભૂતમૃન્ન ચ ભૂતસ્થો મમાત્મા ભૂતભાવનઃ ॥

તે ભૂતો ન રહ્યાં હુંમાં, જે ઐશ્વર્ય તું યોગતું,
ભૂતધર્તા ન ભૂતે હું, ભૂતપોષક આત્મ હું-૫

યથાઽઽકાશસ્થિતો નિત્યં વાયુઃસર્વત્રગોમહાન્
તથા સર્વાણિ ભૂતાનિ મત્સ્થાનીત્યુપધારય ॥

રહ્યો જોમ નભે નિત્ય, વાયુ સર્વ જગે જતો,
તેમ સર્વે ભૂતો હુંમાં, રહેલાં છેજ પાર્થ' હો-૬

સર્વભૂતાનિ કૌન્તેય પ્રકૃતિં યાન્તિ મામિકામ્
કલ્પક્ષયે પુનસ્તાનિ કલ્પાદૌ વિસૃજામ્યહમ્ ॥

કલ્પ અંતે સર્વ ભૂતો, પામે મારી જ. પ્રકૃતિ,
કલ્પારંભે હે કૌંતેય ' સર્જું છું સહુને તે ફરી-૭

પ્રકૃતિં સ્વામ્યવષ્ટભ્ય વિસૃજામિ પુનઃ પુનઃ ।
ભૂતગ્રાપ્યમિમં કૃત્સ્નમવશં પ્રકૃતેર્વશાત્ ।

જગે પ્રકૃતિને મારે, સર્જું છું હું ફરી ફરી,
ખરી પ્રકૃતિ આધિન, છે આ સૌ ભૂત મંડળી-૮

ન ચ માં તાનિ કર્માણિ નિબન્ધન્તિ ધનંજય ।
ઉદાસીનવદાસીનમસક્તં તેષુ કર્મસુ ॥

અને કર્મો મને તેના, બાંધતાં હે ધનંજય,
ઉદાસીન સમા તેઓ, તે કર્મો નથી બાંધન-૬

મયાઽધ્યક્ષેણ પ્રકૃતિઃ સૂયતે સચરાચરમ્ ।
હેતુનાઽનેન કૌન્તેય જગદ્વિપરિવર્તતે ॥

મારા અધ્યક્ષપણથી, પ્રકૃતિ છે ચરાચર,
એજ હેતુ વડે પાર્થ, જગે થાય ફરાફર-૧૦

અવજાનન્તિ માં મૂઢા માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્ ।
પરં માત્રમજાનન્તો મમ ભૂતમહેશ્વરમ્ ॥

ન પીછાણે મને મૂર્ખા, મનુષ્ય દેહ ધારતે,
પરભાવ ન જાણે તે, મમ ભૂત મહેશ્વર-૧૧

૧૩૬ રાજવિધારાજગુહ્યયોગ અ. ૯.

મોઘાજ્ઞા મોઘકર્માણો મોઘજ્ઞાના વિચેતસઃ ।
રાક્ષસીમાસુરીં ચૈવ પ્રકૃતિં મોહિનીં શ્રિતાઃ ॥

૧૩૬ આજ્ઞા કર્મ સૌને, જ્ઞાન તે પણ મૂર્ખના,
રાક્ષસી આસુરી તે જ, મોહ પ્રકૃતિમાં રહ્યાં-૧૨

મહાત્માનસ્તુ માં પાર્થ દૈવીં પ્રકૃતિમાશ્રિતાઃ ।
ભજન્ત્યનન્યમનસો જ્ઞાત્વા ભૂતાદિમઘ્યયમ્ ॥

મહાત્મા તો મને પાર્થ, દૈવી પ્રકૃતિવાન જો,
ભજે અનન્ય ભાવેથી, હું અઘ્યય ભૂતાદિનો-૧૩

સતતં કીર્તયન્તો માં યતન્તશ્ચ દૃઢવ્રતાઃ ।
નમસ્યન્તશ્ચ માં ભક્ત્યા નિત્યયુક્તા ઉપાસતે ॥

હુંકીર્તન કરે નિત્ય, સંયમી વ્રતધારી એ,
ને નમીને કરે ભક્તિ, નિત્યયુક્તો મને ભજે-૧૪

જ્ઞાનયજ્ઞેન ચાપ્યન્યે યજન્તો મામુપાસતે ।
એકત્વેન પૃથક્ત્વેન बहुधा विश्वतोमुखम् ॥

અને દેા જ્ઞાનયજ્ઞેથી, ઉપાસતા મને ભજી,
એક કિવા બુદ્ધો બાણી, બહુધા વિશ્વતોમુખી-૧૫

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाऽहमहमौषधम् ।
मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥

હું ક્રતુરહ છું હું યજ્ઞ, સ્વધા ને ઔષધી હું છું,
મંત્ર હું ને ધી યે હું છું, હોમેલું તેમ અગ્નિ હું-૧૬

पिताऽहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।
वेद्यं पवित्रमौंकार ऋक्सामयजुरेव च ॥

જગતનો પિતા હું છું, માતા ધાતા પિતામહ,
સુર પવિત્ર ઔંકાર, સામ હું યજુર ઋગ્-૧૭

૧૩૮ રાજવિદ્યારાજગુહ્યયોગ અ. ૬.

ગતિર્ભર્તા પ્રભુઃ સાક્ષી નિવાસઃ શરણં મુહુત્ ।
પ્રભવઃ પ્રલયસ્થાનં નિધાનં વીજમન્યયમ્ ॥

ગતિ ભર્તા પ્રભુ સાક્ષી, નિવાસ શરણુ મિત્ર જ,
ઉત્પતિ પ્રલય સ્થાન, નિધિ ખીજ હુ અન્યય-૧૮

તપામ્યહમહં વર્ષે નિઘૃહ્ણામ્યુત્સૃજામિ ચ ।
અમૃતં ચૈવ મૃત્યુશ્ચ સદસચ્ચાહમર્જુન ॥

હું તપું છું હું વર્ષું છું, હું ગૃહ છું હું છોડું છું,
હું અમૃત અને મૃત્યુ, સત અસત પાર્થ હું છું-૧૯

ત્રૈવિદ્યા માં સોમપાઃ પૂતપાપા ।
યક્ષૈરિષ્ટ્વા સ્વર્ગાતિં પ્રાર્થયન્તે ॥

તે પુણ્યમાસાદ્ય સુરેન્દ્રલોક-

મશ્નન્તિ દિવ્યાન્ દિવિ દેવભોગાન્ ॥.

ત્રિવેદજ્ઞ પી સોમ થઇને અપાપી,
મને પૂજી સ્વર્ગ લે સઘ માગી;
પછી પામતા પુણ્ય સુરેન્દ્ર લોકે,
ત્યા ભોગવે દેવના દિવ્ય ભોગે-૨૦

તે તં ભુક્ત્વા સ્વર્ગલોકં વિશાલમ્ ।

ક્ષીણં પુણ્યે મર્ત્યલોકં વિશન્તિ ॥

एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना ।

गतागतं कामकामा लभन्ते ॥

ત્રયી ભોગવી સ્વર્ગ લોકે વિશાળે,
થતા પુણ્ય ઓછું ધરાયે પધારે:
રીતે એ ત્રયી ધર્મનાં પાળનારાં,
દુક્ષેચ્છા જતાં આવતાં પામનારાં-૨૧

૧૪૦ રાજવિદ્યારાજશુદ્ધયોગ અ. ૬.

અનન્યાશ્ચિન્તયન્તો માં યે જનાઃ પર્યુપાસતે ।
તેષાં નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્ ॥

ઉપાસે છે મને જેઓ, અનન્યચિંતુ જે જનો,
તેમાં યે નિત્ય યોગીનો, યોગ ક્ષેમ ઉપાડતો-૨૨

યેઽપ્યન્યદેવતાભક્તા યજન્તે શ્રદ્ધયાઽન્વિતાઃ ।
તેઽપિ મામેવ કૌન્તેય યજન્ત્યવિધિપૂર્વકમ્ ॥

અન્ય જે દેશભક્તો યે, શ્રદ્ધાથી દેવને ભજે,
તેઓ પણ ખરે પાર્થ, પૂજે અનિયમે મને-૨૩

અહં હિ સર્વયજ્ઞાનાં ભોક્તા ચ પ્રભુરેવ ચ ।
ન તુ મામભિજાનન્તિ તત્ત્વેનાતશ્ચ્યવન્તિ તે ॥

સર્વ યે યજ્ઞનો હું છું, ભોક્તા તે સ્વામી યે વળી,
મને તત્ત્વે ન જાણે તે, તેથી પાછા પડે ઢળી-૨૪

યાન્તિ દેવવ્રતા દેવાન્ પિતૃન્ યાન્તિ પિતૃવ્રતાઃ।
ભૂતાનિ યાન્તિ ભૂતેજ્યા યાન્તિ

મઘાજિનોઽપિ મામ્ ॥ •

પામે દેવ પૂજક દેવો, પિતૃભક્ત પિતૃ ગ્રહે,
ભૂતભક્તો ભૂતો પામે, મારા ભક્ત મળે મને-૨૫

પત્રં પુષ્પં ફલં તોયં યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ।
તદહં ભક્ત્યુપહૃતમશ્નામિ પ્રયતાત્મનઃ ॥

પુલ પાન ફળો પાણી, આપે ભક્તિ વડે મને,
અર્પેલાં ભક્તિથી જે તે, ખાવાં શ્રદ્ધાળુનાં મને-૨૬

યત્કરોષિ યદશ્નાસિ યજ્જુહોષિ દ્વદાસિ યત્।
યત્તપસ્યાસિ કૌન્તેય તત્કુરુષ્વ મદર્પણમ્ ॥

જે જે આપે કરે જે તું, જે હોમે ને જે આપતો,
જે જે તપ કરે પાર્થ, અર્પે સર્વે મને જ તો-૨૭

૧૪૨ રાજવિદ્યારાજગુહ્યયોગ અ. ૯.

શુભાશુભફલૈરેવં મોક્ષ્યસે કર્મબન્ધનૈઃ ॥
સંન્યાસયોગયુક્તાત્મા વિમુક્તો મામુપૈવ્યસિ ॥

શુભાશુભ ફળો કેરાં, કર્મ બંધન છોડશે,
સંન્યાસી યોગ વાળો જે, મુક્ત તે પામશે મને-૨૮

સમોઽહં સર્વભૂતેષુ ન મે દ્વેષ્યોઽસ્તિ ન પ્રિયઃ ।
યે ભજન્તિ તુ માં ભક્ત્યા મયિ તે તેષુ ચાપ્યહમ્

સમ હું સર્વ ભૂતોમાં, મારો દ્વેષી ન, પ્રિય કે,
ભક્તિ વડે ભજે જેઓ, હુંમાં તે, તેમહીં હું તો-૨૯

અપિ ચેત્સુદુરાચારો ભજતે મામનન્યભાક્
સાધુરેવ સ મન્તવ્યઃ સમ્યગ્વ્યવસિતો હિ સઃ ॥

પણ ભજે દુરાચારી, અનન્ય ભાવથી મને,
સાધુ તે માનવા જોગ, ચોંટ્યા સદ્ વ્યવસાયને-૩૦

ક્ષિપ્રં ભવતિ ધર્માત્મા શશ્વચ્છાન્તિં નિગચ્છતિ ।
કૌન્તેય પ્રતિજાનીહિ ન મે ભક્તઃ પ્રણશ્યતિ ॥

તુર્ત તે થાય ધર્માત્મા, શાન્તિ પામે નિરંતરે,
કૌન્તેય કોણ લે મારો, ભક્તનાશ થાય ન એ—૩૧

માં હિ પાર્થ વ્યપાશ્રિત્ય યેઽપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ
સ્ત્રિયો વૈશ્યાસ્તથા શૂદ્રાસ્તેઽપિ
યાન્તિ પરાં ગતિમ્ ॥

મુજ શર્ણુ આવતો પાર્થ ! હોય તે પાપી જો કદી,
સ્ત્રી વૈશ્ય તેમ શૂદ્રો એ, પામે છે પરમ ગતી—૩૨

૧૪૪ રાજવિદ્યારાજગુહ્યયોગ અ. ૯.

કિં પુનર્બ્રાહ્મણાઃ પુણ્યા ભક્તા રાજર્ષયસ્તથા ।
અનિત્યમસુખં લોકમિમં પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્ ॥

તો ભક્તો પવિત્ર વિષ્ણો, રાજર્ષિ કેમ ના વદ,
અનિત્ય અસુખી લોકે, જન્મીને તું મને ભજ-૩૩

મન્મનો ભવ મદ્ભક્તો મદ્યાજી માં નમસ્કુરુ ।
મામેવૈષ્યસિ યુક્તૈર્વમાત્માનં મત્પરાયણઃ ॥

તું મનાજો ભક્ત મારો, મને ભજે નમે મને,
તુશર્ણુ ચિત્ત ચોડી રે, તો પામીશજ તુ મને-૩૪

અધ્યાય નવમો સમાપ્ત.

અધ્યાય દશમો.

વિભૂતિયોગ.

॥ શ્રી ભગવાન ઉવાચ ॥

ભૂય એવ મહાવાહો શ્રુણુ મે પરમં વચઃ ।
યત્તેઽહં પ્રીયમાણાય વક્ષ્યામિ હિતકામ્યયા ॥

શ્રી એમ મહાજાહુ ! પરમ વચન સુણુ તું,
પ્રીતિ પાત્ર તું છે માટે, હિતચ્છાથી હું તે કહું-૧

ન મે ત્રિદુઃ સુરગણાઃ પ્રભવં ન મહર્ષયઃ ।
અહમાદિર્હિ દેવાનાં મહર્ષીણાં ચ સર્વશઃ ॥

મારે પ્રભાવ જાણે ના, દેવો તેમ મહર્ષિઓ,
હું જ હું આદી દેવોનો, ને એ રીતે મહર્ષિનો-૨

યો મામજમનાદિં ચ વેત્તિ લોકમહેશ્વરમ્ ।
અસંમૂઢઃ સ મર્ત્યેષુ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥

અજ અનાદિ જે જાણે, મને લોક મહેશ્વર,
મૃત્યુ લોકે અમોહેલા, થાય પાપ વિમુક્ત જ-૩

બુદ્ધિર્જ્ઞાનમસંમોહઃ ક્ષમા સત્યં દમઃ શમઃ ।
સુખં દુઃખં ભવોઽભાવો ભયં ચાભયમેવ ચ ॥

બુદ્ધિ ને જ્ઞાન નિર્મોહ, સત્ય દમ શમ ક્ષમા,
સુખ દુઃખ જન્મ મૃત્યુ, ભયાભય વળી જ આ-૪

અહિંસા સમતા તુષ્ટિસ્તપો દાનં યશોઽયશઃ ।
ભવન્તિ ભાવા ભૂતાનાં મત્ત એવ પૃથગ્વિદ્યાઃ ॥

અહિંસા સમતા દાન, સંતોષ તપ ને વળી,
કાર્તિ અકાર્તિ સૌ ભાવો, થાએ ત્રિવિધ હું ચક્રી-૫

મહર્ષયઃ સપ્ત પૂર્વે ચત્વારો મનવસ્તથા ।

મદ્ધાવા માનસા જાતા યેષાં લોક દ્વિમાઃ પ્રજાઃ ॥

પૂર્વે સાત મહાઋષિ, તેમજ મનુ ચાર એ,
મારા ભાવે થયાં સર્વે, પ્રજા આ લોક તેની છે-૬

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।

सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥

આ વિભૂતિ અને યોગ, જાણેજે મુજ તત્વથી,
નિશ્ચળ યોગથી સાધે, તેમાં તો સંશય નથી-૭

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥

હિપજ કર્તા હું સૌનો, પ્રવર્તે હું થઈ બધું,
એમ માની ભજે હુંને, વિદ્વાનો ભાવિદ્ધા સહુ-૮

મચ્ચિતા મદ્રતપાણા બોધયન્તઃ પરસ્પરમ્ ।
કથયન્તશ્ચ માં નિત્યં તુષ્યન્તિ ચ રમન્તિ ચ ॥

મન પ્રાણુ હુંમાં રાખી, અન્યોન્યસમગ્નવતા,
અને ગાતા મને નિત્ય, રમતા તે સતોપતા-૯

તેષાં સતતયુક્તાનાં ભજતાં પ્રીતિપૂર્વકમ્ ।
દદામિ બુદ્ધિયોગં તં येन मामुपयान्ति ते ॥

તેમાં જે સર્વદા યુક્ત, સેવે શ્રદ્ધાવંદે મને.
તેને આપુ બુદ્ધિ યોગ, મને પામે જે તે વંદે-૧૦

તેષામેવાનુકમ્પાર્થમહમજ્ઞાનજં તમઃ ।
નાશયામ્યાત્મભાવસ્થો જ્ઞાનદીપેન ભાસ્વતા ॥

તેમને તારવા માટે, અજ્ઞાન અંધકાર શુ,
હૃદયે જે રહેલું તે, ટાળું જ્ઞાન દીપેથી હુ-૧૧

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

પરં બ્રહ્મ પરં ધામ પવિત્રં પરમં ભવાન્ ।
પુરુષં શાશ્વતં દિવ્યમાદિદેવમજં વિભુમ્ ॥

પરં ધામ પરંબ્રહ્મ, આપ પરમ શુદ્ધ છો,
આદિ દેવ વિભુ નિત્ય, પુરુષ અજ દિવ્ય છો-૧૨

આહુસ્ત્વામૃષયઃ સર્વે દેવર્ષિનારદસ્તથા ।
અસિતો દેવલો વ્યાસઃ સ્વયં ચૈવ બ્રહ્મીષિ મે ॥

કહ્યાં છે આ મને સર્વ, ઋષિ દેવર્ષિ નારદે,
દેવળ વ્યાસ અસિતે, તે કહ્યો મુજને તમે-૧૩

સર્વમેતદ્દતં મન્યે યન્માં વદસિ કેશવ ।
ન હિ તે ભગવન્વ્યક્તિં વિદુર્દેવા ન દાનવાઃ ॥

માનું સાચું સર્વ આને, જે કેશવ મને કહ્યો,
હે પ્રભુ આપની વ્યક્તિ, જાણે ના દેવ દાનવો-૧૪

૧૫૦ વિભૂતિયોગ અ. ૧૦.

સ્વયમેવાત્મનાઽઽત્માનં વેત્ય ત્વં પુરુષોત્તમ ।
ભૂતભાવન ભૂતેશ દેવદેવ જગત્પતે ॥

પોતે પોતા વડે જાણે, આપને હું વિશ્વપતિ,
ભૂત ભાવિક ભૂતેશ, દેવ દેવ જગત્પતિ-૧૫

વક્તુમર્હસ્યશેષેણ દિવ્યા હ્યાત્મવિભૂતયઃ ।
ચાભિર્વિભૂતિભિર્લોકાનિમાંસ્ત્વં વ્યાપ્ય તિષ્ઠસિ

કહેવા યોગ્ય વિભૂતિ, આપની દિવ્યસૌ કહે,
જે વિભૂતિ વડે લોકો, વ્યાપી રહેલા આપછો-૧૬

કથં વિચ્ચમહં યોગિસ્ત્વાં સદા પરિચિન્તયન્
કેષુ કેષુ ચ ભાવેષુ ચિન્ત્યોઽસિ ભગવન્મયા ॥

જાણું હું શી રીતે યોગી, આપ ચિંતવતો સદા,
અને ક્રિયા ક્રિયા ભાવે, ચિંતવું પ્રભુ આપમાં-૧૭

વિસ્તરેણાત્મનો યોગં વિભૂતિં ચ જનાર્દન ।
ભૂયઃ કથય તૃપ્તિર્હિ શૃણ્વતો નાસ્તિ મેઽમૃતમ્ ॥

આપનો યોગ્ય વિસ્તારે, જે વિભૂતિ જનાર્દન,
કહે! મને કથામૃત, સુણતાં અતૃપ્ત મન-૧૮

॥ શ્રી ભગવાન ઉવાચ ॥

હન્ત તે કથયિષ્યામિ દિવ્યા હ્યાત્મવિભૂતયઃ ।
પ્રાધાન્યતઃ કુરુશ્રેષ્ઠ નાસ્ત્યન્તો વિસ્તરસ્ય મે ॥

હા કહીશ તુને દિવ્ય, મારી વિભૂતિ હું અધી;
મુખ્યત્વે કરીને પાર્થ, વિસ્તારે અંત જ નથી-૧૯

અહમાત્મા ગુડાકેશ સર્વભુતાશયસ્થિતઃ ।
અહમાદિશ્ચ મધ્યં ચ ભૂતાનામન્ત એવ ચ ॥

હું છું આત્મા ગુડાકેશ, સૌ ભૂતોને હૃદયે રહ્યો,
હું છું આદિઅને મધ્ય, ને છું અંત હું ભૂતનો-૨૦

આદિત્યાનામહં વિષ્ણુર્જ્યોતિષાં રવિરંશુમાન્ ।
મરીચિર્મરુતામસ્મિ નક્ષત્રાણામહં શશી ॥

આદિત્યોમાં વિષ્ણુ હું છું, જ્યોતિમાં ભારકર રવિ,
વાયુઓમાં મરીચિ હું, નક્ષત્રોમાં હું છું શશી-૨૧

વેદાનાં સામવેદોઽસ્મિ દેવાનામસ્મિ વાસવઃ ।
ઇન્દ્રિયાણાં મનશ્ચાસ્મિ ભૂતાનામસ્મિ ચેતના ॥

સામવેદ હું વેદોમાં, દેવો મહી હું વાસવ,
તે હું મન ઇન્દ્રિયોમાં, ભૂતોમાં હું જ ચેતન-૨૨

રુદ્રાણાં શંકરશ્ચાસ્મિ વિત્તેશો યક્ષરક્ષસામ્ ।
વ્રમૂનાં પાવકશ્ચાસ્મિ મેરુઃ શિખરિણામહમ્ ॥

અને રુદ્રો મહી શંભુ, કુબેર યક્ષ રાક્ષસે,
તે અગ્નિ છું વસુઓમાં, હું મેરુ સહુ પર્વતે-૨૩

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।
सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः ॥

पुरोहित मने भूय, ज्ञानु पार्थ ब्रह्मपति,
हं सेनापतिमां स्कंद, सागर सरमा वणी-२४

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ।
यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥

हं भृगु महर्षिओमां, ओम अक्षर वाणीओ,
जपयज्ञ यज्ञोमां हं, हिमालय हं स्थावरे-२५

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥

शीपलो सर्व वृक्षोमां, देवर्षिमां हं नारद,
चित्ररथ गंधर्वे हं, सिध्दे कपिल मुनि हं-२६

ઉચ્ચૈઃશ્રવસમશ્વાનાં વિદ્ધિ મામમૃતોદ્ભવમ્ ।
 ઐરાવતં ગજેન્દ્રાણાં નરાણાં ચ નરાધિપમ્ ॥

ઉચ્ચૈશ્રવા હું અશ્વોભાં, જાણુ હું અમૃતોદ્ભવ,
 ઐરાવત ગજેન્દ્રોભાં, નરોભાંહી નરાધિપ-૨૭

આયુધાનામહં વજ્રં ધેનૂનામસ્મિ કામધુક્ ।
 પ્રજનશ્ચાસ્મિ કન્દર્પઃ સર્પાણામસ્મિ વાસુકિઃ ॥

આયુધોભાં હું છું વજ્ર, ગાયોભાં ડામધેનું હું,
 છું ડામ ગર્ભ ધારણુ, સર્પોભાં વાસુકીજ હું-૨૮

અનન્તશ્ચાસ્મિ નાગાનાં વરુણો યાદસામહમ્ ।
 પિતૃણામર્યમા ચાસ્મિ યમઃ સંયમતામહમ્ ॥

તે હું શેષ છું નાગોભાં, જળચરે વરુણુ હું,
 તે અર્યમાં પિતૃઓભાં, યમ સંયમીભાં હું છું-૨૯

પ્રહ્લાદશ્ચાસ્મિ દૈત્યાનાં કાલઃ કલયતામહમ્ ।
મૃગાણાં ચ મૃગેન્દ્રોઽહં વૈનતેયશ્ચ પક્ષિણામ્ ॥

હું છું પ્રહ્લાદ દૈત્યોમા, કાળ હું ગણનારમાં,
ને મૃગેન્દ્ર મૃગો માંહી, ગરૂડ હું છું પક્ષીમા-૩૦

પવનઃ પવતામસ્મિ રામઃ શસ્ત્રભૃતામહમ્ ।
ઘ્નષાણાં મકરશ્ચાસ્મિ સ્ત્રોતસામસ્મિ જાન્હવી ॥

વાયુ છું શુદ્ધિકર્તામાં, રામ હું શસ્ત્રધારીમાં,
મગર હું મચ્છીઓમા, ગંગા હું છું પ્રવાહમાં-૩૧

સર્ગાણામાદિરન્તશ્ચ મધ્યં ચૈવાહમર્જુન ।
અધ્યાત્મવિદ્યા વિદ્યાનાં વાદઃ પ્રવદતામહમ્ ॥

આદિ અંત પદાર્થોનો, મધ્ય હું જ અર્જુન છું,
વિદ્યા અધ્યાત્મવિદ્યામાં, ને વક્તાઓની વાણી હું-૩૨

૧૫૬ વિભૂતિયોગ અ. ૧૦.

અક્ષરાણામકારોઽસ્મિ દ્વન્દ્વઃ સામાસિકસ્ય ચ
અહમેવાક્ષયઃ કાલો ધાતાહં વિશ્વતોમુખઃ ॥

અકાર હુ અક્ષરોમાં, સમાસોમાં હું દંદ છું,
અક્ષય કાળ હું છું ને, ધાતા ને વિશ્વમુખ હું-૩૩

મૃત્યુઃ સર્વહરશ્ચાહમુદ્ભવશ્ચ ભવિષ્યતામ્ ।
કીર્તિઃ શ્રીર્વાકચ નારીણાં સ્મૃતિર્મેધા ધૃતિઃક્ષમા

સર્વ હર્તા મૃત્યુ હું છું, ને છું હું ભારી ઉત્પતિ,
વાણીશ્રી કીર્તિ નારીમાં, સ્મૃતિ મેધાક્ષમા ધૃતિ-૩૪

બૃહત્સામ તથા સામ્નાં ગાયત્રી છન્દસામહમ્ ।
માસાનાં માર્ગશીર્ષોઽહમૃતૂનાં કુસુમાકરઃ ॥

હું બૃહત્સામ સામેમાં, ગાયત્રી છંદની મહી,
હું માગશર માસોમાં, વસંત ઋતુઓ મહી-૩૫

द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम् .

जुगार ङ्गनारामां, तेजवाननुं तेज हुं,
जय ते व्यवसाये हुं, सत्ववाणानुं सत्व हुं-३६

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनंजयः ।
मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशनाः कविः ॥

यादवोमां वासुदेव, पांडवोमांही पार्थ हुं,
मुनियोमां हुं ध्रु व्यास, ते कविमांही शुक हुं-३७

दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।
मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥

दंड हेनारमां दंड, जयकर्तानी नीति ध्रुं,
ने हुं ध्रुं मौन गुह्योमां, ने ज्ञानीनुं हुं ज्ञान ध्रुं-३८

યચ્ચાપિ સર્વભુતાનાં બીજં તદહમર્જુન ।
ન તદસ્તિ વિના યત્સ્થાન્મયા ભૂતં ચરાચરમ્

ને વળી સર્વ ભૂતોનું, બીજ જે પાર્થ તે હું છું,
હોય કે ન વિના મારા, ભૂત ચર અચર સૌ-૩૯

નાન્તોઽસ્તિ મમ દિવ્યાનાં વિભુતીનાં પરંતપ ।
एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभुतेर्विस्तरો मया ॥

મારી દિવ્ય વિભૂતિનો, કે પાર્થ અંત જ નથી,
વિસ્તાર મેં કહ્યો આ તો, વિભૂતિનો ઉદ્દેશથી-૪૦

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।
तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽशसंभवम् ॥

જે સત્ત્વ વિભૂતિવાળું, શ્રદ્ધાળુ ને પરાક્રમી,
જાણજે તે થયેલું સૌ, માહરા તેજ અંશથી-૪૧

અથવા બહુનૈતેન કિં જ્ઞાતેન તવાર્જુન ।
વિષ્ટમ્યાહમિદં કૃત્સ્નમેકાંશેન સ્થિતો જગત્ ॥

અથવા એ ધાતુ બાણે, કામ અર્જુન થું તને !
રહ્યો આધાર ભૂતે હું, એક અંશે બધે જગે-૪૨

અધ્યાય દસમો સમાપ્ત.

૧૬૦ વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

અધ્યાય અગીયારમો.

વિશ્વરૂપદર્શનયોગ.

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

મદનુગ્રહાય પરમં ગૃહ્યમધ્યાત્મસંજ્ઞિતમ્ ।
યસ્વયોક્તં વચસ્તેન મોહોઽયં વિગતો મમ ॥
મવાપ્યયૌ હિ ભૂતાનાં શ્રુતૌ વિસ્તરશો મયા ।
ત્વત્તઃ કમલપત્રાક્ષ માહાત્મ્યમપિ ચાવ્યયમ્ ॥

જન્મ ને મર્ણુ ભૂતોના, વિસ્તારે સાંભળ્યાજ મે,
તુથા હે પદ્મપત્રાક્ષ, છે અવ્યય મહાત્મ તે-૨

પૂજ્યમેતદ્વયાત્મ ત્વમાત્માનં પરમેશ્વર ।
દ્રષ્ટુમિચ્છામિ તે રૂપમૈશ્વરં પુરુષોત્તમ ॥

એ પ્રભાણે તમે જોવા, પોતે છો પરમેશ્વર,
હું જોવા ઇચ્છું તે રૂપ, ઇશ્વરી પુરુષોત્તમ-૩

મન્યસે યદિ તચ્છક્યં મયા દ્રષ્ટુમિતિ પ્રભો ॥
યોગેશ્વર તતો મે ત્વં દર્શયાત્માનમવ્યયમ્ ॥

માને! એવું હુંથી જો તે, દેખી શકાય તો પ્રભો,
હું યોગેન્દ્ર મને આપ, રૂપ અવ્યય દાખવો-૪

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

પદ્ય મે પાર્થ રૂપાણિ શતશોઽથ સદ્સ્રશઃ ।
જ્ઞાનાવિધામિ દિવ્યાનિ જ્ઞાનાવર્ણાકૃતીનિ ચ ॥

જો મારાં પાર્થ રૂપો તું, સેંકડો હજારો હવે,
નાના પ્રકારનાં દિવ્ય, અનેક ઘાટ વર્ણના-૫

૧૬૪ વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

પશ્યાદિત્યાન્વસૂન્ રુદ્રાનશ્વિનો મરુતસ્તથા ।
બહૂન્યદૃષ્ટપૂર્વાણિ પશ્યાશ્ચર્યાણિ ભારત ॥

જો આદિત્યો વસુ મરુ, અશ્વિનો મરુતો તથા,
જો પૂર્વે તે ન જોયેલાં, આશ્ચર્યો પાર્થ ! આ અર્ધા-૬

ઈદૈકમ્થં જગત્કૃત્સ્તં પશ્યાદ્ય સચરાચરમ્ ।
મમ દેહે ગુડાકેશ યચ્ચાન્યદ્રષ્ટુમિચ્છસિ ॥

જગે એક સ્થળે સૌ જાં, સચરાચર આજ્ઞતો,
મારે દેહે ગુડાકેશ, જોજો બીજું જો માગતો-૭

ન તુ મં શક્યસે દ્રષ્ટુમનેનૈવ સ્વચક્ષુષા ।
દિવ્યં દદામિ તે ચક્ષુઃ પશ્ય મે યોગમૈશ્વરમ્

દ્રષ્ટિ આ તારી યે હુંને, શકે ના કદી નીરખી,
દિવ્ય આપું તને ચક્ષુ, જો મારો યોગ ઈશ્વરી-૮

॥ સંજય ઉવાચ ॥

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥

પછી એમ કહી રાજા, મહા યોગેન્દ્ર ઇશ્વરે,
દેખાડ્યુ પાર્થને દૈવી, ઇશ્વરી રૂપ ત્યાંજ તે-૬

अनेकवक्त्रनयनमनेकान्द्रुतदर्शनम् ।
अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥

અનેક મુખ તે નેત્રો, રૂપાણું બહુ અદ્ભુત,
બહુ આભૂષણો દિવ્ય, ઉગામ્યાં દિવ્ય આયુધ-૧૦

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेंपनम् ।
सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥

દિવ્ય માળા ધર્યાં વસ્ત્રો, અર્ચ્યા દિવ્ય સુગંધથી,
સૌ આશ્ચર્યે ભર્યા દેવ, અનંત વિશ્વતોમુખી-૧૧

૧૬૪ વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

દિવિ સૂર્યસહસ્રસ્ય ભવેદ્યુગપદુત્થિત્તા ।
યદિ ભાઃ સદશી સા સ્યાદ્ધ્રાસસ્તસ્ય મહાત્મનઃ

સહસ્ર સૂર્ય આકાશે, જે ઉગે સામટા મળી,
અને પ્રભા પ્રકાશે જે, તેવી તેહ મહાત્મની-૧૨

તત્રૈકસ્થં જગત્કૃત્સ્તં પ્રવિભક્તમનેકધા ।
અપશ્યદ્દેવદેવસ્ય શરીરે પાણ્ડવસ્તદા ॥

ત્યાં સૌ જગ સ્થળે એક, જોયાયેહું જુદું જુદું,
દેવના દેવની દેહ, ત્યારે ત્યાં પાંડવે દીડું-૧૩

તતઃ સ વિસ્મયાવિષ્ઠો દૃષ્ટોમા ધનંજયઃ ।
પ્રણમ્ય શિરસા દેવં કૃતાઙ્ગલિરભાષત ॥

પછી વિસ્મય પામીને, હર્ષરોમાંય અર્જુન;
દેવને શિરસા વન્દી, હાથ જોડી વહે વચ-૧૪

विश्वरूपदर्शनयोग अ. ११. १६५

॥ अर्जुन उवाच ॥

पश्यामि देवांस्तव देव देहे ।

सर्वास्तथाभूतविशेषसङ्खान् ॥

ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थ-

मूर्षांश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥

सौ देव देयुं प्रभु ! आप देहे,
जुहां जुहां प्राणी तज्जुं जुथे। शाः
राजन्त पद्मासन पश्यन्नुहा,
दिव्य सर्पो ऋषियो अधा हा ।-१५

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं ।

पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ॥

૧૬૬ વિશ્વરૂપદશનયોગ અ. ૧૧.

નાન્તં ન મધ્યં ન પુનસ્તવાદિં ।
પશ્યામિ વિશ્વેશ્વર વિશ્વરૂપમ્ ॥

અનેક હાથેા મુખ પેટ આંખો,
સર્વત્ર જોઉં તમ રૂપ હાખો,
ન આદિ કે મધ્ય ન અત રૂપે,
નિહાળું વિશ્વેશ્વર ! વિશ્વ રૂપે, -૧૬

કિરીટિનં ગદિનં ચક્રિણં ચ ।
તેજોરાશિં સર્વતો દીપ્તિમન્તમ્ ॥
પશ્યામિ ત્વાં દુર્નિરીક્ષ્યં સમન્તા-
દ્દીપ્તાનલાર્કદ્યુતિમપ્રમેયમ્ ॥

ગદા અને ચક્ર કિરીટવાળા,
ચોમેરથી તેજ પ્રકાશવાળા.

विश्वरूपदशानवोऽङ्ग आ. ११. १५७

भातुं अध आपन्न दुर्निरोक्ष्य,
तपेल सूर्याग्निश्च दिव्य तेज-१७

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं ।

त्वमस्य विश्वस्य परं निष्कलम् ॥

त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता ।

सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥

तमे परम् अक्षरं ज्ञानवान्,
आ विश्वना आप वडा निधान,
ते अव्यये शाश्वत धर्मपात्र,
पुरुष तुं भानुं प्रभु! सनातन-१८

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्य-

मनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ॥

પશ્યામિ ત્વાં દીપ્તહુતાશવક્ત્રં ।
સ્વતેજસા વિશ્વમિદં તપન્તમ્ ॥

ન આદિ મધ્યાંત અનંતવીર્ય,
અનન્ત બાહુ શશી સૂર્ય નેત્ર,
નિહાણું હું હોળીશી આગ મોઢે,
ને તેજથી વિશ્વ બધું પ્રકાશે-૧૬

દ્યાવાપૃથિવ્યોરિદમન્તરં હિ ।
વ્યાપ્તં ત્વયૈકેન દિશશ્ચ સર્વાઃ ॥
દૃષ્ટ્વાન્નૃતં રૂપમિદં તવોગ્રં ।
લોકત્રયં પ્રવ્યયિતં મહાત્મન્ ॥

આ વિશ્વને અંતર બોમકેરાં,
ને સૌ દિશા આપથકી જ બ્યાપ્યાં;

आ देभीने अद्भुत दिव्य रूप,
त्रिलोक सौ पाभी रक्षां न दुःख-२०

अमी हि त्वां सुरसङ्घा विशन्ति ।
केचिद्भ्रीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ॥
स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः ।
स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिःपुष्कलाभिः ॥

आ आपमां पेसता देवसंघ,
व दे भीतीयो द्वय नेडी हाथ,
स्वस्ति वही सिद्ध महर्षि संघ,
वंदे स्तुतिथी सङ्घ आपने'न-२१

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या ।
त्रिवेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ॥

ગન્ધર્વયક્ષાસુરસિદ્ધસજ્જા ।

વીક્ષન્તે ત્વાં વિસ્મિતાશ્ચૈવ સર્વે ॥

સૂર્યો વસુઓ વળી સાધ્ય રુદ્રો,
પિત્રિ, મરુતો વળી વિશ્વદેવો,
ગંધર્વ યક્ષો અસુરોજ, સિદ્ધો:
તે ન્યાળતા વિસ્મયે આપને સૌ-૨૨

રૂપં મહત્તે બહુવક્ત્રનેત્રં ।

મહાબાહો બહુબાહૂરૂપાદમ્ ॥

બહુદરં બહુદંષ્ટાકરાલં ।

દૃષ્ટ્વા લોકાઃ પ્રવ્યથિતાસ્તથાઽહમ્ ॥

સ્વરૂપ મોટું કર મૂખ નેત્ર,
ઉરુ અતિ પાદ કરાલ પેટ,

અહો મહાબાહુ ! બહુ બહુ સૌ,
દેખી દુભે ભોક અને વળા હું-૨૩

નમઃસ્પૃશં દીપ્તમનેકવર્ણમ્ ।
વ્યાત્તાનનં દીપ્તવિશાલનેત્રમ્ ॥
દૃષ્ટ્વા હિ ત્વાં પ્રવ્યથિદાન્તરાત્મા ।
ધૃતિં ન વિન્દામિ શમં ચ વિષ્ણો ॥

નભ સ્પર્શી દિવ્ય અનેક વર્ણો,
ખુલ્લાં મૂખો દિપ્ત વિશાળ નેત્રો,
નિહાળી એ દૂભત અંતરાત્મ,
ન ધૈર્ય વા શાન્તિ રહે જ, કૃષ્ણ !-૨૪

દંષ્ટાકરાલાનિ ચ તે મુખાનિ ।
દૃષ્ટ્વૈવ કાલાનલસન્ધિમાનિ ॥

દિશો ન જાને ન લભે ચ શર્મ ।
પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ ॥

નિહાળીને ભીષણ દાઢવાળાં,
કાલાગ્નિ જેવાં મુખડાં તમારા,
જાણુ દિશા ના ન લહું હુલાસ,
પ્રસન્ન દેવેશ ! જગન્નિવાસ—૨૫

અમી ચ ત્વાં ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય પુત્રાઃ ।
સર્વે સહૈવાવનિપાલસદ્ધૈઃ ॥
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ ।
सहास्रदीर्यैरपि योधमुख्यैः ॥

આ કૌરવો સૌ-ધૃતરાષ્ટ્ર પુત્રો,
સાથે પડ્યા સૌ તૃપ યોધવીરો,

આ ભીષ્મને દ્રોણ સુવીર કર્ણ,
યોદ્ધા અમારા પણ સાથ અત્ર-૨૬

વક્ત્રાણિ તે ત્વરમાણા વિશન્તિ ।
દ્રંષ્ટાકરાલાનિ ભયાનકાનિ ॥
કેચિદ્વિલગ્ના દશનાન્તરેષુ ।
સંદૃશ્યન્તે ચૂર્ણિતૈરુત્તમાઙ્ગેઃ ॥

મૂખે કરાલો પ્રભુ ! હે તમારે,
પ્રવેશતા ભીષણ દંતવાળે,
જણાય કે દાઢી મધ્યમાંહી,
ચોટી જતા ચૂર્ણ થતાં શિરાદિ-૨૭

યથા નદીનાં બહવોઽમ્બુવેગાઃ ।
સમુદ્રમેવાભિમુખા દ્રવન્તિ ॥

૧૭૪ વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

તથા તવાપી નરલોકવીરા ।

વિશન્તિ વક્ત્રાણ્યભિવિજ્વલન્તિ ॥

જેવાં નદીનાં બહુ પાણી વેગે,
દોડી જતાં તે મળતાં સમુદ્રે,
જ્વલન્ત આ મૂખ વિષે જ લેવા,
આ વીર પેસે નરલોક કેરા-૨૮

યથા પ્રદીપ્તં જ્વલનં પતંગ્મ ।

વિશન્તિ નાશાય સમૃદ્ધવેગાઃ ॥

તથૈવ નાશાય વિશન્તિ લોકા-

સ્તવાપિ વક્ત્રાણિ સમૃદ્ધવેગાઃ ॥

પ્રદીપ્ત દીપે પડવા પતંગો,
ભમે કરીને બહુ વેગ રંગો,

વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧. ૧૭૫

પેસે જનો યે લમ નાશ માટે,
વિશ્વાળ વેગે તવ મુખમાં તે-૨૬

લેલિહસે ગ્રસમાનઃ સમન્તા-

લોકાન્સમગ્રાન્વદનૈર્જ્વલદ્ધિઃ ॥

તેજોભિરાપૂર્ય જગત્સમગ્રં ।

ભાસસ્તવોગ્રાઃ પ્રતપન્તિ ત્રિષ્ણો ॥

જ્વલન્ત મૂળે સહુ ખાણુ ચાટો,
આસો ભરી લોક તણા જ મૂકો,
ભરું બધુ તેજથી વિશ્વ વિખણુ,
સંતાપતુ જે અતિ ઉગ્ર એવું-૩૦

આख्याहि मे को भवानुग्ररूपो ।

नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ॥

૧૭૬ 'વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

વિજ્ઞાતુમિચ્છામિ ભવન્તમાદ્યં ।

ન હિ પ્રજાનામિ તવ પ્રવૃત્તિમ્

કહે! મને કે! તમ ઉપર રૂપ,
પ્રસન્ન હો! દેવવર! પ્રણામ,
હું જાણુવા આપનું આદ્ય ઈચ્છું,
તવ પ્રવૃત્તિ હું જરા ન જાણું-૩૧

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

કાલોઽસ્મિ લોકક્ષયકૃત્પૃથ્વો ।

લોકાન્સમાહર્તુમિદ્ પ્રવૃત્તઃ ॥

ઋત્વેઽપિ ત્વાં ન ભવિષ્યન્તિ સર્વે ।

યેઽવસ્થિતાઃ પ્રત્યનીકેષુ યોધાઃ ॥

છું કાળ મોટો જન નાશકાર,
સંહારવા લોક વિષે પ્રવૃત્ત,
ઋત્વેઽપિ ત્વાં ન ભવિષ્યન્તિ સર્વે ।

जुवे नहि तु विणु अन्य डोष्ट,
भोक्षा उभा सौ रणुमांही आंही-३२

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व ।
जित्वा शत्रून् भुंक्ष्व राज्यं समृद्धम् ॥
मयैवैते निहताः पूर्वमेव ।
निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥

तो उठ तुं प्रति अपार धाम,
जुती रिपु लोगव राज्य धाम,
भूझा पुरा में सहुने य भारी,
निमित्त था मात्र तुं सव्यसांची-३३

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथ च ।
कर्णं तथाऽन्यानपि योधवीरान् ॥

૧૭૮ શિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

મયા હતાંસ્ત્વં જહિ મા વ્યથિષ્ઠાઃ ।
યુધ્ધ્યસ્વ જેતાસિ રણે સપત્નાન્ ॥

આ દ્રોણને લિપ્ત જયદ્રથે આ,
આ કર્ણને અન્ય સુયોધવીરા,
હણેલ મેં, તું હણ, શોયતો માં,
કર યુદ્ધ તું જીતીશ શત્રુને આ-૩૪

॥ શ્રી સંજય ઉવાચ ॥

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य ।
कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ॥
नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं ।
संगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥

એવા સુણી કેશવના જ શબ્દ,
ધ્રુજે કિરીટી હૃય જોડી હાથ,

વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧. ૧૭૬

વંદે નમીને કરી કૃષ્ણને આ,
પ્રણામતાં ગદગદ કંઠે ખીલાં-૪૫

॥ શ્રી અર્જુન ઉવાચ ॥

સ્થાને હૃષીકેશ તવ પ્રકીર્ત્યા ।
જગત્પ્રહૃષ્યત્યનુરજ્યંતે ચ ॥
રક્ષાંસિ ભીતાનિ દિશો દ્રવન્તિ ।
સર્વે નમસ્યન્તિ ચ સિદ્ધસઙ્ખાઃ ॥

ખરે ! ખંધું આપની કીર્તિથી જ,
હર્ષે હૃષીકેશ ! જગત્ મુદિત,
ચોદિશ ખી રાક્ષસ સર્વ નાસે,
અતે નમે છે સહુ સિદ્ધ મંત્રે-૩૬

કસ્માચ્ચ તે ન નમેરન્મહાત્મન્ ।
ગરીયસે બ્રહ્મણોઽપ્યાદિકર્ત્રે ॥

અનન્ત દેવેશ જગન્નિવાસ ।

ત્વચક્ષરં સદસત્તત્પરં યત્ ॥

કા ના નમે તે તમને મહાત્મા !
વડીલ છે આપ જ બ્રહ્મ કર્તા;
અનંત દેવેશ ! જગન્નિવાસ,
તમે જ છે અક્ષર, સદ્ અસદ્ પર-૩૭

ત્વમાદિદેવઃ પુરુષઃ પુરાણ-

સ્ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્ ॥

વેત્તાઽસિ વેદ્યં ચ પરં ચ ધામ ।

ત્વયા તતં વિશ્વમનન્તરૂપ ॥

પુરાણુ છે પુરુષ આદિ દેવ,
આ વિશ્વના છે જ પરમ નિધાન;

વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧, ૧૮૧

છો શ્રેય જ્ઞાતા વળી દિવ્ય ધામ,
વ્યાપેલ વિશ્વે જ અનંત ૩૫-૩૮

વાયુર્યમોઽગ્નિર્વરુણઃ શશાઙ્કઃ ।
પ્રજાપતિસ્ત્વં પ્રપિતામહશ્ચ ॥
નમો નમસ્તેઽસ્તુ સહસ્રકૃત્વઃ ।
પુનશ્ચ ભૂયોઽપિ નમો નમસ્તે ॥

યમ અગ્નિ વાયુ શશીને વરુણ,
પ્રજાપતિ ને પ્રપિતામહેશ;
તમે, નમું નાથ ! હજારવાર,
ફરી ફરી નમું નમું તમેને-૩૯

નમઃ પુરસ્તાદથ પૃષ્ઠતસ્તે ।
નમોઽસ્તુ તે સર્વત એવ સર્વ ॥

૧૮૨ વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

અનન્તવીર્યામિતવિક્રમસ્ત્વં ।

સર્વં સમાપ્નોષિ તતોઽસિ સર્વઃ ॥

નમુ હું આગે, પ્રભુમું હું પૂંડે,
ચોમેરથી જે નમું એહ રીતે;
પરાક્રમી તે અજાન ભારે,
બાપ્યા બધ વંદન વાર વારે-૪૦

સર્વેતિ મત્વા પ્રસન્નં યદુક્તં ।

હે કૃષ્ણ હે યાદવ હે સર્વેતિ ॥

અજાનતા મહિમાનં તવેદં ।

‘મયા પ્રમાદાત્ પ્રણયેન વાપિ ॥

સખા ગણીને હું વધો પ્રમાદે,
હે કૃષ્ણ! હે યાદવ! હે સખા એ;

વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧. ૧૮૩

જાણ્યો ન આ મેં મહિમા તમારો,
ક્ષમા કરો એ સહુ દોષ મારો-૪૧

યચ્ચાવહાસાર્થમસત્કૃતોઽસિ ।
વિહારશય્યાસનભોજનેષુ ॥
एकोऽथ वाप्यच्युत तत्समक्षं ।
तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥

મેં મશ્કરીમાં અપમાન કીધું,
ખાતાં, સુતાં, ઉઠી વિરામતાં આ,
સમક્ષ હે અચ્યુત કે પરોક્ષ,
ક્ષમા કરો તે સહુ હે ઉદાર !-૪૨

૧૮૪ વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

પિતાઽસિ લોકસ્ય ચરાચરસ્ય ।

ત્વમસ્ય પૂજ્યઃચ ગુરુર્ગરીયાન્ ॥

ન ત્વત્સમોઽસ્ત્યભ્યધિકઃ કુતોઽન્યો ।

લોકત્રયેઽપ્યપ્રતિમપ્રભાવ ॥

ચરાચરોના જનના પિતા છે,

સુપૂજ્ય છે આપ મહા ગુરુ છે,

સમાન કો ના, શું અધિક કોઈ ?

લોકત્રયે, અપ્રતિમ પ્રભાવી !-૪૩

તસ્માત્પ્રણમ્ય પ્રણિધાય કાર્યં ।

પ્રસાદયે ત્વામિહમીશમીડ્યમ્ ॥

પિતેવ પુત્રસ્ય સર્વેવ સર્ણુયુઃ ।

પ્રિયઃ પ્રિયાયાર્હસિ દેવ સોઢુમ્ ॥

માટે પ્રણામું વિભુ ! કાય ઢાળા,
રીઝો પ્રભુ સાંભળા સ્તુતિ મારી,
પિતા સુતોને જ, સખા સખાને,
પ્રિય પ્રિયા તેમ, નિભાવી લ્યોને-૪૪

અદ્યપૂર્વે દુષ્ટિતોઽસ્મિ દુષ્ટા ।

ભયેન ચ પ્રવ્યથિતં મનો મે ॥

તદેવ મે દર્શય દેવ રૂપં ।

પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસં ॥

પૂર્વે ન દીકું હરખું હું જોધ,
ભયે રહું આ મનકું દુભાધ,

૧૮૬ વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

હવે બતાવો પ્રભુ ! પૂર્વ રૂપ,
રીઝો તમે દેવ જગન્નિવાસ-૪૫

કિરીટિનં ગદિનં ચક્રહસ્ત-

મિચ્છામિ ત્વાં દ્રષ્ટુમહં તથૈવ ॥
તેનૈવ રૂપેણ ચતુર્ભુજેન ।

સહસ્રબાહો ભવ વિશ્વમૂર્તે ॥

હાથે ગદા ચક્ર શિરે કિરીટ,
ધારેલ જોવા ઇચ્છતો તથૈવ,
ફરી ધરો ચાર ભુજાળું રૂપ,
સહસ્ર બાહુ પ્રભુ, વિશ્વરૂપ-૪૬

વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧. ૧૮૭

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

મયા પ્રસન્નેન તવાર્જુનેદં ।

રૂપં પરં દર્શિતમાત્મયોગાત્ ॥

તેજોમયં વિશ્વમનન્તમાદ્યં ।

યન્મે ત્વદન્યેન ન દૃષ્ટપૂર્વમ્॥

તને જ મેં પાર્થ ! મમ કૃપાએ,
દાખળ્યું પરમ્ રૂપ જ આત્મયોગે,
તેજે ભર્યું, અંત ન આદિ વિશ્વે,
પૂર્વે ન તારા વિશ્વ દીકું કાચે-૪૭

१८८ विश्वरूपदशोन्नयोग अ. ११.

न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानै-

न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ॥

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके ।

द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥

न वेद यज्ञे लक्ष्मणां न दाते,

क्रियाथी कृ उग्र तपो य ना अ,

मनुष्य लोके रूप अहं भार्गव,

कृते न अर्जुन तुं विशु लोके-४८

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो ।

दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृक्प्रमेदम् ॥

व्यपेतर्भाः प्रीतमनाः पुनस्त्वं ।

तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥

भां हो व्यथा ने न विमूढभाव !

निहाणी आ भाहरे धोर ३५,

प्रसन्न चित्ते लय टाणी सर्व,

निहाण आ भाहरे पूर्व ३५-४६

॥ संजय उवाच ॥

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा ।

स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ॥

आश्वासयामास च भीतमेनं ।

भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥

૧૯૦ વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

એવુ કહી પાર્થસુ વાસુદેવે,
ફરી જતાન્યું નિઝ પૂર્વે રૂપ,
આશ્વાસતા એ ભયથી બીધાને,
ધર્યુ ફરી સૌમ્યવપુ પ્રભુએ-૫૦

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

દૃષ્ટ્વેદં માનુષં રૂપં તવ સૌમ્યં જનાર્દન ।
ઇદાનીમસ્મિ સંવૃત્તઃ સચેતાઃ પ્રકૃતિં ગતઃ ॥

જોઇ આ માનુષી સૌમ્ય, રૂપ આપ જનાર્દન,
થયો સચેત હું આપી, સ્વસ્થ મ્હારં થયું મન-૫૧

વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧. ૧૬૧

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

સુદુર્દર્શમિદં રૂપં દૃષ્ટ્વાનસિ યન્મમ ।

દેવા અપ્યસ્ય રૂપસ્ય નિત્યં દર્શનકાઙ્ક્ષિણઃ ॥

મુક્તેલ ૩૫ દેખાવુ, આજે જે જોયું તેં જ આ,
દેવો જે ૩૫ જોવાને, ઈચ્છા સદૈવ રાખતા-૫૨

નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેજ્યયા ।

શક્ય एवविधो द्रष्टुं दृष्ट्वा नसि मां यथा ॥

ન તપે હું ન વેદે હું, ન દાને તેમ ચડથી,
તેં જે જોયો મને તેવો, દેખાઉ કાથી હું નહિ-૫૩

૧૯૨ વિશ્વરૂપદર્શનયોગ અ. ૧૧.

ભક્ત્યા ત્વનન્યયા શક્ય અહમેવંવિધોઽર્જુન ।

જ્ઞાતું દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન પ્રવેષ્ટું ચ પરંતપ ॥

તારી અનન્ય ભક્તિથી, શક્ય છું હુંજ અર્જુન,
ને જોવા જાણવા તત્ત્વે, પામવા યે પરંતપ-૫૪

મત્કર્મકૃન્મત્પરમો મદ્ભક્તઃ સદ્ભવર્જિતઃ ।

નિર્વૈરઃ સર્વભૂતેષુ યઃ સ મામેતિ પાણ્ડવ ॥

હું નિમિત્ત કર્મ કર્તા, મુજ ભક્ત અસંગ જે,
અવેરી સર્વ ભૂતોમાં, પામે તે પાર્થ હે! મને-૫૫

અધ્યાય અગ્યારમો સમાપ્ત.

अध्याय बारमौ.

भक्तियोग.

॥ अर्जुन उवाच ॥

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।
ये चाप्यक्षरमव्यक्तां तेषां के योगवित्तमाः ॥

ये प्रकारे सदा युक्त, उपासे भक्त आपने,
ते ते अक्षर अव्यक्त, ते जेमां के योग वित्तमाः १-१

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

મર્યાવેશ્ય મનો યે માં નિત્યયુક્તા ઉપાસતે ।
શ્રદ્ધયા પરયોપેતાસ્તે મે યુક્તતમા મતાઃ ॥

૧૬૫

હુંમાં મન પરોવીને, ઉપાસે નિત્ય નિત્ય જે,
પરમ શ્રદ્ધા વડે તેઓ, માન્યા ઉત્તમ યોગી મેં-૨

યે ત્વક્ષરમનિર્દેશ્યમવ્યક્તં પર્યુપાસતે ।
સર્વગમચિન્ત્યં ચ કૂટસ્થમચલં ધ્રુવમ્ ॥

જે અક્ષર નિરાકારી, ઉપાસન્ત અવશ્યયિ,
સર્વગામી અનિર્દેશ્ય, કૂટસ્થ અચળ સ્થિર-૩

સન્નિયમ્યેન્દ્રિયગ્રામં સર્વત્ર સમબુદ્ધયઃ ।
તે પ્રાપ્નુવન્તિ મામેવ સર્વભૂતહિતે રતાઃ ॥

રોકાને સર્વ ઇન્દ્રિયો, સર્વત્ર સમ બુદ્ધિથી,
પામે છે જ મને તેઓ, રંગાઇ ભૂત હિતથી-૪

ક્લેશોઽધિકતરસ્તેષામવ્યક્તાસક્તચેતસામ્ ।
અવ્યક્તા હિ ગતિર્દુઃસ્વં દેહવદ્ધિરવાપ્યતે ॥

અધિક ક્લેશ છે તેને, ચિત્તાસક્ત અવ્યક્ત જે,
અવ્યક્તાની ગતિ દુઃખે, દેહથી જ પમાય છે-૫

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥

જેઓ તો સૌ મને અર્પી, કર્મો હું માં પરાયણા,
અનન્ય એક યોગેથી, ધરિ મારી ઉપાસના-૬

તેષામહં સમુદ્ધર્તા મૃત્યુસંસારસાગરાત્ ।
ભવામિ ન ચિરાત્પાર્થ મય્યાવેશિતચેતસામ્ ॥

તેમનો તારનારો હું, મૃત્યુ સંસાર સાગરે,
થાઉ છું ઝટ હે પાર્થ, મારામાં ચિત્ત પ્રેરવે-૭

મય્યેવ મન આધત્સ્વ મયિ બુદ્ધિં નિવેશય ।
નિવસિષ્યાસિ મય્યેવ અત ऊર્ध्वં ન સંશયઃ ॥

મારામાં મન રાખીને, પ્રેર મારા વિષે મનિ
મને પામીશ એથી ચે, શંકા એહ વિષે નથી-૮

અથ ચિત્તં સમાધાતું ન શક્નોષિ મયિ સ્થિરમ્ ।
અભ્યાસયોગેન તતો મામિચ્છાપ્તું ધર્મજય ॥

ન ઠરાવી શકે તું ને, મારામાં સ્થિર ચિત્તને,
તો તું અભ્યાસ યોગેથી, પામવા ઇચ્છાને મને-૯

અભ્યાસેઽપ્યસમર્થોઽસિ મત્કર્મપરમો ધ્રુવ ।
મદર્થમપિ કર્માણિ કુર્વન્ સિદ્ધિમવાપ્સ્યસિ ॥

અભ્યાસે ય ન શકે જો, તો હુંમાં કર્મનિષ્ઠ થા,
હું નિમિત્તે કરી કર્મો, સિદ્ધિને પામજો યથા-૧૦

અર્થૈતદપ્યશક્તોઽસિ કર્તુ મધ્યોગમાશ્રિતઃ ।
સર્વકર્મફલત્યાગં તતઃ કુરુ યત્તાત્મવાન્ ॥

હવે અશક્ત એમાં યે, તો થા તું યોગ આશ્રિત,
સર્વ કર્મ ફળો ત્યાગી, કરીને આત્મસંયમ-૧૧

શ્રેયો હિ જ્ઞાનમભ્યાસાઞ્જ્ઞાનાદ્ધ્યાનં વિશિષ્યતે
ધ્યાનાત્કર્મફલત્યાગસ્ત્યાગાચ્છાન્તિરનન્તરમ્

જ્ઞાન અભ્યાસથી શ્રેષ્ઠ, ધ્યાન જ્ઞાનથી છે પર,
તેથી કર્મ ફળ ત્યાગ, ત્યાગે શાન્તિ નિરન્તર-૧૨

અદ્વેષા સર્વભૂતાનાં મૈત્રઃ કરુણ એવ ચ ।
નિર્મમો નિરહંકારઃ સમદુઃખસુખઃ ક્ષમી ॥

અદ્વેષી સર્વ ભૂતોનો, દયા મૈત્રી, ક્ષમા ભર,
અહંતા મમતા મુક્ત, સર્વે સુખે દુઃખે સમ-૧૩

સંતુષ્ટઃ સતતં યોગી યતાત્મા દૃઢનિશ્ચયઃ ।
મય્યર્પિતમનોબુદ્ધિર્યો મદ્ભક્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥

સંતોષી સર્વદા યોગી, સંયમી દૃઢ નિશ્ચય,
મન બુદ્ધિ મને અર્પે, મારો ભક્ત મને પ્રિય-૧૪

યસ્માન્નોદ્વિજતે લોકો લોકાન્નોદ્વિજતૈ ચ યઃ ।
હર્ષામર્ષમયોદ્વેગૈર્મુક્તો યઃ સ ચ મે પ્રિયઃ ॥

લોકો દુભાય નેથી ના, લોકો નેહ દુભાય ના,
મુક્ત ધર્ષા, ભયોદ્વેગે, ને હર્ષે તે મને પ્રિય-૧૫

અનપેક્ષઃ શુચિર્દક્ષ ઉદાસીનો મૂતવ્યથઃ ।
સર્વારમ્ભપરિત્યાગી યો મદ્ભક્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥

શુદ્ધ દક્ષ ગતાપેક્ષ, અવ્યથાળો ઉદાસીન,
સર્વ કર્મ ફળ ત્યાગી, મારો ભક્ત મને પ્રિય-૧૬

યો ન હૃષ્યતિ ન દ્વેષ્ટિ ન શોચતિ ન કાઙ્ક્ષતિ ।
શુભાશુભપરિત્યાગી ભક્તિમાન્યઃ સ મે પ્રિયઃ ॥

ન હર્ષે ન કરે દ્વેષ, ન શોચે શુન્ય વાંચ્છન,
શુભાશુભ ફળ ત્યાગી, ભક્તિવાંત મને પ્રિય-૧૭

સમઃ શત્રૌ ચ મિત્રે ચ તથા માનાપમાનયોઃ ।
શીતોષ્ણસુખદુઃસ્વેષુ સમઃ સન્નિવિવર્જિતઃ ॥

સમાન શત્રુને મિત્રે, તેમ માનાપમાનમાં,
સુખદુઃખે શીતોષ્ણે જે, સંગ ત્યાગી સમાન અ-૧૮

તુલ્યનિન્દાસ્તુતિમૌની સંતુષ્ટો યેન કેનચિત્ ।
અનિકેતઃ સ્થિરમતિર્ભક્તિમાન્મે પ્રિયો નરઃ ॥

જે આવે તેથી સંતોષિ, મૌની નિંદા સ્તવે સમ,
નિરાશ્રય સ્થિર બુદ્ધિ, ભક્તિમાન મને પ્રિય-૧૯

યે તુ ઘર્મ્યામૃતમિદં યથોક્તં પર્યુપાસતે ।
શ્રદ્ધધાના મત્પરમા ભક્તાસ્તેઽતીવ મે પ્રિયાઃ ॥

આ ધર્મામૃતમાં જેઓ, શ્રદ્ધાળુ હું પરાયણ,
સેવે મેં કથી રીતે તે, મને ભક્ત અતિ પ્રિય-૨૦

અધ્યાય બારમો સમાપ્તઃ

અધ્યાય તેરમો.

ક્ષેત્રેક્ષેત્રજયોગ.

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

પ્રકૃતિં પુરુષં ચૈવ ક્ષેત્રં ક્ષેત્રજ્ઞમેવ ચ ।
एतद्वेदितुमिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च कैशव ॥

પ્રકૃતિ પુરુષને યે, ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞને અને,
જાણવા ઇચ્છું છું હું એ, કેશવ! જ્ઞાન જ્ઞેયને-૧

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।
एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥

આ શરીર જ કૌન્તેય ! ક્ષેત્ર એવું વદાય છે,
જે જાણે તે કહે તેને, ક્ષેત્રજ્ઞ જ્ઞાનિઓ કહે-૨

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयीज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥

તે ક્ષેત્રજ્ઞ મને જાણો, ભારત ! સર્વ ક્ષેત્રમાં,
ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞનું જ્ઞાન, છે મારે મત જ્ઞાન આ-૩

તત્ક્ષેત્રં યદ્વયાદૃક્ ચ યદ્વિકારિ યતદ્વચ યત્ ।
સ ચ યો યત્પ્રભાવદ્વચ તત્સમાસેનમેશ્વરુ ॥

તે ક્ષેત્ર શું, અને કેવું, શા વિકારી શી રીત તે ?
ક્ષેત્રજ શું, પ્રભાવે શું ? કુંડામાં કહું સુશુ તે-૪

ઋષિભિર્બહુધા ગીતં છન્દોભિર્વિવિધૈઃ પૃથક્ ।
બ્રહ્મસૂત્રપદૈશ્ચૈવ હેતુમદ્ધિઃ સુનિશ્ચિતૈઃ ॥

ઋષિઓ બહુધા ગાયે, છંદોથી વિધ વિધને
બ્રહ્મસૂત્ર પદે તો તે, હેતુથી નિશ્ચયો વડે-૫

મહાભૂતાન્યહંકારો બુદ્ધિરવ્યક્તમેવ ચ ।
ઇન્દ્રિયાણિ દશૈકં ચ પચ્ચ ચેન્દ્રિયગોચરાઃ ॥

અહંકાર મહા ભૂતો, બુદ્ધિ અવ્યક્ત જે અને,
ઇન્દ્રિયો દશ ને એક, તેના વિષય પાંચ એ-૬

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ।
एतत् क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥

ઇચ્છા દ્વેષ સુખો દુઃખો, સંઘાત ચેતના ધૃતિ,
આ સૌ ક્ષેત્ર ટુંકાણેથી, કહેલા સવિકારથી-૭

अमानित्वमदम्भित्वमर्हिंसा क्षान्तिरार्जवम् ।
आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥

અદંભ નિરભિમાન, અહિંસા આર્જવ ક્ષમા,
ગુરુભક્તિ અને શૌચ, મન નિગ્રહ સ્થિરતા-૮

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥

વૈરાગ્ય ઇન્દ્રિયો અર્થે, અહતાનું વિમોચન,
જન્મ મૃત્યુ જરા રોગે, દુઃખ દોષોનું દર્શન-૯

અસત્તિરનમિષ્વરુઃ પુત્રદારંગૃહાદિષુ ।

નિત્યં ચ સમચિત્તત્ત્વમિષ્ટામિષ્ટોપવત્તિષુ ॥

અનાસક્ત અસંગી જે, પુત્ર સ્ત્રી ધર આદિમાં,
સમંતા ચિત્તની નિત્યે, સારા માહાત્મી પ્રાપ્તિમાં-૧૦

મયિ ચાનન્યયોગેન ભક્તિરવ્યભિચારિણી ।

વિવિક્તદેશસેવિત્વમરતિર્જનસંસદિ ॥

મારે અનન્ય યોગેથી, ભક્તિ અવ્યભિચારણી,
એકાંત દેશવાસે ને, સમાજે જન અપ્રીતિ-૧૧

અધ્યાત્મજ્ઞાનનિત્યત્વં તત્ત્વજ્ઞાનાર્થદર્શનમ્ ।

એતજ્ઞાનમિતિ પ્રોક્તમજ્ઞાનં યદતોઽન્યથા ॥

અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં નિષ્ઠા, દર્શન તત્ત્વજ્ઞાનનું,
જ્ઞાન એમ કહેલું આ, અજ્ઞાન એથી ઉલટું-૧૨

જ્ઞેયં યત્તત્પ્રવક્ષ્યામિ યજ્ઞાત્વાઽમૃતમશ્નુતે ।

અનાદિમત્પરં બ્રહ્મ ન સત્તન્નાસદુચ્યતે ॥

જ્ઞેય જે તે કહું છું હું, લાધે અમૃત જાણી જે,
પરબ્રહ્મ અનાદિ ને, ન સત્ કે અસત્ વદે-૧૩

સર્વતઃ પાણિપાદં તત્સર્વતોઽક્ષિશિરોમુખમ્ ।

સર્વતઃ શ્રુતિમલ્લોકે સર્વમાવૃત્ય તિષ્ઠતિ ॥

સર્વત્ર ચર્ચુને હાથ, નેત્ર શિર અને મુખે,
સર્વત્ર કાનવાળે તે, વ્યાપીને વિશ્વમાં રહ્યો-૧૪

સર્વેન્દ્રિયગુણાભાસં સર્વેન્દ્રિયવિવર્જિતમ્ ।

અસક્તં સર્વભૃચ્ચૈવ નિર્ગુણં ગુણભોક્તૃ ચ ॥

સૌ ઈન્દ્રિયગુણના ભાસે, સૌ ઈન્દ્રિ સંભવ વિના,
અસંકત ધારતો સર્વ, ગુણભોગી સુનિર્ગુણ-૧૫

બહિસ્ત્તશ્ચ ભૂતાનામચરં ચરમેવ ચ ।
સૂક્ષ્મત્વાત્તદવિશેષં દૂરસ્થં ચાન્તિકે ચતત્ ॥

બહાર અંદર ભૂતોની, વ્યાપ્તો તેમ ચરાચરે,
સૂક્ષ્મ તેથી જથ્થાએ ના, દૂરે તેમ નજીક છે-૧૬

અવિભક્તં ચ ભૂતેષુ વિભક્તમિવ ચ સ્થિતમ્ ।
ભૂતભર્તુ ચ તજ્ઞેયં પ્રસિષ્ણુ પ્રભવિષ્ણુ ચ ॥

ને અવિભક્ત ભૂતોમાં, રહ્યો જેહ વિભક્ત શો,
ભૂત પોષક ને શાતા, સંહારે જન્મ દે રૂડો-૧૭

જ્યોતિષ્ઠમપિ તજ્જોતિસ્તમસઃ પસ્પ્રુચ્યતે ।
જ્ઞાનં જ્ઞેયં જ્ઞાનગમ્યં હૃદિ સર્વસ્ય બિઘ્નિતમ્ ॥

જ્યોતિનો પશ્ય તે જ્યોતિ, અંધારાથી કલ્લો પર,
જ્ઞાન જ્ઞેય જ્ઞાનગમ્ય, વસ્યો જે સર્વને હદ-૧૮

इति क्षेत्र तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।
मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भवायोषपद्यते ॥

એમ ક્ષેત્ર તથા જ્ઞાન, કલ્પો જ્ઞેય હુંકાણથી,
આ મારો ભક્ત બાણીને, પામે છે મુજ ભાવથી-૧૬

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्वद्यनादी उभावपि ।
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥

બેઉ પ્રકૃતિ પુરુષ, અનાદિ સૌથી બાણવા,
વિકારો તે ય ગુણો ચે, બાણ પ્રકૃતિથી થતા-૨૦

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।
पुरुषः सुखदुःस्वानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥

કાર્ય કારણ નિમિત્તે, પ્રકૃતિ કારણે કલ્પાં,
પુરુષ સુખ દુઃખોનાં, ભોક્તાનાં કારણે કલ્પાં-૨૧

પુરુષઃ પ્રકૃતિસ્થો હિ બુદ્ધે પ્રકૃતિજાન્-ગુણાન્
કારણં ગુણસંજ્ઞોઽસ્ય સદસ્યોનિજન્મસુ ॥

કૃત્તો પ્રકૃતિ પુરુષ, પ્રકૃતિ ગુણ ભોગવે,
જન્મભાવે સદસત્ સ્થાને, ગુણ સંજ્ઞાથી એહને-૨૨

ઉપદ્રષ્ટાનુમન્તા ચ ભર્તા ભોક્તા મહેશ્વરઃ ।
પરમાત્મેતિ ચાપ્યુક્તો દેહેઽસ્મિન્પુરુષઃ પરઃ ।

સાક્ષી ને સંભતિદાતા, ભર્તા ભોક્તા મહેશ્વર,
પરમાત્મા કૃત્તો એમ, આ દેહે પુરુષ પરમ-૨૩

ય एवं વેત્તિ પુરુષં પ્રકૃતિં ચ ગુણૈઃ સહ
સર્વથા વર્તમાનોઽપિ ન સ ભૂયોઽભિજાયતે ।

એમ પુરુષ જે જાણે, ને જાણે ગુણ પ્રકૃતિ,
જર્તે સર્વે જગે તોયે, ફરી તે જન્મતો નથી-૨૪

૨૧૦ ' ક્ષેત્રક્ષેત્રજયોગ અ. ૧૩.

ધ્યાનેનાત્માર્નિ પશ્યન્તિ કેચિદાત્માનમાત્મનાં
અન્યે સાંખ્યેન યોગેન કર્મયોગેન ચાષરે ॥

આત્મામાં ધ્યાનથી ભાળે, આત્માને કોઈ આત્મથી,
બીજાને સાંખ્યને યોગે, ને કોઈ કર્મ યોગથી—૨૫

અન્યે ત્વેવમજાનન્તઃ શ્રુત્વાઽન્યેભ્ય ઉપાસતે ।
તેઽપિ ચાતિતરન્ત્યેવ મૃત્યું શ્રુતિપરાયણાઃ ॥

બીજા ન બાણુતાં એવો, અન્યથી સુણી સેવતા,
ને એ રીતે તરે તેઓ, મૃત્યુ શ્રુતિ પરાયણા—૨૬

યાવત્સંજાયતે કિંચિત્સત્ત્વં સ્થાવરજઙ્ગમમ્ ।
ક્ષેત્રક્ષેત્રજસંયોગાત્તાદિદ્વિ ભરતર્ષભ ॥

જેટલી થાય છે કંઈ, વસ્તુ સ્થાવર જંગમ,
ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ સંયોગે, એ બાણુ ભરતર્ષભ !—૨૭

સમં સર્વેષુ ભૂતેષુ તિષ્ઠન્તં પરમેશ્વરમ્ ।
વિનશ્યત્સ્વવિનશ્યન્તં યઃપશ્યતિ સ પશ્યતિ ॥

સમાન સર્વ ભૂતોમાં, રહેલો । પરમેશ્વર,
અનાશી નષ્ટ થાતાં એ, જુએ તેહ ભૂતો । ૫૨-૨૮

સમં પશ્યન્ હિ સર્વત્ર સમવસ્થિતમાશ્વરમ્ ।
ન હિનસ્ત્યાત્મનાઽઽત્માનં તતો યાતિ પરાં ગતિમ્

જોતો સમાન સર્વત્ર, રહેલો । સમ ઇશ્વર,
મોતે હણે ન પોતાને, પછી પામે ગતિ પરમ-૨૯

પ્રકૃત્યૈવ ચ કર્માણિ ક્રિયામાણાનિ સર્વશઃ ।
યઃપશ્યતિ તથાઽઽત્માત્મકર્તારં સ પશ્યત્તિ ॥

અને પ્રકૃતિથી કર્મો, સર્વ રીતે કર્યા જોતો,
જે દેખેમાત્ર આત્માને, અકર્તા તેજ જાણતો-૩૦

યદા મૂતપૃથગ્ભાવમેકસ્યમનુપશ્યતિ ।

તત એવ ચ વિસ્તારં બ્રહ્મ સંપદ્યતે તદા ॥

જ્યારે જુદા જ ભૂતોના, જુએ સૌ ભાવે એકમાં,
વિસ્તારે તેથી એ રીતે, જાય છે મળી બ્રહ્મમાં-૩૧

અનાદિત્વાન્નિર્ગુણત્વાત્પરમાત્માઽયમવ્યયઃ ।
શરીરસ્યોઽપિ કૌન્તેય ન કરોતિ ન લિપ્યતે ॥

અનાદી નિર્ગુણી આત્મા, તે તે અવ્યય હોય છે,
દેહે રહ્યો છતાં પાર્થ, લેપાયે ન કરે ન તે-૩૨

યથા સર્વગતં સૌક્ષ્મ્યાંદાકાશં નોપલિપ્યતે ।
સર્વત્રાવસ્થિતો દેહે તથોઽઽત્મા નોપલિપ્યતે ॥

જેમ સૂક્ષ્મ ન લેપાતું. આકાશસહુવ્યાપી આ,
તેમ લેપાય ના આત્મા, દેહમાં વસતો છતાં-૩૩

યથા પ્રકાશયત્યેકઃ કૃત્સ્નં લોકમિમં રવિઃ ।
ક્ષેત્રં ક્ષેત્રી તથા કૃત્સ્નં પ્રકાશયાતિ ભારત ॥

સૂર્ય જેમ પ્રકાશે છે, વિશ્વ આખું ય એકલો,
દેહને જીવ સર્વત્ર, પ્રકાશે પાર્થ તેમ તો-૩૪

ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોરેવમન્તરં જ્ઞાનચક્ષુષા ।
ભૂતપ્રકૃતિમોક્ષં ચ યે વિદુર્યાન્તિ તે પરમ્ ॥

દેહ તે જીવનું છેદું, જ્ઞાન ચક્ષુથી એ રીતે,
ભૂત પ્રકૃતિથી મોક્ષ, જાણે તે બ્રહ્મ પામશે-૩૫

અધ્યાય તેરમો સમાપ્તઃ

અધ્યાય ચૌદમો.

ગુણત્રયવિભાગયોગ.

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

પરં ભૂયઃ પ્રવક્ષ્યામિ જ્ઞાનાનાં જ્ઞાનમુત્તમમ્ ।
યજ્ઞાત્વા મુનયઃ સર્વે પરાં સિદ્ધિમિતો ગતાઃ॥

ફરીને યે પરમ્ ભાખું, જ્ઞાનોમાં જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ હું,
જાણીને મુનીયો જાંથી, પામ્યા ગતિ પરમ્ સહુ-૧

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥

ગૃહીને જ્ઞાન આ મારું, પામ્યા સમાન ધર્મને,
ન જન્મ જન્મડાણે, ન પામે દુઃખ પ્રલયે-૨

मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भे दधाम्यहम् ।
संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥

મારી યોની મહત્ત્વહ, તેમાં મૂકું છું ગર્ભ હું,
ઉત્પત્તિ સર્વ ભૂતોની, પાર્થ હે ! તે થકી સહુ-૩

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः संभवन्ति याः ।
तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥

કૌંતેય ! યોની સર્વેમાં, જન્મે છે દેહ જેટલા,
તેમાં બ્રહ્મ મહા યોની, બીજદાતા હું છું પિતા-૪

સત્ત્વં રજસ્તમ इति गुणाः स्कृतिसंभवाः ।
निबध्नन्ति महाबाहो देह देहिनमव्ययम् ॥

તમસૂ, સત્ત્વ, રજસૂ, એવા, ગુણો પ્રકૃતિથી થતા,
બાંધે છે હે મહાબાહો, અવ્યય દેહી દેહમાં-૫

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकमनामयम् ।
सुखसंमेन बध्नाति ज्ञानसंमेन चानघ ॥

સત્ત્વના નિર્મલત્વે ત્યાં, પ્રકાશક અનામય,
બાંધે છે હે પુણ્યવંતા, સુખ ને જ્ઞાન સંગ ૪-૬

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णाऽऽसंगसमुद्भवम्
तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसंमेन देहिनम् ॥

રજો રાગાત્મક જાણુ, તૃષ્ણાના સંગથી થતો,
બાંધે છે કર્મસંગે તે, કૌન્તેય! દેહીને જ દેહ!-૭

તમસ્ત્વજ્ઞાનર્જ વિદ્ધિ મોહનં સર્વદોહિનામ્ ।
પ્રમાદાલસ્યનિદ્રાભિસ્તમિવધાતિ ભારત ॥

તેમ અજ્ઞાન તો વાતું, દેહે સૌ જાણ મોહક,
પ્રમાદે આજસે ઉધે, બાંધે છે તેહ ભારત !-૯

સત્ત્વં સુરવે સંજયતિ રજઃ કર્મણિ ભારત ।
જ્ઞાનપાતૃત્યં તુ તમઃ પ્રમાદે સંજયત્યુત ॥

ચાય છે સુખમાં સત્ત્વ, ભારત રજ કર્મમાં,
તમ તો જ્ઞાન ઢાંકે ને, જોડે તેમ પ્રમાદમાં-૯

રજસ્તમશ્ચાભિભૂય સત્ત્વં ભવતિ ભારત ।
રજઃ સત્ત્વં તમશ્ચૈવ તમઃ સત્ત્વં રજસ્તથા ॥

રજને તમ હાંકીને, ચાય છે સત્ત્વ ભારત !
રજ સત્ત્વજ ને તમ, તમ સત્ત્વ અને રજ-૧૦

૨૧૮ શુભ્રત્રયવિભાગયોગ અ. ૧૪.

સર્વદ્વારેષુ દેહેઽસ્મિન્પ્રકાશ ઉપજાયતે ।
જ્ઞાનં યદા તદા વિદ્યાદિવૃદ્ધં સત્ત્વમિત્યુત ॥

સૌ દ્વારે દેહમાં આ તે, જ્ઞાન પ્રકાશ પડતાં,
જાણવું જ્ઞાન ત્યારે તે, સત્ત્વ એમજ કાવતાં-૧૧

લોભઃ પ્રવૃત્તિરારમ્ભઃ કમળામશ્નયઃ સ્પૃહા ।
રજસ્યેતાનિ જાયન્તે વિવૃદ્ધે ભરતર્ષભ ॥

લોભ પ્રવૃત્તિ આરંભ, અશાન્તિ કર્મની સ્પૃહા,
રજ ત્યા થાય છે વૃદ્ધિ, ભરતર્ષભ ? આંહી આ-૧૨

અપ્રકાશોઽપ્રવૃત્તિશ્ચ પ્રમાદો મોહ એવ ચ ।
તમસ્યેતાનિ જાયન્તે વિવૃદ્ધે કુરુનન્દન ॥

અપ્રકાશ અપ્રવૃત્તિ, મોહ તેમ પ્રમાદ જ,
વૃદ્ધિ એની થતાં જન્મે, તમસ હે કુરુનન્દન !-૧૩

યદા સત્ત્વે પ્રવૃદ્ધે તુ પ્રલયં યાતિ દેહમૃત્ ।
તદોત્પત્તિદાં લોકાનપ્રલાન્ પ્રતિપદ્યતે ॥

સત્ત્વ વૃદ્ધિ થતાં જ્યારે, પામે દેહી વિનાશ જો,
તો તે ઉત્તમ જ્ઞાનીનો, પામે છે લોક નિર્મળો-૧૪

રજસિ પ્રલયં ગત્વા કર્મસંજ્ઞિષુ જાયતે ।
તથા પ્રલીનસ્તમસિ મૂઢયોનિષુ જાયતે ॥

મૃત્યુ જો રજમાં પામે, જન્મે છે કાર્ય સંગીમાં,
તમમાં તપાવું વેક્ષો, જન્મે છે મૂઢ યોનીમાં-૧૫

કર્મણઃ સુકૃતસ્યાહુઃ સાર્થિકં નિર્મલં ફલમ્ ।
રજસસ્તુ ફલં દુઃસ્વપ્નજ્ઞાનં તમસઃ ફલમ્ ॥

કર્મણં છે સુજ કર્મોનાં, સાર્થિકે નિર્મળાં ફળો,
રજનાં ફળ તો દુઃખ, અજ્ઞાનેષુ તમનાં ફળો-૧૬

સત્ત્વાત્સંજાયતે જ્ઞાનં રજસો લોભ એવ ચ ।
પ્રમાદમોહો તમસો ભવતોઽજ્ઞાનમેવ ચ ॥

સત્ત્વથી થાય છે જ્ઞાન, રજથી લોભ જન્મતો,
મોહ પ્રમાદ, અજ્ઞાન, જન્મે છે તમથી જ તો-૧૭

ઉર્ધ્વં ગच्छन्तिसत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसः
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥

સાત્ત્વિકો જાય છે ઉર્ધ્વે, રાજસો મધ્યમાં રહે,
તે નીચા ગુણવૃત્તિના, તામસો પડતા નીચે-૧૮

नान्यं गुणेभ्यः कर्चिरं यदा द्रष्टुमुपश्यति+
गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥

ન અન્ય ગુણથી કર્ચી, જોયા દ્રષ્ટા યદ્દ કરે,
ગુણથી પરને જાણે, પામે મારો જ ભાવ તે-૧૯

ગુણાનેતાનતીત્ય ત્રીન્દેહી દેહસમુદ્ભવાન્ ।
જન્મમૃત્યુજરાદુઃસ્વૈર્વિમુક્તોઽમૃતમશ્નુતે ॥

તરીને ત્રણ ગુણોને, થતા ઉદ્ભવ દેહમાં,
જન્મ મૃત્યુ જરા દુઃખે, છુટી અમૃત પામતા-૨૦

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

કૌલિન્દ્રેશ્વીન્ ગુણાનેતાનતીતો ભવાતિ પ્રભો ।
કિમાચારઃ કથં ચૈતાંશ્વીન્ ગુણાનત્તિવર્તતે ॥

ત્રિગુણોનાંજ ક્યાં ચિન્હો, અતીત થાય છે પ્રભો !
કેવો આચાર ! શી જીતે ! તરેશી રીતે સૌ ગુણો-૨૧

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

પ્રકાશં ચ પ્રવૃત્તિં ચ મોહમેવ ચ પાણ્ડવ ।
ન દ્વેષ્ટિ સંપ્રવૃત્તાનિ ન નિવૃત્તાનિ કાઙ્ક્ષતિ ॥

પ્રવૃત્તિ કે પ્રકાશે કે, કેવળ મોહ અર્જુન,
ન કરે દ્વેષ જામે તો, ન વાઙે તેમ નિવૃત્ત-૨૨

ઉદાસીનવદાસીનો ગુણૈર્યો ન વિચાલ્યતે ।
ગુણા વર્તન્તે इत्येव ચોઽવતિષ્ઠતિ નેજ્જતે ॥

રહે છે જે ઉદાસીન, ચળે જે ન ગુણો વડે,
ગુણો વર્તે મણે એમ, રહે સ્થિર, નહિ ડગે-૨૩

સમદુઃખસુખઃ સ્વસ્થઃ સમલોષ્ટાશ્મકાશ્ચનઃ ।
તુલ્યાપ્રિયાપ્રિયો ધીરસ્તુલ્યનિન્દાત્મસંસ્તુતિઃ ॥

સમ દુઃખે સુખે, સ્વસ્થ, સમ જે માટી કાંચને,
સમ પ્રિયે અપ્રિયે જે, ધીર નિંદા સ્તુતિ વિષે-૨૪

માનાપમાનયોસ્તુલ્યસ્તુલ્યો મિત્રારિપક્ષયોઃ ।
સર્વારમ્ભપરિત્યાગી ગુણાતીતઃ સ ઉચ્યતે ॥

તુલ્ય માનાપમાને ને, મિત્ર કે શત્રુ પક્ષમાં,
સૌ આરંભો તજે જે તે, તરેણે સહુ ગુણમાં-૨૫

માં ચ યોઽવ્યભિચારેણ ભક્તિયોગેન સેવતે ।
સ ગુણાન્સમતીત્યૈતાન્ બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ॥

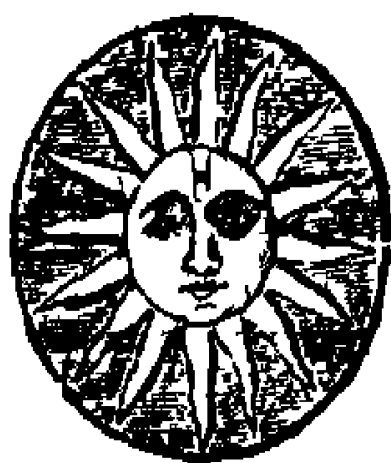
ને મને જે બજે એમ, અનન્ય ભક્તિ યોગથી,
તે તરી જાય સૌ ગુણો, પામે તે બ્રહ્મ ભાવથી-૨૬

૨૨૪ ગુણત્રયવિભાગયોગ અ. ૧૪.

બ્રહ્મણો હિ શક્તિઃપ્રાપ્તમૃતસ્યાવ્યયસ્ય ચ ।
જ્ઞાન્વિતસ્ય ચ ધર્મસ્ય સુખસ્યૈકાન્તિકસ્ય ચ ॥

અહમ્ની યે પ્રતિષ્ઠા હું, અને અવ્યય મુક્તિનો,
તે નિત્ય ધર્મનો યે હું, તેમ એકાંત સુખનો-૨૭

અધ્યાય ચૌદમો સમાપ્ત.

પુરુષોત્તમયોગ અ. ૧૫. ૨૨૫

અધ્યાય પંદરમો.

પુરુષોત્તમયોગ.

॥ શ્રી મળવાન્ ડવાષ ॥

ઝર્ધ્વમૂલમઘઃ શાસ્ત્રમશ્વત્યં પ્રાહુરવ્યયમ્ ।
છન્દાંસિ યસ્ય પર્ણાનિ યસ્તં વેદ સ વેદાવિત્ ॥

મૂળ ઉચે નીચે ડાળો, કહ્યો અવ્યય પ્રીપળો,
તેમનાં વેદ છે પાન, એક વેદસ બાલુ તો-૧

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा ।

गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ॥

अधश्च मूलान्यनुसंततानि ।

कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥

उच्ये नीचे डाण गयेल तेनां,

गुणे सरेलां विषये वधेलां;

योमेर क्षात्यां, मूळ ठेठ नीचे,

कर्मानुबन्धीन मनुष्य लोके—२

॥ १५ ॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते ।

ब्रान्तो न चादिर्न च संमतिष्ठा ॥

અશ્વત્થમેનં સુવિરૂઢમૂલ-
મસદ્ગશસ્ત્રેણ દઢેન છિત્ત્વા ॥

કળાય ના રૂપજ એનું આંહી,
જણાય આધાર ન અંત આદિ,
એ વૃક્ષનાં મૂળ ધણું થપાય,
અસંગ એ શસ્ત્ર દઢે કપાય-ઠ

તતઃ પદં તત્પરિમાર્ગિતઠ્યં ।
યસ્મિન્ ગતા ન નિવર્તન્તિ ભૂયઃ
તમેવ ચાદ્યં પુરુષં પ્રપદ્યે ।
યતઃ પ્રવૃત્તિઃ પ્રસૃતા પુરાણી ॥

તે ગોતવું ધામ પછી ચઢેલા,
જ્યાં તે નથી ત્યાં ફરીથી થયેલાં,

૨૨૮ 'પુરુષોત્તમયોગ અ. ૧૫.

પુરુષ તે શર્ણુ આદિ જાણી,
જેથી પ્રતિ પ્રસરી પુરાણી-૪

નિર્માનમોહા જિતસક્કદોષા ।

અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામાઃ ॥

દ્વન્દ્વૈર્વિમુક્તાઃ સુખદુઃખસંજ્ઞૈ-

ર્ગચ્છન્ત્યમૂઢા પદમવ્યયં તત્ ॥

ન મોહ માને જીત સંગ દોષે,

અધ્યાત્મ નિષ્ઠા શમ કામ દોષે,

દ્વંદ્વે વિમુક્તો સુખ દુઃખ નામી,

અખંડ લે ધામ અમૂઢ પામી-૫

ન તદ્દાસયતે સૂર્યો ન શશાઙ્ગો ન પાવકઃ ।
યદ્ભ્રત્વા ન નિવર્તન્તે તદ્દામ પરમં મમ ॥

ન ત્યાં સૂર્ય પ્રકાશે છે, ન અગ્નિ શશી તેમજ,
ન આવે જ્યાં જઇ પાછા, તે પરમ ધામ છે મમ-૬

મમૈવાંશો જીવલોકે જીવભૂતઃ સનાતનઃ ।
મનઃ ષષ્ઠાનીન્દ્રિયાણિ પ્રકૃતિસ્થાનિ કર્ષતિ ॥

જીવ લોકે થઇ જીવ, અંશ મારો સનાતન,
મન છ ઇન્દ્રિયો ખેંચે, પ્રકૃતિમાં રહી રત-૭

શરીરં યદવાપ્નોતિ યચ્છાપ્યુત્ક્રામતીશ્વરઃ ।
મૃદ્ધીત્વૈતાનિ સંયાતિ વાયુર્ગન્ધાનિવાંશયાત્ ॥

જે શરીર જ પામે છે, ત્યાંમે છે આત્મ જેહને,
ઘડી જાય સહુ તેહ, વા જેવો ધુપ્પ અંધને-૮

શ્રોત્રં ચક્ષુઃ સ્પર્શનં ચ રસનં ઘ્રાણમેવ ચ ।

અધિષ્ઠાય મનશ્ચાયં વિષયાનુપસેવતે ॥

કાન આંખો અતે સ્પર્શ, નાક તે જીભ એ રીતે,
મન સાથે રહીને સૌ, તેહ વિષય ભોગવે-૯

ઉત્ક્રામન્તં સ્થિતં વાપિ ભુજ્ઞાનં વા ગુણાન્વિતમ્ ।

વિમૂઢા નાનુપश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥

નીકળતાં રહેતાં વા, ભોગવતાં ગુણો વડે,
વિમૂઢા તે નથી જોતા, જ્ઞાનતેત્રે દેખાય જે-૧૦

યતન્તો યોગિનશ્ચૈનં પश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।

યતન્તોऽप्यकृतात्मानો नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥

યોગીઓ ખંતીલા પેષે, રહેલો એહ દેહમાં,
ચિત્ત શુન્ય અસંસ્કારી, દેષે તે નહિ યતનમાં-૧૧

યદાદિત્યગતં તેજો જગદ્રાસ્યત્તેઽશ્વિલમ્ ।
યચ્ચંદ્રમસિ યચ્ચાગ્રૌ તત્તેજો વિદિ મામકમ્ ॥

જ્યારે સૂર્યે રહ્યું તેજ, પ્રકાશે વિશ્વ સર્વમાં,
જાણુ માંહે સર્વ છે જે, તેજ તે અગ્નિ ચંદ્રમાં-૧૨

ગામાવિશ્ય ચ ભૂતાનિ ધારયામ્યહમોજસા ।
પુષ્ણામિ ચૌષધીઃસર્વાઃસોમો ભૂત્વા રસાત્મકઃ

પૃથ્વીમાં પેસીને ભૂતા, ધારું છું શક્તિએ મમ,
ને પોણું ઔષધિ સર્વ, થઈ ચંદ્ર રસાત્મક-૧૩

અહં વૈશ્વાનરો ભૂત્વા પ્રાણિનાં દેહમાશ્રિતઃ ।
પ્રાણાપાનસમાયુક્તઃ પચામ્યન્નં ચતુર્વિધમ્ ॥

જહરાગ્નિ બનીને હું, રહીને દેહ પ્રાણીને,
પ્રાણાપાને જ જોડાઈ, પચાવું અન્ન ચોવિધે-૧૪

૨૩૨ પુરુષોત્તમયોગ અ. ૧૫.

સર્વસ્ય ચાહં હૃદિ સંનિવિષ્ટો ।

મત્તઃ સ્મૃતિજ્ઞાનમપોહનં ચ ॥

વેદૈશ્ચ સર્વૈરહમેવ વેદ્યો ।

વેદાન્તકુદ્વેદવિદેવ ચાહમ્ ॥

તે સર્વને હું હૃદયે ગિરાજ્યો,
હુંથી સ્મૃતિ જ્ઞાન ત્રિચાર ભાખ્યો,
સમગ્ર વેદેશ્ચ મને પિછાણ્યો,
વેદાન્ત કર્તા ત્યમ વેદવિજ્ઞો-૧૫

દ્વાવિમૌ પુરુષૌ લોકે ક્ષરશ્ચાક્ષર एव च ।

ક્ષરઃ સર્વાણિ ભૂતાનિ કૂટસ્થોઽક્ષર ઉચ્યતે ॥

આ બે છે પુરુષો લોકે, ક્ષર અક્ષર એ રીતે,
ક્યાં ક્ષર સહુ ભૂતો, તેમ કૂટસ્થ અક્ષરે-૧૬

ઉત્તમઃ પુરુષસ્ત્રવન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહૃતઃ ।
યો લોકત્રયમાવિશ્ય વિભર્ત્યન્યય ईश्वरः ॥

ઉત્તમ નર તો બીજો, પરમાત્મા રૂપે કહ્યો,
જે ત્રણ લોકમા વ્યાપી, અન્યથી હાથર રહ્યો-૧૭

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥

અક્ષિત ક્ષરથી જેથી, અક્ષરથી ય ઉત્તમ,
તે લોકે તેમ છું વેદે, પ્રગટ પુરુષોત્તમ-૧૭

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥

અસંમૂઢ મને બાણે, એમ જે પુરુષોત્તમ,
સર્વજ્ઞ સૌ સર્વ ભાવે, બાજે હુંને પરંતપ-૧૮

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयाऽनघ ।
एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात् कृतकृत्यश्च भारत ॥

શાસ્ત્ર આ આમ નિષ્પાદ ! ગુપ્તમાં ગુપ્ત હું થકી,
મેઘાવી થાય જે જાણ્યે, પાર્થ કૃતાર્થ સૌ નક્કી-૧૯

અધ્યાય પંદરમો સમાપ્ત.

અધ્યાય સોઢમો.

દેવાસુરસંપદાવિભાગયોગ.

॥ શ્રી ભગવાન્ ઉવાચ ॥

અભયં સત્ત્વસંશુદ્ધિજ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિઃ ।

દાનં દમશ્ચ યજ્ઞશ્ચ સ્વાધ્યાયસ્તપ આર્જવમ્ ॥

અભય સત્ત્વ સંશુદ્ધિ, જ્ઞાન યોગે વ્યવસ્થિત,

દાન, દમ અને યજ્ઞ, તપ સ્વાધ્યાય આર્જવ-૧

૨૩૬ દૈવાસુરસંપદવિભાગયોગ અ. ૧૬.

અહિંસા સત્યમક્રોધસ્ત્યાગઃ શાન્તિરપૈશુનમ્ ।
દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્ત્વં માર્દવં હીરચાપલમ્ ॥

અહિંસા સત્ય અક્રોધ, શાન્તિ યુગલી ત્યાગ આ,
અલોભ તે દયા ભૂતે, લજ્જા માર્દવ દૃઢતા-૨

તેજઃ ક્ષમા ધૃતિઃ શૌચમદ્રોહો નાતિમાનિતા ।
ભવન્તિ સંપદં દૈવીમભિજાતસ્ય ભારત ॥

ધૈર્ય તેજ ક્ષમા શૌચ, માન દ્રોહ નહિ અતિ,
દૈવી સ્વભાવવાળાં તે, જન્મેલા પાર્થ હે! અહિં-૩

દમ્ભો દર્પોઽભિમાનશ્ચ ક્રોધઃ પારુણ્યમેવ ચ ।
અજ્ઞાનં ચાભિજાતસ્ય પાર્થ સંપદમાસુરીમ્ ॥

દંભ દર્પ અભિમાન, કટુતા ક્રોધ એ અતિ,
અજ્ઞે અજ્ઞાનમાં જન્મ્યા, પાર્થ આસુરી સંપત્તિ-૪

દૈવી સંપદ્વિમોક્ષાય નિબન્ધાયાસુરી મતા ।
મા શુચઃ સંપદં દૈવીમભિજાતોઽસિ પાન્હવ ॥ .

મોક્ષદા દૈવી સંપત્તિ, કર્તા બધન આસુરી,
ન શોક કર હે પાર્થ! જન્મ્યો તું દૈવી સંપત્તિ-૫

દ્વૌ મૃતસર્ગૌ લોકેઽસ્મિન્દૈવ આસુર એવ ચ ।
દૈવો વિસ્તરશઃ પ્રોક્ત આસુરં પાર્થ મે શૃણુ ॥

છે બે ઉત્પત્તિ આ લોકે, દૈવી આસુરી એ રીતે,
કહું વિસ્તારથી દૈવી, તે આસુરી ય શુણુ એ-૬

પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ જના ન વિદુરાસુરાઃ ।
ન શૌર્વ નાપિ ચાચારો ન સત્યં તેષુ વિદ્યતે ॥

પ્રવૃત્તિ તે નિવૃત્તિ યે, જાણે ના જન આસુરી,
અથવા શૌર્ય આચાર, જાણે તે સત્યને નહિ-૭

૨૩૮ દૈવાસુરસંપદવિભાગયોગ અ. ૧૬.

અસત્યમપ્રતિષ્ઠં તે જગદાહુરનીશ્વરમ્ ।
અપરસ્પરસંભૂતં કિમન્યત્કામહૈતુકમ્ ॥

અસત્ય તે નિરાધાર, જગ કે' પ્રભુ વિશુદ્ધ
પરસ્પર સંયોગેથી, કામ હેતુથી શું બીજું?—૮

एतां दृष्टिमवदृष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।
प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥

એ દૃષ્ટી અનુસારે તે, નષ્ટાત્મા અલ્પ બુદ્ધિ છે,
અહીંત વિશ્વના માટે, નાશાર્થે ઉગ્ર કર્મો છે—૯

काममाक्षित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ।
मोहाद्गृहीत्वाऽसद्ग्राहान् प्रवर्ततेऽशुचिव्रताः ॥

આશ્રયી કામ મુશ્કેલ, દંભ માન મહેત્વમાં,
દુરાગ્રહી ધરી મોહ, બને છે અશુચિવ્રત—૧૦

ચિન્તામણરિમેયાં ચ પ્રલયાન્તામુપાશ્રિતાઃ ।
કામોપભોગપરમાણ્વતાવદિતિ નિશ્ચિતાઃ ॥

અને અપાર ચિંતાને, ગૃહી મણી સુધી રહે,
કામના ભોગમાં લીન, નક્કી પરમ એમ તે-૧૧

આશાપાશશતૈર્બદ્ધાઃ કામક્રોધપરાયણાઃ ।
ઈહન્તે કામભોગાર્થમન્યાયેનાર્થસંચયાન્ ॥

સૌ આશા પાશથી બાંધ્યા, કામ ક્રોધ પરાયણે,
હજી છે કામ ભોગોને, અન્યાયે ધન મેળવે-૧૨

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मन्त्रेरथम् ।
इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥

મેળવ્યું આજ મેં છે આ, આ પામીશ મનોરથ,
આ છે ને મારે થાશે તે, ફરી એ આવશે ધન-૧૩

૨૪૦ દૈવાસુરસંપદવિભાગયોગ અ. ૧૬.

અસૌ મયા હતઃ શત્રુર્હનિષ્યે ચાપરાનપિ ।
ઇશ્વરોઽહમહં ભોગી સિદ્ધોઽહં બલ્લવાન્ સુસ્વી ॥

આ શત્રુ મેં હણ્યો, ખીજને ચે મારીશ હું વળી,
હું ઇશ્વર હું ભોગી છું, સિદ્ધ હું સુખિયો બળી-૧૪

આત્મ્યોઽભિજનવાનસ્મિ
કોઽન્યોઽસ્તિ સદૃશો મયા ।
યક્ષ્યે દાસ્યામિ મોદિષ્યે इत्यज्ञानविमोहिताः ॥

હું કુધીન ધનાઢ્યે હું, ન કેા અન્ય હુંના સમ,
રીઝું દૈ દાન યજ્ઞે હું, અજ્ઞાને એમ મોહિત-૧૫

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥

ભૂમેલા ભમતા ચિત્તે ક્રસાધ મોહ જાળથી,
મયેલા કામ ભોગોમાં, નરકે ઘોર પડે નક્કી-૧૬

आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः
यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥

મોટા ભા થૈ રહે અક્રૂ, ધન માન મદે ભર્યા,
કરે તે નામના યજ્ઞ, દંભથી કંઈ વિધિ વિના-૧૭

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।
सामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः ॥

અળ દર્પ અહંકાર, તે કામ ક્રોધથી ભર્યા,
દેહે સ્વ પરને હુને, અદેખા ખારથી ભર્યા-૧૮

૨૪૨ દૈવાસુરસંપદવિભાગયોગ અ. ૧૬.

તાનહં દ્વિષતઃ ક્રૂરાન્સંસારેષુ નરાધમાન્ ।
ક્ષિપામ્યજસ્રમશુભાનાસુરીષ્વેવ યોનિષુ ॥

સંસારે તેહ દ્વેષીને, તે નરાધમ ક્રૂરને,
નાખુ આસુરી યોનીમાં, વારંવાર અશુભ તે-૧૯

આસુરીં યોનિમાષન્ના મૂઢા જન્મનિ જન્મનિ ।
મામપ્રાપ્યૈવ કૌન્તેય તતો યાન્ત્યધર્માં ગતિમ્ ॥

આસુરી યોની પામેલા, જન્મે જન્મ વિમૂઢ આ,
ન પામી તે મને પાર્થ, અધોગતિ જ પામતાં-૨૦

ત્રિવિધં નરકસ્પેદં દ્વારં નાશનમાત્મનઃ ।
કામઃક્રોધસ્તથાલોભસ્તસ્માદેતત્રયં ત્યજેત્ ॥

ત્રિવિધ નર્ક દ્વારો આ, આત્માના નાશ કારણે,
કામ ક્રોધ તથા લોભ, તેથી તે તજવાં ત્રણે-૨૧

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।

आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥

વિમુક્ત એથી જે પાર્થ ! ત્રણે આ તમ દ્વારથી,
આંચરે શ્રેય આત્માનું, પામે તેથી પરમ ગતિ-૨૨

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।

न स सिद्धिं वामोति न सुखं न परां गतिम् ॥

છોડી જે શાસ્ત્ર વિધિને, વર્તે સ્વછંદી કામી થૈ,
નહિ તે સિદ્ધિને પામે, ન વા સુખ પરમ ગતિ-૨૩

तस्माच्छस्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ

ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥

કાર્યાકાર્ય વ્યવસ્થામાં, શાસ્ત્ર તેથી પ્રમાણતુ,
વિધાનો શાસ્ત્રનાં જાણી, કર્મ આદર તુ રહે-૨૪

અધ્યાય સોળમો સમાપ્ત.

૨૪૪ શ્રદ્ધાત્રયવિભાગયોગ અ. ૧૭.

અધ્યાય સત્તરમો.

શ્રદ્ધાત્રયવિભાગયોગ

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

યે શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય યજન્તે શ્રદ્ધયા ઽન્વિતાઃ । :

તેષાં નિષ્ઠાં તુ કા કૃષ્ણ સત્ત્વમાહો રજસ્તમઃ ॥

જે શાસ્ત્ર વિધિ છોડીને, શ્રદ્ધાયુક્ત થઇ ભજે,
તેની સત્ત્વ, રજસ્ કિંવાં, તમસ્ નિષ્ઠા કહો તમે-૧

॥ શ્રી મગવાન્ ઉવાચ ॥

ત્રિવિધા ભવતિ શ્રદ્ધાદેહિનાં સા સ્વભાવજા ।
સાત્ત્વિકી રાજસી ચૈવ તામસી ચેતિ તાં શ્રુણુ ॥

ત્રિવિધા થાય છે શ્રદ્ધા, દેહીઓની સ્વભાવથી,
સાત્ત્વિકી રાજસી પાર્થ ! સુણુ તેમજ તામસી-૨

સત્તાનુરૂપા સર્વસ્ય શ્રદ્ધા ભવતિ ભારત ।
શ્રદ્ધામયોઽયં પુરુષો યો યચ્છ્રદ્ધઃ સં એવસઃ॥

જેવું અંતર છે જેનું, શ્રદ્ધા તેવીજ થાય છે,
શ્રદ્ધાળુ માનવી આત્મા, શ્રદ્ધા જેવાંજ થાય છે-૩

યજન્તે સાત્ત્વિકાદેવાન્ યક્ષરક્ષાંસિ રાજસાઃ।
પ્રેતાન્ભૂતગણાંશ્ચાન્યે યજન્તે તામસા જનાઃ ॥

ભજે છે સાત્ત્વિકો દેવો, રાજસી યક્ષ રાક્ષસો,
તે ભૂત પ્રેતને બીજા, પૂજે છે જન તામસો-૪

અશાસ્ત્રવિહિતં ઘોરં તપ્યન્તે યે તપો જનાઃ।
દમ્ભાહંકારસંયુક્તાઃ કામરાગબલાન્વિતાઃ ॥

શાસ્ત્ર વિહિત ન ઘોર, આચરે તપ જે જનો,
દંભવાળું અહંકારી, કામ રોગે બળે ભર્યો-૫

કર્ષયન્તઃ શરીરસ્થં ભૂતગ્રામમચેતસઃ ।
માં ચૈવાન્તઃશરીરસ્થં તાન્વિદ્ધયાસુરનિશ્ચયાન્

ખેંચતો તે રહી દેહે, અજ્ઞાની ભૂત મંડળી,
મને યે તે રહી દેહે, બળુ; આસુર નિશ્ચયી-૬

આહારસ્તપિ સર્વસ્ય ત્રિવિધો ભવતિ પ્રિયઃ ।

યજ્ઞસ્તપસ્તથા દાનં તેષાં ભેદામયં શૃણુ ॥

આહારો પણ સૌના જે, ત્રિવિધ પ્રિય થાય છે,

યજ્ઞ તપો તથા દાનો, એમના સુણ ભેદ એ-૭

આયુઃસત્ત્વબલારોગ્યસુખપ્રીતિવિવર્ધનાઃ ।

રસ્યાઃ સ્નિગ્ધાઃ સ્થિરા હૃદ્યા

આહારાઃ સાત્ત્વિકપ્રિયાઃ ॥

જાળ શુદ્ધિ વધે આયુ, સુખો આરોગ્યતા રૂપી,

રસાળા ચિકણા સ્થિર, ભાવે સાત્ત્વિક તે શુચી-૮

૨૪૮ શ્રદ્ધાત્રયવિભાગયોગ અ. ૧૭.

કટુમ્લલવળાત્યુષ્ણતીક્ષ્ણરુક્ષત્રિદાહિનઃ ।

આહારા રાજસસ્યેષ્ટા દુઃસ્વશ્ચોકામયપદ્માઃ ॥

ખાટા ખારા અતિ હિના, તીખા દાહી કટુતુખા,
રાજસ પ્રિય આહારો, શોક રોગ દુઃખે ભર્યા-૬

યાતયામં ગતરસં પૂતિ પર્યુષિતં ચ યત્ ।

ઉચ્છિષ્ટમપિ ચામેધ્યં ભોજનં તામસપ્રિયમ્ ॥

સુકું નિરસ ઉમેલું, વાસી ને બહુ વેળાનું,
નિષિદ્ધ થયલું એકું, અન્ન તામસ ક્ષિતનું-૧૦

અફલાકાંભિર્મિર્યશી વિધિદૃષ્ટી યં ઇજ્યતે ।
યષ્ટવ્યમેવેતિ મનઃ સમાધાયં સ સાત્ત્વિકઃ ॥

જે ફળેચ્છા વિના યજ્ઞ, વિધિ પૂર્વક ના કરે.
: 'યંતુ તો કરવો' એમ, સાત્ત્વિક સમજી કરે-૧૧

અમિસંધાયં તુ ફલે દંભૌર્થમપિ ચૈવ યત્ ।
ઇજ્યતે ભરતશ્રેષ્ઠ તં યજ્ઞે વિદ્ધિ રાજસમ્ ॥

વળી ફળની ઇચ્છાથી, યજ્ઞ જે દંભથી કરે,
ભારત શ્રેષ્ઠ તે યજ્ઞ, રાજસી યજ્ઞ જાણુ જે-૧૨

વિધિહીનમસૃષ્ટાન્નં મંત્રહીનમદક્ષિણમ્ ।
શ્રદ્ધાવિરહિતં યજ્ઞે તામસં પરિચક્ષતે ॥

અન્ન દાન, વિધિ હીન, ને વિના મંત્ર દક્ષિણા,
શ્રદ્ધાથી કરે યજ્ઞ, તામસી યજ્ઞ તેહ આ-૧૩

દેવદ્વિજગુરુપાજ્ઞપૂજનં શૌચમાર્જવમ્ ।
બ્રહ્મચર્યમહિંસા ચ શારીરં તપ ઉચ્યતે ॥

દેવ દ્વિજ ગુરુ જ્ઞાની, તણી શુદ્ધ શુચિ, પૂજન
તે અહિંસા બ્રહ્મચર્ય, કહ્યા તપ શરીરનાં-૧૪

અસુદ્ધેગકરં વાક્યં સત્યં પ્રિયહિતં ચ યત્ ।
સ્વાધ્યાયાભ્યસનં ચૈવ વાઙ્મયં તપ ઉચ્યતે ॥

ઉદ્ધેગ વિષ્ણુનું વાક્ય, જેહ સત્ય હિત પ્રિય.
વેદ અભ્યાસને જાણો, કહ્યું એ વાણીનું તપ-૧૫

મનઃપ્રસાદઃ સૌમ્યત્વં મૌનમાત્મવિનિગ્રહઃ ।
ભાવસંશુદ્ધિરિત્યેતત્તપો માનસમુચ્યતે ॥

મન આનંદ તે મૌન, સ્થિરતા આત્મ સંયમ,
અંતઃકરણની શુદ્ધિ, કહ્યું એ માનસી તપ-૧૬

શ્રદ્ધયા પરયા તપ્તં તપસ્તત્ત્રિવિધં નરૈઃ ।

અફલાકાઙ્ગિભિર્યુક્તૈઃ સાત્ત્વિકં પરિચક્ષતે ॥

તપ્ત પૂરમ શ્રદ્ધાથી, જતે કોધું ત્રિવિધ જે,
ફળ ઈચ્છા થકો મુક્ત, સાત્ત્વિક તપ એ વદે-૧૭

સત્કારમાનપૂજાર્થં તપો દમ્ભેન ચૈવ યત્ ।

ક્રિયતે તદિહ પ્રોક્તં રાજસં ચલમધ્રુવમ્ ॥

માનસતકાર પૂજાર્થે, દંભથી જે કર્યું તપ,
તપ તેહ વદાયેલું, રાજસી ચલ અધ્રુવ-૧૮

મૂઢગ્રાહેણાત્મનો યત્ પીડયા ક્રિયતે તપઃ ।

પરસ્યોત્સાદનાર્થં વા તત્તામસમુદાહતમ્ ॥

મૂઢે કરેલ જે પોતે, દેહને દમિને તપ;
બીજાની હાનીને માટે, તેહ છે તામસી તપ-૧૯

૨૫૨ શદ્ધાત્રયવિભાગયોગ અ. ૧૭.

દાતવ્યમિતિ યદ્દાનં દીયતેઽનુપકારિણે ।
દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ તદ્દાનં સાત્ત્વિકં સ્મૃતમ્ ॥

‘દેવુંજ દાન’ એવું જે, દેવાય બદલા વિના,
જે દેશ કાળ પાત્રે દે, તે છે સાત્ત્વિક દાનમાં-૨૦

યત્તુ પ્રત્યુપકારાર્થં ફલમુદ્દિશ્ય વા પુનઃ ।
દીયતે ચ પરિક્લિષ્ટં તદ્દાનં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥

તથા પ્રત્યુપકારાર્થે, ફળ ઉદ્દેશીને કરી;
દેતો જે ક્લેશ પામીને, કહ્યું તે તપ રાજસી-૨૧

અદેશકાલે યદ્દાનમપાત્રેભ્યશ્ચ દીયતે ।
અસત્કૃતમવજ્ઞાતં તત્પ્રાપસમુદાહૃતમ્ ॥

ન દેશ કાળ ને પાત્ર, જાણી દેવાય દાન જે,
તિરસ્કારી અસત્કારી, કહ્યું તામસ દાન તે-૨૨

ૐ તત્સદિતિ નિર્દેશો બ્રહ્મણસ્ત્રિવિધઃ સ્મૃતઃ
બ્રાહ્મણાસ્તેન વેદાશ્ચ યજ્ઞાશ્ચ વિહિતાઃ પુરા ॥

ૐ તત્સત્, એવી સંજ્ઞા જાણી ત્રિવિધ બ્રહ્મની,
બ્રાહ્મણો તે વડે દેવો, ને નિર્મ્યાં યજ્ઞ પૂર્વથી-૨૩

તસ્માદોમિત્યુદાહૃત્ય યજ્ઞદાનતપઃક્રિયાઃ ।
પ્રવર્તન્તે વિધાનોક્તાઃ સતતં બ્રહ્મવાદિનામ્ ॥

તેથી 'ૐ' એમ બોલીને, યજ્ઞ દાન તપ ક્રિયા,
જે કરે છે યથા શાસ્ત્રે, બ્રહ્મવાદી જ તે સદા-૨૪

૫ તદિત્યનભિસંધાય ફલં યજ્ઞતપઃક્રિયાઃ ।
દાનક્રિયાશ્ચ વિવિધાઃ ક્રિયન્તે મોક્ષકાંક્ષિભિઃ

તત્ એમ અભિલાષા, તપ યજ્ઞ ક્રિયા ફળે,
દાન કર્મો ધણાં જે તે, કરે છે મોક્ષ માગવા-૨૫

૨૫૪ શ્રદ્ધાત્રયવિભાગયોગ અ. ૧૭.

સદ્ભાવે સાધુભાવે ચ સદિત્યેતત્પ્રયુજ્યતે ।
પ્રશસ્તે કર્મણિ તથા સચ્છન્દઃ પાર્થ યુજ્યતે ॥

સદ્ભાવે સાધુભાવેથી, સત્ એમ પ્રયોજીને,
તેમ મંગળ કાર્યોમાં, સત્ નામ વપરાય છે-૨૬

યજ્ઞે તપસિ દાને ચ સ્થિતિઃ સદિતિ ચોચ્યતે ।
કર્મ ચૈવ તદર્થોયં સદિત્યેવાભિધીયતે ॥

યજ્ઞે તપે અને દાને, સ્થિતિ જે તેજ સત્ કહી,
કર્મ તેમજ તે અર્થે કહેવાયે સત્ તે સહી-૨૭

અશ્રદ્ધયા હુતં દત્તં તપસ્તપ્તં કૃતં ચ યત્ ।
અસદિત્યુચ્યતે પાર્થ ન ચ તત્પ્રેત્ય નો ઇહ ॥

અશ્રદ્ધાથી દીધું હોમ્યું, તપ કર્મ કર્યું જ તે,
અસત્ એમ કહ્યું પાર્થ !, ન અહીં કે મુત્તા પછે-૨૮

અધ્યાય સત્તરમો સમાપ્ત.

अध्याय अठारमो.

भोक्षसंन्यासयोग.

॥ अर्जुन उवाच ॥

संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्कोशे निषूदन ॥

संन्यासतुं महाबाहो, तत्त्व याहुं छुं ज्ञातुवा;
त्यागनां ये हृषीकेश ! केशीहन्ता ! जुहांजुहां-१ ।

॥ श्री भगवान् उवाच ॥

काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कथ्यो विदुः ।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥

काम्य कर्म तेषां त्याग, संन्यास ध्वियो गणेश,
सौ कर्मना इणत्याग, विहानो त्याग ते भजे-२

૨૫૬ મોક્ષસંન્યાસયોગ અ. ૧૮.

ત્યાજ્યં દોષવદિત્યેકે કર્મ પ્રાહુર્મનીષિણઃ ।
યજ્ઞદાનતપઃકર્મ ન ત્યાજ્યમિતિ ચાપરે ॥

તજવું કર્મ દોષાળું, ડાહ્યો ક્રોધક એ કહે; -
ન છોડતાં યજ્ઞ દાને, તપ કર્મ બીજા વહે-૩

નિશ્ચયં જ્ઞાનુ મે તત્ર ત્યાગે ભરતસત્તમ ।
ત્યાગો હિ પુરુષવ્યાઘ્ર ત્રિવિધઃ સંપ્રકીર્તિતઃ ॥

સુણુ નિશ્ચય ત્યાં મારો, ભરતોત્તમ ત્યાગમાં,
ત્યાગ એ પુરુષવ્યાધ્ર, ગત્રાયા બહુ ત્રિવિધા-૪

યજ્ઞદાનતપઃ કર્મ ન ત્યાજ્યં કાર્યમેવ તત્ ।
યજ્ઞો દાનં તપશ્ચૈવ પાવનાનિ મનીષિણામ્ ॥

યજ્ઞ દાનો તથા કર્મો, કરવાં, તે ન છોડવાં,
દાન યજ્ઞ તપો નક્કી, કરે પાવન લોક આ-૫

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥

કરવાં એ ય તે કર્મો, ત્યાગી સંગ ફળો વળી,
કરવાં એ સહુ પાર્થ ! મારો એ મત છે નક્કી-૬

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।
मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः ॥

સંન્યાસ ત્યાગનો કર્મ, નિયમીને ઘટે નહિ,
મોહનો તે પરિ ત્યાગી, તે ગણાય છે તામસી-૭

दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्पुजेत् ।
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥

દુઃખદાયી ગણી કર્મ, દેહ કષ્ટ ભયે તબે,
તે રાજસ કરી ત્યાગ, ત્યાગતું ફળ ના લહે-૮

२५८ मोक्षसंन्यासयोग अ. १८.

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।
सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः

इरेण गणीने कर्म, पार्थ ! नित्येण आचरे,
ने त्यक्क इणतो संग, सात्त्विक त्याग ते ४२-६

न द्वेष्टद्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ॥

न भाडा कर्मभां द्वेष, साराभां न रहे भयी,
अरेले सत्त्वथी त्यागी, मेधावी ने असंशयी-१०

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥

देहीने न नथी शक्य, सर्वाशे कर्म त्यागवां,
ते तो कर्म इण त्यागी, अेम त्यागी वहाय आ-११

અનિષ્ટમિષ્ટં મિશ્રં ચ ત્રિવિધં કર્મણઃ ફલમ્
ભવત્યત્યાગિનાં પ્રેત્ય ન તુ સંન્યાસિનાં કચિત્

નકારું સારું ને મિશ્ર, ત્રિવિધ ફળ કર્મનાં,
અત્યાગીને મુવે થાય, નહિ સંન્યાસીને કદા-૧૨

પञ્ચૈતાનિ મહાબાહો કારણાનિ નિબોધ મે ।
સાંખ્યે કૃતાન્તે પ્રોક્તાનિ સિદ્ધયે સર્વકર્મણામ્

પાંચ આ હે મહાબાહો, શીખ એ કારણો હુંથી,
કહ્યાંજે સાંખ્યસિદ્ધાંતે, સિદ્ધિ કામ તુ કર્મની-૧૩

અધિષ્ઠાનં તથા કર્તા કરણં ચ પૃથગ્વિધમ્ ।
વિવિધાશ્ચ પૃથક્ચેષ્ટ્ય દૈવં ચૈવાત્ર પ્રશ્નમમ્ ॥

ને શરીર તથા કર્તા, ઇન્દ્રિયો યે જુદી જુદી,
ને ત્રિવિધ જુદી ચેષ્ટા, દૈવ ચ માન્યમું અહો-૧૪

૨૬૦ મોક્ષસંન્યાસયોગ અ. ૧૮.

શરીરવાઙ્મનોભિર્યત્કર્મ પ્રારભતે નરઃ ।
ન્યાય્યં વા વિપરીતં વા પશ્ચૈતે તસ્ય હેતવઃ ॥

મન વાણી અતે દેહે, આરંભે કર્મ જે નર,
તે ભદ્રા અથવા ભુંડા, આ તેના પચ હેતુ જ-૧૫

તત્રૈવં સતિ કર્તારમાત્માનં કેવલં તુ યઃ ।
પશ્યન્ત્યકૃતબુદ્ધિત્વાન્ન સ પશ્યતિ દુર્મતિઃ ॥

કર્તાને ત્યાં છતાં એમ, આત્મ કેવળ જે ગણી,
અસંસ્કારી બુદ્ધિથી જે, તે ભાળે નહિ દુર્મતિ-૧૬

યસ્ય નાહંકૃતો ભાવો બુદ્ધિર્યસ્ય ન લિપ્યતૈ ।
હત્વાપિ સ ઇમાલ્લોકાન્ન હન્તિ ન નિવઙ્ચતે ॥

જેનો ન ભાવ ગર્વિષ્ટ, સેવાયે બુદ્ધિ જેની ના,
આ લોકને હણીને ચે, બંધાયે મારતો ન વા-૧૭

જ્ઞાનં જ્ઞેયં પરિજ્ઞાતા ત્રિવિધા કર્મચોદના ।
કરણં કર્મ કર્તેતિ ત્રિવિધઃ કર્મસંગ્રહઃ ॥

જ્ઞાન જ્ઞેય પરિજ્ઞાતા, ત્રિવિધા કર્મ પ્રેરણા,
કરણ કર્મ ને કર્તા, કર્મ સંગ્રહ ત્રણ આ-૧૮

જ્ઞાનં કર્મ ચ કર્તા ચ ત્રિધૈવ ગુણભેદતઃ ।
પ્રોચ્યતે ગુણસંખ્યાને યથાવચ્છૃણુ તાન્યપિ ॥

જ્ઞાન કર્મ અને કર્તા, એમ ગુણ જુદા ત્રણ,
ત્રણનામાં કણાં ગુણ, તેને સુણે બરાબર-૧૯

સર્વભૂતેષુ યેનૈકં ભાવમવ્યયમીક્ષતે ।
અવિભક્તં વિભક્તેષુ તજ્ઞાનં વિદ્ધિ સાત્ત્વિકમ્

સૌ ભૂતોમાં એક ભાવે, જુએ છે જેહ અવ્યય,
અવિભક્ત વિભક્તોમાં, જાણુ તે જ્ઞાન માત્રિ ૧૯-૨૦

પૃથક્ત્વેન તુ યજ્ઞાનં નાનાભાવાન્ પૃથગ્વિધાન્
વેત્તિ સર્વેષુ ભૂતેષુ તજ્ઞાનં વિદ્ધિ રાજસમ્ ॥

જે જ્ઞાનનાં જુદી રીતે, નાના ભાવો જુદા જુદા,
જણાયે સર્વ ભૂતોમાં, રાજસી જ્ઞાન જાણુ આ-૨૧

યત્તુ કૃત્સ્નવદેકસ્મિન્ કાર્યે સત્તમહૈતુકમ્ ॥
અતત્ત્વાર્થવદલ્પં ચ તત્તામસમુદાહતમ્ ॥

કાર્ય એકજ સુરીતે, લાગ્યો અકારણે રહે,
અતત્ત્વવાળું તે અલ્પ, તે જ્ઞાન તામસી ડરે-૨૨

નિયતં સંજ્ઞરહિતમરાગદ્વેષતઃ કૃતમ્ ।
અફલપ્રેપ્સુના કર્મ યત્તત્સાત્ત્વિકમુચ્યતે ॥

નિયમે તે અસંગેથી, રાગ દ્વેષ વિના કરે,
ફળેચ્છા વિણુ જે કર્મ, તેને સાત્ત્વિક ઉચરે-૨૩

યત્તુ કામેષુના કર્મ સાહંકારેણ વા પુનઃ ।
ક્રિયતે બહુલાયાસં તદ્રાજસમુદાહતમ્ ॥

જે વળી કામ ઇચ્છાથી, વા કરે ફરી ગર્વથી,
કે કરે અહુ આયાસે, વદાયે તેહ રાજસી-૨૪

અનુબન્ધં ક્ષયં હિંસામનપેક્ષ્ય ચ પૌરુષમ્ ।
મોહાદારમ્બયતે કર્મ યત્તત્તામસમુચ્યતે ॥

અંધન ક્ષય ને હિંસા, અળ વિચાર ના કરે,
આરંભે મોહથી કાર્ય, તામસી કર્મ તે ઠરે-૨૫

શુક્લસક્તોઽનહંવાદી ધૃત્યુત્સાહસમન્વિતઃ ।
સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોર્નિર્વિકારઃકર્તા સાત્ત્વિક ઉચ્યતે

અસંગી ને અહંવાદી, ઉત્સાહી તેમ ધીર જે,
સમ સિદ્ધિ અસિદ્ધિમાં, કર્તા સાત્ત્વિક ને વદે-૨૬

રાગી કર્મફલમેષુર્લુબ્ધો હિંસાત્મકોઽશુચિઃ ।
હર્ષશોકાન્વિતઃ કર્તા રાજસઃ પરિકીર્તિતઃ ॥

રાગી કર્મ ફળાકાંક્ષી, લોભી અશુદ્ધ હિસક,
હર્ષ શોકે ભર્યો કર્તા, રાજસી તે વદાય છે—૨૭

અયુક્તઃ પ્રાકૃતઃ સ્તબ્ધઃ શઠો નૈષ્કૃતિકોઽલસઃ
વિષાદી દીર્ઘસૂત્રી ચ કર્તા તામસ ઉચ્યતે ॥

અયુક્ત જડ પ્રાકૃત, આળસુ શઠ ને ઠગ,
દુઃખીઓ દીર્ઘસૂત્રી ને, છે કર્તા તેહ તામસ—૨૮

બુદ્ધેર્ભેદં ધૃતેશ્ચૈવ ગુણતસ્ત્રિવિધં શૃણુ ।
પ્રોચ્યમાનમશેષેણ પૃથક્ત્વેન ધનંજય ॥

બુદ્ધિના ધૃતિના ભેદે, સાંભળ ત્રિવિધ ગુણ,
કહ્યા કંઈ વિના બાકી, જુદા જુદા જ અર્જુન !—૨૯

પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ કાર્યાકાર્યે ભયાભયે ।
બન્ધં મોક્ષં ચ યા વેત્તિ બુદ્ધિઃ સા પાર્થ સાત્વિકી

પ્રવૃત્તિ ને નિવૃત્તિ ને, કાર્યા કાર્ય ભયાભયે,
અંધ ને મોક્ષ જે જાણે, સાત્ત્વિક બુદ્ધિ છે જ તે-૩૦

યયા ધર્મમધર્મં ચ કાર્યં ચાકાર્યમેવ ચ ।
અયથાવત્પ્રજાનાતિ બુદ્ધિઃ સા પાર્થ રાજસી ॥

ધર્મ અધર્મ જેથી ને, અતે કાર્ય અકાર્યને,
યથા વિધિ ન પિછાણે, તે બુદ્ધિ રાજસી કહે-૩૧

અધર્મં ધર્મમિતિ યા મન્યતે તમસાઽઽવૃતા ।
સર્વાર્થાન્વિપરીતાંશ્ચ બુદ્ધિઃ સા પાર્થ તામસી ॥

માને અધર્મને ધર્મ, ઘેરાઈ બુદ્ધિ જે તમે,
સૌ અર્થો ઉલટા જાણે, તામસી બુદ્ધિ પાર્થ! તે-૩૨

ધૃત્યા યયા ધારયતે મનઃપ્રાણેન્દ્રિયક્રિયાઃ ।
યોગેનાવ્યભિચારિણ્યા ધૃતિઃ સા પાર્થ સાત્ત્વિકી

ધારેથી મનને ધારે, પ્રાણ ને ઇન્દ્રિયની ક્રિયા,
ધૃતિ અનન્ય યોગેથી, પાર્થસાત્ત્વિક જાણ આ-૩૩

યયા તુ ધર્મકામાર્થાન્ ધૃત્યા ધારયતેઽર્જુન ।
પ્રસન્નેન ફલાકાઙ્ક્ષી ધૃતિઃ સા પાર્થ રાજસી ॥

જેથી ધર્મ અર્થ કામ, ધારે પાર્થ ધૃતિ વડે,
પ્રમગે ફળ આકાંક્ષી, ધૃતિ રાજસી પાર્થ! તે-૩૪

યયા સ્વપ્નં ભયં શોકં વિષાદં મદમેવ ચ ।
ન વિમુઞ્ચતિ દુર્મેધા ધૃતિઃ સા પાર્થ તામસી ॥

જેથી શોક ભય સ્વપ્ન, ખેદ ને મદ એ રીતે,
કે છોડતા ન દુર્બુદ્ધિ, ધૃતિ તામસી પાર્થ! તે-૩૫

સુખં ત્વિદાનીં ત્રિવિધં શૃણુ મે ભરતર્ષભ ।
અભ્યાસાદ્રમતે યત્ર દુઃસ્વાન્તં ચ નિગચ્છતિ ॥ •

સુખ ત્રણ પ્રકારી આ, હુંથી તું અર્જુન! સુણ,
અભ્યાસેથી રમે તે જ્યાં, પામે અંતને એ દુઃખ-૩૬

યત્તદગ્રે વિષમિવ પરિણામેઽમૃતોપમમ્ ।
તત્સુખં સાત્ત્વિકં પ્રોક્તમાત્મબુદ્ધિપ્રસાદજમ્ ॥

આરભે ઝેર જેવું ને, અંતે જે ભય અમૃતે,
જે આત્મબુદ્ધિ દેનારં, તેહ સાત્ત્વિક સુખ છે-૩૭

વિષયેન્દ્રિયસંયોગાદ્યત્તદગ્રેઽમૃતોપમમ્ ।
પરિણામે વિષમિવ તત્સુખં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥

વિષયો ઈંદ્રિ સંયોગે, જે પેલાં અમૃત સમું,
પરિણામે ઝેર જેવું, રાજસી સુખ તે કહ્યું-૩૮

યદગ્રે ચાનુવંધે ચ સુખં મોહનમાત્મનઃ ।
નિદ્રાલસ્યપ્રમાદોત્થં તત્તામસસુદાહતમ્ ॥

આરંભે સુખ ને કેડે, બંધાયે આત્મ મોહ તે,
પ્રમાદ આળસ નિદ્રા, કરે તે તામસી ઠરે-ઉઠ

ન તદાસ્તિ પૃથિવ્યાં વા દિવિ દેવેષુ વા પુનઃ ।
સત્ત્વં પ્રકૃતિજૈર્મુક્તં યદેભિઃ સ્યાત્ત્રિભિર્ગુણૈઃ ॥

પૃથ્વીમાહી નથી તેવા, સ્વર્ગમા દેવમા ય કે,
સત્ત્વ પ્રકૃતિથી મુક્ત, ત્રિગુણ યુક્ત હોય જે-ઈં

બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશાં શૂદ્રાણાં ચ પરન્તપ ।
કર્માણિ પ્રવિભક્તાનિ સ્વભાવપ્રભવૈર્ગુણૈઃ ॥

ક્ષત્રિ બ્રાહ્મણ ને વૈશ્ય, અને શૂદ્રે ય પાર્થ ! હે,
કર્મે જુદાં પડે તેનાં, જન્મતાં પ્રકૃતિ ગુણે-ઈં

શમો દમસ્તપઃ શોચં ક્ષાન્તિરાર્જવમેવ ચ ।
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિકયં બ્રહ્મકર્મસ્વભાવજમ્ ॥

શાંતિ જ્ઞાન તપ શૌચ, એ રીતે અર્જુન! ક્ષમા,
દમ આસ્તિકતા સૌ તે, સ્વભાવે કર્મ વિગ્રનાં-૪૨

શૌર્યં તેજો ધૃતિર્દાક્ષ્યં યુદ્ધે ચાપ્યપલાયનમ્ ।
દાનમીશ્વરભાવશ્ચ ક્ષાત્રં કર્મ સ્વભાવજમ્ ॥

ધૈર્ય યાતુર્ય ને તેજ, શૌર્ય યુદ્ધે હડે નહિ,
દાનેશ્વર તણે ભાવ, ક્ષત્રિ કર્મ સ્વભાવથી-૪૩

કૃષિગોરક્ષ્યવાણિજ્યં વૈશ્ય કર્મ સ્વભાવજમ્ ।
પરિચર્યાત્મકં કર્મ શૂદ્રસ્યાપિ સ્વભાવજમ્ ॥

ખેતી વેપાર ગૌરક્ષા, વૈશ્ય કર્મ સ્વભાવ તો,
કામ જે પર સેવાનુ, સ્વભાવ શૂદ્ર કર્મનો-૪૪

સ્વે સ્વે કર્મણ્યભિરતઃ સંસિદ્ધિ લભતે નરઃ ।
સ્વકર્મનિરતઃ સિદ્ધિં યથા વિન્દતિ તચ્છ્રુણુ ॥

કર્મમાં પોત પોતાના, સંસિદ્ધિ લઈ કુશળ,
સ્વકર્મે મચીને જેમ, મેળવે સિદ્ધિ તે મુણુ-૪૫

યતઃ પ્રવૃત્તિર્ભૂતાનાં યેન સર્વમિદં તતમ્ ।
સ્વકર્મણા તમભ્યર્ચ્ય સિદ્ધિં વિન્દતિ માનવઃ ॥

ભૂતોની પ્રવૃત્તિ જેથી, જે વડે વ્યાપ્યું આ બધું,
પૂજી સ્વકર્મથી તેને, સિદ્ધિ સૌ જન પામતુ-૪૬

શ્રેયાન્સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્માત્સ્વનુષ્ઠિતાત્ ।
સ્વભાવનિયતં કર્મ કુર્વન્નાપ્નોતિ કિલિષ્ઠમ્ ॥

સ્વધર્મ અધુરો સારો, સેવ્યાથી પર ધર્મને,
સ્વભાવે કર્મ નિમેલાં, કરતાં પાપ ના મળે-૪૭

સહજં કર્મ કૌંતેય સદોષમપિ ન ત્યજેત્ ।
સર્વારમ્ભા હિ દોષેણ ધૂમેનાગ્નિરિવાવૃતાઃ ॥

સહજ કર્મ કૌંતેય ! દોષાણું તજવું ન થે,
છે સૌ આરંભ દોષાળા, ઢાંક્યો અગ્નિ યથા ધુમે-૪૮

અસક્તબુદ્ધિઃ સર્વત્ર જિતાત્મા વિગતસ્પૃહઃ ।
નૈષ્કર્મ્યસિદ્ધિં પરમાં સંન્યાસેનાધિગચ્છતિ ॥

અસક્તાળી બુદ્ધિ સર્વ, અસ્પૃહી જીત-દિલ જે,
શ્રેષ્ઠ નૈષ્કર્મ્યે સિદ્ધિને, પામે સંન્યાસથીજ જે-૪૯

સિદ્ધિં પ્રાપ્નો યથા બ્રહ્મ તથાઽઽપ્નોતિ નિબોધ મે
સમાસેનૈવ કૌંતેય નિષ્ઠા જ્ઞાનસ્ય યા પરા ॥

સિદ્ધિ પામ્યો જેમ બ્રહ્મ, સુણ તે હું કહું બધું,
હે કૌંતેય ! હુંકામાં તે, નિષ્ઠા જે જ્ઞાનની પર-૫૦

૨૭૨ 'મોક્ષસંન્યાસયોગ અ. ૧૮

बुद्ध्या विशुद्ध्या युक्तो धृत्याऽऽत्मानं

नियम्य च ।

शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च

યુક્ત વિશુદ્ધ બુદ્ધિથી, ધૃતિથી આત્મમંયમી,
શબ્દાદિ વિષયો છોડી, તે રાગ દ્વેષને તજી-૫૧

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।

ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥

ઐકાંતિ અલ્પ આહારી, કાયા વાણી મને મથે,
ધારતો યોગ હંમેશાં, સેવે વૈરાગ્યને અને-૫૨

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।

विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥

અળ ગર્વ અહંકાર, કામ ક્રોધ પરિગ્રહ,
મમતા વિમુ જે શાંત, બ્રહ્મ થોઅ જ તે જન-૫૩

બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાઙ્ક્ષતિ ।
સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ભક્તિં લભતે પરામ્ ॥

પ્રસન્નાત્મા થઇ બ્રહ્મ, ન શોચે કે ન વાંછતો,
સમાન સર્વ ભૂતોમાં, તે પરમ ભક્તિ પામતો—૫૪

ભક્ત્યા મામભિજાનાતિ યાવાન્યશ્ચાસ્મિ તત્ત્વતઃ
તતો માં તત્ત્વતો જ્ઞાત્વા વિશતે તદનન્તરમ્ ॥

ભક્તિ વડે મને જાણે, તત્ત્વતઃ છું હું જેટલો,
જાણી તેમ મને તત્ત્વે, પેસે હુમાં પછી જ તો—૫૫

સર્વકર્માણ્યપિ સદા કુર્વાણો મદ્યપાશ્રયઃ ।
મત્પ્રસાદાદવાપ્નોતિ શાશ્વતં પદમવ્યયમ્ ॥

સર્વકર્મ સર્વ કર્મોં યે, મારો ભક્ત થઇ કરે,
મારા પ્રસાદથી પામે, પદ અવ્યય નિત્ય તે—૫૬

ચેતસા સર્વકર્માણિ મયિ સંન્યસ્ય મત્પરઃ ।

બુદ્ધિયોગમુપાશ્રિત્ય મચ્ચિતઃ સતતં ભવ ॥

- ચિત્તથી સર્વ કર્મો ને, સમર્પી હુપરાયણ,
બુદ્ધિનો યોગ ઉપાસી, હુંભાવી તુ અખંડ થા—૫૭

મચ્ચિતઃ સર્વદુર્ગાણિ મત્પ્રસાદાત્તરિષ્યસિ ।

અથ ચેત્ત્વમહંકારાન્ન શ્રોષ્યસિ વિનશ્ચ્યસિ ॥

- હુંભાવી થૈ સહુ કષ્ટો, મારાં પ્રસાદેથી તર,
હવે જો તુ અહંકારે, ન સુણે નાશ પામીશ—૫૮

યદ્યહંકારમાશ્રિત્ય ન યોત્સ્ય્ય ઇતિ મન્યસે ।

મિથ્યૈષ વ્યવસાયસ્તે પ્રકૃતિસ્ત્વાં નિયોક્ષ્યતિ ॥

- કરીને જો અહંકાર, ‘ન લડું’ એમ માનીને,
નિશ્ચય માનજો મિથ્યા, તને પ્રકૃતિ પ્રેરશે—૫૯

સ્વભાવજેન કૌન્તેય નિબદ્ધઃ સ્વેન કર્મણા ।
કર્તુ નેચ્છસિ યન્મોહાત્કરિષ્યસ્યવશોઽપિ તત્

નિજ સ્વભાવથી થાતાં, બંધાયા કર્મ પાર્થ ! સૌ,
મોહે ન કરવા ઇચ્છે, પરાણે જ કરીશ તે-૬૦

ઈશ્વરઃ સર્વભૂતાનાં હૃદયેઽર્જુન તિષ્ઠતિ
ભ્રામયન્સર્વભૂતાનિ યન્ત્રારૂઢાનિ માયયા ॥

હૃદયે સર્વ ભૂતોને, વસેલો પ્રભુ પાર્થ ! જે,
ભ્રામવે નિજ માયાથી, સૌ યંત્રારૂઢ ભૂતને-૬૧

તમેવ શરણં ગચ્છ સર્વભાવેન ધાર્મત ।
તત્પ્રસાદાત્પરાં શાન્તિ સ્થાનં પ્રાપ્સ્યસિ શાશ્વતમ્

તેને જ શરણે જાતું, સર્વ ભાવેથી ભારત !
તે પ્રસાદે પરમ્ શાન્તિ, તુર્ત પામીશ શાશ્વત-૬૨

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।

विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥

એવું તુને કહ્યું જ્ઞાન, ગુહ્યમાં ગુહ્ય મેં અતિ,
વિચારી સર્વ રીતી એ, કરજે પ્રેરતી મતી-૬૩

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ।

इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥

સૌથી ગુહ્ય વળી સુણ, આ પરમ વેણ માહરૂં,
અતિ પ્રિય મને તુ છે, તેથી હિત ગણી કહું-૬૪

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।

मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥

હુંબક્ત હુંમનાળો થા, હુંસેવક મને નમે,
પામીશ તુ મને સત્ય, પ્રિય તુ છે અતિ મને-૬૫

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ।

अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः

સર્વ ધર્મો તજીને તું, મારું એક જ શર્ણુ લે,
હું તને સર્વ પાપોથી, છોડાવીશ ન શોચ તે-૬૬

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति

તારે ન અતપસ્વીને, ન કદી યે અભક્તાને,
ને અસેવકને કે'વું, ને નિન્દે જેહ મુજને-૬૭

य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति ।
भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयम् ॥

જે કોઈ આ પરમ ગુહ્ય, ભાખશે મુજ ભક્તમાં,
પરમ ભક્તિ કરી મારી, પામશે તે મને ખરા-૬૮

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।
भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥

ને તથા ન મનુષ્યોમાં, પ્રિયકારક મુજ કો,
ને થનારો નહિ મારો, આ લોકે પ્રિયકો બીજો-૬૯

અદ્યેષ્યતે ચ ય ઇમં ધર્મ્યં સંવાદમાવયોઃ ।
જ્ઞાનયજ્ઞેન તેનાહમિષ્ટઃ સ્યામિતિ મે મતિઃ ॥

અને જે આ કરે પાડે, ધર્મ સંવાદ આપણે,
જ્ઞાનયજ્ઞે મને પૂજ્યો, માનું એવી રીતે હું તો—૭૦

શ્રદ્ધાવાનનસૂયશ્ચ શૃણુયાદપિ યો નરઃ ।
સોઽપિ મુક્તઃ શુભાલ્લોકાન્ પ્રાપ્નુયાત્પુણ્ય-
કર્મણામ્ ॥

શ્રદ્ધાવાળો અખારીશો, સાંભળે જન કોઈ જે,
તે પુણ્ય કર્મવાળા થે, પામે છે મુક્ત સ્વર્ગને—૭૧

કચ્ચિદેતચ્છ્રુતં પાર્થ ત્વયૈકાગ્રેણ ચેતસા ।
કચ્ચિદજ્ઞાનસંમોહઃ પ્રણષ્ટસ્તે ધનંજય ॥

સાંભળ્યું જે બધું પાર્થ! આ તેં એકત્ર થૈ મને,
થયેલો મોહ અજ્ઞાને, ટળ્યો તારો પુરો થું તે?—૭૨

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

નષ્ટો મોહઃ સ્મૃતિર્લબ્ધા ત્વત્પ્રસાદાન્મયાચ્છુત
સ્થિતોઽસ્મિ ગતસંદેહઃ કરિષ્યે વચનં તવ ॥

ટકા૧૧ મોહ સ્મૃતિ લાધી, કૃષ્ણ! આપ પ્રસાદથી,
અશ કાળો ઉભો છું હું, વેણુ બધાર્થ આપથી-૭૩

॥ સંજય ઉવાચ ॥

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।
संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥

આ વાસુદેવનો એમ, મહાત્મા અને પાર્થનો,
મેં સાંભળેલ સંવાદ, અદ્ભૂત રોમહર્ષણો-૭૪

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानिमं गुह्यमहं, परम् ।
योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम्
હું શક્યો વ્યાસ પ્રસાદે, પરમ ગુહ્ય સાંભળી,
સાક્ષાત યોગ જે પોતે, કૃષ્ણે બાખ્યો સ્વમુખથી-૭૫

૨૮૦ મોક્ષસંન્યાસયોગ અ. ૧૮

રાજન્સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય સંવાદમિમમદ્ભુતમ્ ।
કેશવાર્જુનયોઃ પુણ્યં હૃષ્યામિ ચ મુહુર્મુહુઃ ॥
રાજા ! સંભારી સંભારી, સર્વ સંવાદ અદ્ભૂત,
કૃષ્ણ પાર્થ તણે શુદ્ધ, હર્ષ પામું અહોદિન-૭૬
તત્ત્વ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય રૂપમત્યદ્ભુતં હરેઃ ।
વિસ્મયો મે મહાન્ રાજન્ હૃષ્યામિ ચ પુનઃપુનઃ
અને તે મંત્રમરીને જ, અદ્ભૂત હરિતું ૩૫,
મહા આશ્ચર્ય પામ્યો હું, હર્ષ હું જ ફરી ફરી-૭૭
યત્ર યોગશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્ર પાર્થો ધનુર્ધરઃ ।
તત્ર શ્રીર્વિજયો ભૂતિર્ધ્રુવા નીતિર્મતિર્મમ ॥
છે યોગેશ્વર જ્યાં કૃષ્ણ, ધનુર્ધારી જ્યાં પાર્થછે,
ત્યાં શ્રી વિજય ઐશ્વર્ય, નિત્યછે નીતિ હું મતે-૭૮

મોક્ષસંન્યાસયોગ સમાપ્ત.

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા સમાપ્ત ॥

શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યે રચેલું
ચર્પટપંજરીકા સ્તોત્ર.

અનુષ્ટુપ.

ફસેલા મોહ માયાથી, કેદી જીવો દેહે ધણા,
ચર્પટ પંજરીકા યે, છુટીને બહા પામતા-૧
બોધ શ્રી શંકરાચાર્યે, ગીતામૃત રૂપે દીધો,
ખુલેલાં સ્વર્ગનાં દ્વારો, પામે શાંતિ પીનાર તો-૨

રાગ ભૈરવી.

ભજ ગોવિંદ તું ભજ ગોવિંદ તું
ભજ ગોવિંદ તું મૂઠ મતિ.
સતમુખ મૃત્યુ આવે ત્યારે,
રક્ષે ન હુંકરૂં કર્ણ રતિ-ભજન—ટેક.

૨૮૨ ચર્પટપંજરીકા સ્તોત્ર.

દિન પછી રજની સાંજ સવારે,
શિશિર વસંતો વારંવારે;
કાળ ભમે છે આયુ પસારે,
તોપણ આશા વા ન જતા રે-ભજ૦ ૧

આગળ અગ્નિ પાછળ તડકો,
ટુંટીઉં વાળી સુતાં ફડકો;
ભિક્ષા હાથે તરુ તલ વાસો,
તોપણ ત્યાગો ન આશા પાશો-ભજ૦ ૨

વિત્ત કમાધા જ્યાં સુધી શક્તિ,
સહુ પરિવારની ત્યાંસુધી ભક્તિ;
જ્યારે અંગ અભંગ અશક્તિ,
ત્યારે ન પૂછે કોઇ વ્યક્તિ-ભજ૦ ૩

અર્પટપંજરીકા સ્તોત્ર. ૧૨૮૩

મુંડ મુંડાવી જટા વધારી,
કે પછી ભગવો વેષ જ ધારી;
ભોવાતું ન ભુવે ચક્ષુથી,
ઉદર નિમિત્ત બને બહુ રૂપી-ભજન ૫

ભગવત્ ગીતા કઈ પણ જાણે,
ગંગા જળ થોડું પી માણે;
ૐ શ્રી મુરારી સેવ્યા પ્રાણે,
તેનું નામ ન જમ લઈ જાણે-ભજન ૬

અંગ ગર્થ પળિયાં શીર દેખું,
દાંતો વિણ મુખ દિસે બોખું;
બુઢા હાથે લાકડી પેખું,
તોય તને ન આશા બોખું-ભજન ૭

૨૮૪ ચર્પટપંજરીકા સ્તોત્ર.

બાળપણું ખેાયું સહુ ખેલે,
જીવણી ગઈ જીવતીને ગેલે;
બુઢાપે ચિંતા ચિત્ત રેલે,
પ્રહ્લબુદ્ધિ મન જરી નવ ફેલે-સજા ૮

જન્મી ફરી ફરી ફરી ફરી મરવું,
ફરી ફરી માતા ગર્ભે વસવું;
આ સંસારે ભારે તરવું,
પ્રભુ કૃપાએ પાર ઉતરવું-સજા ૯

ફરી ફરી રાત્રી ફરી ફરી દિવસો,
ફરી ફરી પક્ષો ફરી ફરી માસો;
ફરી ફરી અયનો ફરી ફરી વરસો,
તોય તજે નહિ આશા ફાંસો-સજા ૧૦

વય વિત્યે જેમ કામ વિકારો,
સુકે સરોવર પાણી નિહાળો;
જેમ. નિર્ધનતાયે પરિવારો,
તેમ આ તત્વજ્ઞાને ધારો—ભજ૦ ૧૧

ભરાવ નારી સ્તન શુભ વેષ,
મિથ્યા માયા મોહુ આવેશ;
માંસ હાડ રૂધીર અવશેષ,
એમ વિચાર કરો હંમેશ—ભજ૦ ૧૨

કેણુનું ને હું ? આવ્યા ક્યાંથી,
કેણુ પિતા માતા તુજ સાથી;
હે સંસાર અસાર તું ત્યાગી,
સ્વપ્ન સમાન વિચારી અભાગી—ભજ૦ ૧૩

૨૮૬ / ચર્પટપંજરીકા સ્તોત્ર.

ગાવું ગીતા ગાન હજારે,

ધ્યાન હરિ ઇચ્છવું સૌ વારે;

સાધુ સંગતિ કરી મનવા રે,

દાન દિનોને દેવું તારે—ભજ૦ ૧૪

દેહે જ્યાંસુધી જીવ રહે છે,

ત્યાંસુધી કુશળ ઘરે સહુ પૂછે;

પ્રાણ નીકળી દેહ પડે રે !

ત્યારે સ્ત્રી શબ ભાળી ડરે રે !—ભજ૦ ૧૫

સુખે ડરે સુંદરી સંભોગ,

અંતે દેહે વળગે રોગ,

આવે યમ સ્વારીનો યોગ,

તોપણ પાપી ન છોડે ઢાંગ—ભજ૦ ૧૬

સુજની કરે વિણી ચૌટે ચીંથરાં,
પાપ પુણ્યના છોડી પંથડા;
તું નથી હું નથી નથી આ લોક,
તોપણ શીદ કરે તું શોક-સજ્જ ૧૭

કેા તુજ કામિની કેા તુજ પુત્ર,
આ સંસાર અતિ વિચિત્ર;
કેાનો તું ક્યમ આવ્યો અત્ર,
મન આગળ કર ખડું સૌ ચિત્ર-સજ્જ ૧૮

ગંગા સાગર સ્નાન કરીને,
વ્રત પાળી વા દાન દઈને;
જ્ઞાન વિના એ સર્વ કરીને,
સો જન્મે ન મળે મુક્તિને-સજ્જ ૧૯

૨૮૮ ચર્પટપંજરીકા સ્તોત્ર.

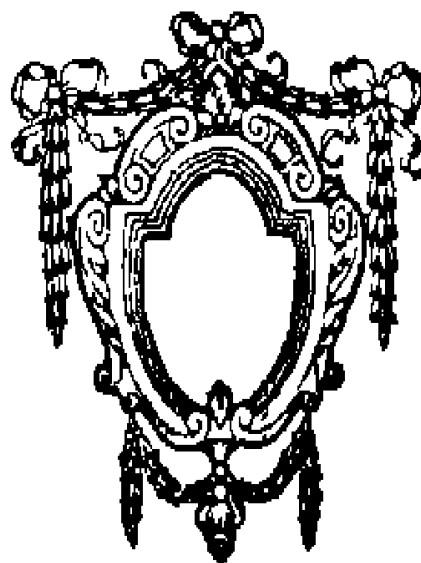
જાગા તટના તરુવર નીચે,
ભોંય પથારી વાસો ધર્યે,
સર્વ પરિશ્રદી ત્યાગી ભોગ,
સુખ કેને ન કરે વૈરાગ ?—ભજ૦ ૨૦

અચ્યુતં કેશવં રામ નારાયણમ્ ।
કૃષ્ણ દામોદરં વાસુદેવં હરિમ્ ॥
શ્રીધરં માધવં ગોપિકા વલ્લભમ્ ।
શ્રી જાનકી નાયકમ્ રામચંદ્રં ભજે ॥

શ્રી સચિત્ર સ્તવન સમ્પ્રલોકી

સરળ ભગવદ્ગીતા

સમાપ્ત.

મળવાનું ઠેકાણું:—

કાનજી કાલીદાસ જોશી.

નં. ૮૪-૬૨ કાંદાવાડી, મુંબઈ

મણીલાલ કે. દેસાઈ,

બી. એ. એલ. એલ. બી.

નં. ૧૦૦ બુલેવર્ડ, મુંબઈ

એન. એમ. ત્રીપાઠીની કું.

(બુકમેલર્સ) કાલ્યાદેવી,

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

પંડિત નારાયણ મૂલજી (બુક

નરનારાયણનું મંદિર કાલ્યા

મુંબઈ

શા. વસનજી પરમાણુદેવ વ્યાસ

(બુકમેલર્સ) નરનારાયણનું

કાલ્યાદેવી, મુંબઈ

નરનારાયણના મંદિર બુકમેલર્સ

પાણી

